

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ รูปแบบการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชน พร้อมปัจจัยเงื่อนไขในการเรียนรู้ กรณีศึกษาบ้านป่าเป้าหมู่ที่ 8 ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ผลการวิจัย ซึ่งสามารถสรุปได้ เป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

สภาพทางกายภาพ

บ้านป่าเป้า หมู่ที่ 8 ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านสันกลางเหนือ หมู่ที่ 2 ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านป่าแดง หมู่ที่ 14 ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านปากกล้วย หมู่ที่ 6 ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านหนองไคร้ หมู่ที่ 9 ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

หมู่บ้านป่าเป้า อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอหางดงประมาณ 16 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทาง 20 นาที การเดินทางไปยังตัวอำเภอมียี่ 2 เส้นทางคือ เส้นทางที่ 1 ใช้ทางที่ผ่านบ้านป่าลานทุ่งด้อม บ้านช่างกระดาษ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ หรือถนนสันป่าตอง-ลำพูน เส้นทางที่ 2 ผ่านบ้านกวน ตำบลหารแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ออกมาทางปากทางแม่ตัก ซึ่งเป็นทางลัดตัดผ่านหมู่บ้าน ทั้ง 2 เส้นทางเป็นถนนลาดยางการเดินทางสะดวกทุกฤดูกาลแต่ถนนสันป่าตอง-ลำพูนเป็นทางที่กว้างขวางสะดวกกว่าและรถที่วิ่งก็เยอะ ฉะนั้นใครต้องการเดินทางลัดใช้เวลาน้อยและรถไม่ติดให้ใช้เส้นทางซึ่งเป็นทางลัดผ่านบ้าน ดันโชค

บ้านกวน บ้านหารแก้ว ทะลุปากทางแม่คัก ออกถนนเชียงใหม่-หางดง ซึ่งห่างจากที่ว่าการอำเภอหางดงประมาณครึ่งกิโลเมตร

พื้นที่หมู่บ้านป่าเป้าเป็นที่ราบมีคลองเหมือนฝายไหลผ่านใจกลางหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์ น้ำไหลผ่านตลอดปี ลำคลองที่ไหลผ่านเป็นลำคลองคอนกรีตเพิ่งสร้างแล้วเสร็จเดือนกันยายน 2542 พื้นที่เหมาะสำหรับทำนา-ทำสวน ชาวบ้านจึงนิยมทำนาและทำสวน ปัจจุบันที่สวนส่วนใหญ่เป็นสวนลำไยและสวนพืชผักไว้กินบ้างเล็กน้อย โดยเฉพาะสวน พริก มะเขือเทศ บางบ้านปลูกฝรั่งสลับกับต้นลำไยไว้กินและขายบ้างถ้าเหลือจากกิน แต่ส่วนใหญ่ปลูกไว้กินหรือแจกลูกหลาน ถ้ามีเยอะ ๆ จึงขาย

การตั้งบ้านเรือนชาวบ้านปลูกบ้านเป็นกลุ่มเป็นปึก ส่วนใหญ่แต่ละปึกก็เป็นลูกหลานที่พ่อแม่แบ่งที่ให้ภายในหมู่บ้านมีซอยอยู่หลายซอยโดยเป็นซอยคอนกรีตเสริมไม้ไผ่บ้าง ซอยลาดยางธรรมดาบ้างและซอยลูกรังบ้าง

สภาพบ้านเรือนทุกหลังคามีสถิงคณณะมั่นคงแข็งแรงส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียวข้างในบ้านประกอบด้วยห้องนอน 2 ห้องคือเขื่อนน้อย(ห้องเล็ก) ให้สำหรับลูกหลานนอนและเขื่อนหลวง(ห้องใหญ่)ให้สำหรับพ่อ แม่หรือปู่ ย่า ตา ยายกรณีที่ยังไม่สิ้นชีวิต และมีห้องรับแขกซึ่งเป็นทีโล่งไม่มี ฐุครับแขกแต่มีชั้นหมากคนเผ่าตั้งอยู่พร้อมกับมีน้ำดันและมีจอแร่สีขาวครอบปากน้ำดันอยู่ไว้สำหรับรับแขกหรือไว้สำหรับให้แขกกิน บางบ้านจะมีฮ้านน้ำสำหรับตั้งหม้อน้ำซึ่งเป็นหม้อดินสำหรับรับแขกและมีกระบวยที่ทำจากกระดามะพร้าวครอบฝามือ่น้ำอยู่หรือบางบ้านกระบวยแขวนตะปูลอยู่ข้างฝาใกล้ ๆ กับหม้อน้ำ และมีจานหลังบ้านซึ่งแคบกว่าที่รับแขกและมีฮ้านน้ำเช่นกัน ซึ่งฮ้านน้ำบริเวณจานหลังบ้านไว้ใช้กินสำหรับคนในบ้าน บันไดหน้าบ้านมีที่นั่งตรงหัวบันไดซึ่งมีพนักพิง และบางบ้านได้ทำที่ตั้งของจานฮ้านน้ำไว้ที่นี้เพื่อสำหรับรับแขกด้วย ในบ้านมีการลดหลั่นกันของห้องนอนกับทางเดินในบ้านซึ่งทางเดินในบ้านต่ำกว่าห้องนอนและที่รับแขก นอกจากนั้นแล้วบางบ้านได้ทำห้องครัวไว้ในบ้านด้วยแต่ได้ทำบริเวณหลังบ้าน แต่บางบ้านก็แยกห้องครัวไว้เรือนหนึ่งต่างหาก ส่วนหลังคาบางบ้านมุงดินขอบางบ้านมุงกระเบื้องลอนเล็กบ้างใหญ่บ้างมีอยู่เพียง 2 หลังคาเรือนเท่านั้นที่ยังมุงหญ้าคาอยู่ นอกจากลักษณะของบ้านที่กล่าวถึงแล้วยังมีบ้าน 2 ชั้นครึ่งไม้ครึ่งปูน บ้านปูนชั้นเดียวติดดินแบบสมัยใหม่พื้นปูด้วยกระเบื้องหลังคามุงกระเบื้องลอนสีแดงสีน้ำเงินแล้วแต่ความต้องการของเจ้าของ หรือบางบ้านพื้นบ้านเตด้วยปูนและใช้เสื่อน้ำมันสีต่าง ๆ ปู ให้ดูสวยงาม ส่วนประตูบางบ้านประตูทำด้วยเหล็กม้วน (บ้านที่ขายของชำ) บางบ้านประตูใช้บานพับและใช้ลูกบิดแบบสมัยใหม่ บ้านส่วนใหญ่ได้ซ่อมแซมปรับเปลี่ยนไปแต่ส่วนใหญ่แล้ว

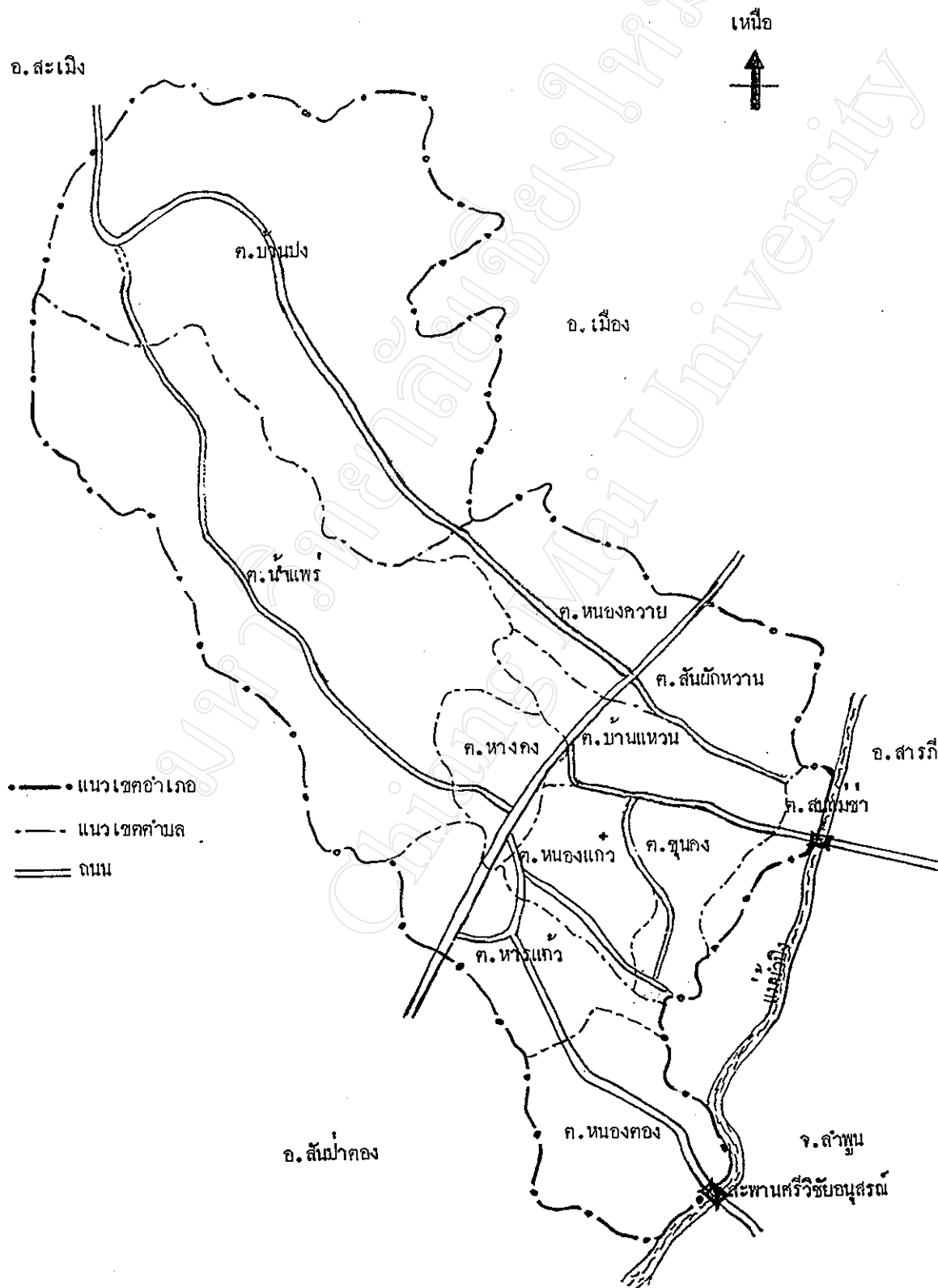
บ้านจะไม่มีรั้วที่เป็นมาตรฐานแต่เป็นรั้วหาหรือรั้วหาที่แสดงถึงการแบ่งแนวเขตแดนของบ้าน บ้านที่มีรั้วก่อปูนหรือรั้วไม้ที่มีประตูปานเป็นมาตรฐานมีประมาณ 10 กว่าหลังคาเรือน

หมู่บ้านเริ่มมีไฟฟ้าใช้ตั้งแต่ปี 2520 จากการที่มีไฟฟ้าใช้ทำให้ชาวบ้านมีค่านิยมใหม่ เข้ามาโดยเฉพาะเครื่องใช้ไฟฟ้าที่อำนวยความสะดวก เช่น หม้อหุงข้าว วิทยุ ตู้เย็น โทรี เกือบทุก หลังคามีไว้ใช้ บางบ้านมีกาดม่น้ำ เครื่องซักผ้า เครื่องทำน้ำนุ่น เครื่องเสียง ซึ่งพยายามดำเนิน ชีวิตให้สะดวกสบายตามแบบสังคมเมือง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ชาวบ้านได้เห็นแบบอย่างมาจาก หมู่บ้านอื่นในระแวกใกล้เคียงหรือเห็นจากตัวอย่างบ้านแถบในเมืองหรือเห็นทางการโฆษณา ทางทีวี อีกกรณีหนึ่งคือเจ้าหน้าที่ของบริษัทนำเข้ามาเสนอขายในหมู่บ้านเองโดยจัดบริการโดย ระบบให้เชื่อทำให้ชาวบ้านซื้อได้ง่ายและซื้อได้หลายอย่างพร้อมกันอีกระบบคือการให้กู้เงิน ของธกส.สำหรับชาวบ้านเพื่อใช้ในการทำเกษตรทำให้ชาวบ้านมีเงินหมุนเวียนเพื่อใช้ซื้อสิ่ง อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทั้งรถยนต์ มอเตอร์ไซด์และสิ่งอำนวยความสะดวกในบ้านได้

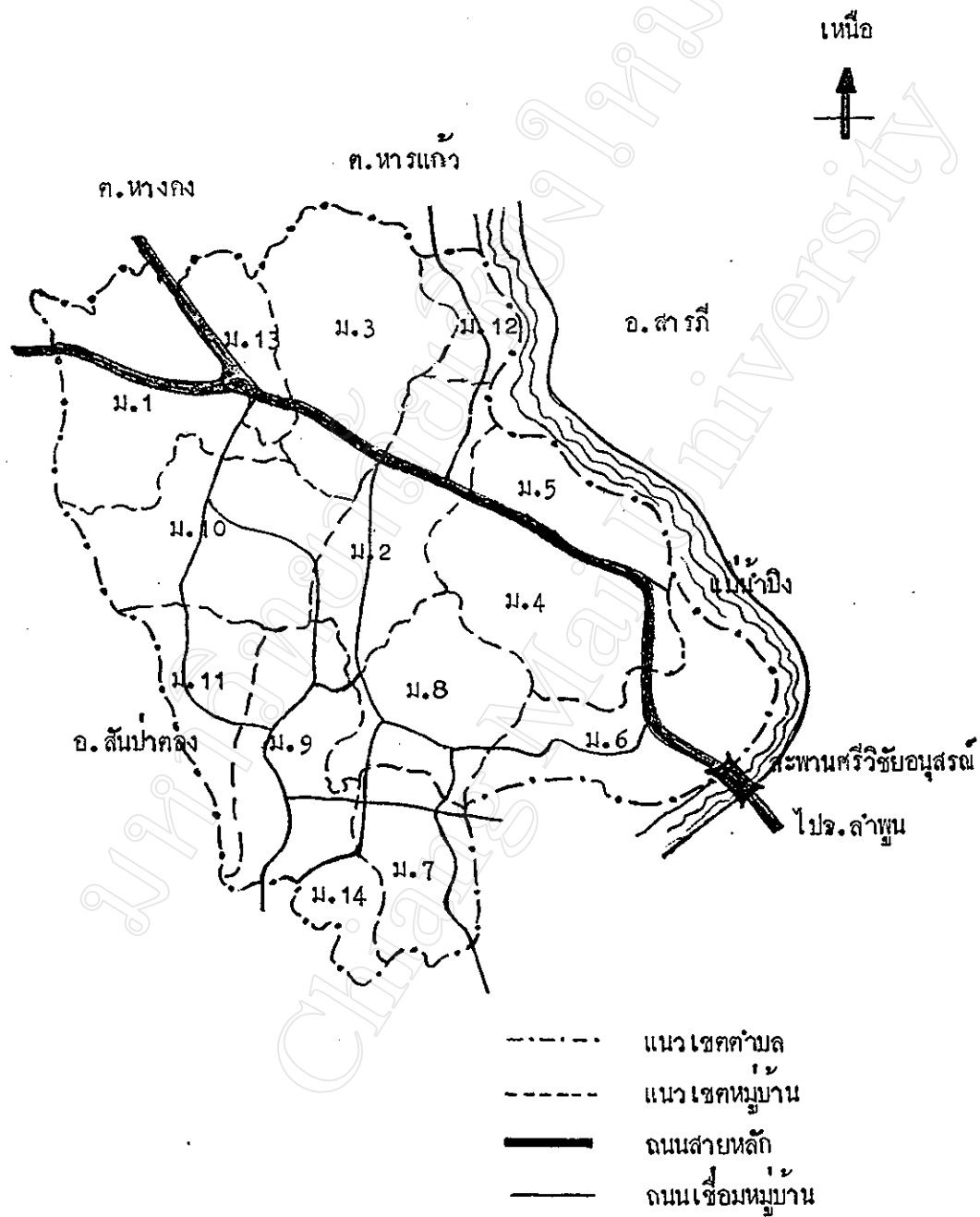
ในหมู่บ้านดังกล่าวมีร้านขายของชำอยู่ 2 ร้าน เป็นร้านขายของชำเล็ก ๆ ตั้งอยู่ทาง แยกกลางหมู่บ้าน ของที่ขายได้ขายตั้งแต่ของใช้ในครัวเรือน ขนม ของแห้ง กับข้าว หรือของ สำหรับทำอาหารในแต่ละมื้อ ซึ่งเจ้าของร้านซื้อจากตลาดมาขายอีกต่อหนึ่ง ทุกเช้าเจ้าของร้าน จะไปจ่ายที่ตลาดบวกรอกแล้วนำมาขายให้ชาวบ้านในช่วงตั้งแต่เวลาประมาณ 7 โมงเช้า เป็นต้นไป ชาวบ้านโดยเฉพาะแม่บ้านได้พากันมารอซื้อของบางบ้านที่แม่บ้านไม่อยู่พ่อบ้าน หรือลูกก็มาซื้อแทนเนื่องจากว่าหมู่บ้านดังกล่าวห่างจากตลาดประมาณ 2 กิโลเมตร ชาวบ้าน จึงไม่นิยมออกมาจ่ายตลาดเองแต่ได้รอซื้อจากร้านค้าในหมู่บ้านหรือไม่ก็ซื้อจากพ่อค้า แม่ค้า จากข้างนอก แต่พ่อค้าแม่ค้าจากข้างนอกนั้นมาขายในตอนช่วงใกล้เที่ยงเป็นอาหารมื้อเที่ยง และตอนเย็นเป็นอาหารมื้อเย็นของชาวบ้าน มื้อเช้าจึงต้องมารอซื้อจากร้านค้าในหมู่บ้านใคร มาซื้ออาจได้ของไม่ค่อยดีชิ้นเล็กที่คนอื่นเลือกมาแล้วหรือไม่ของที่ตนเองต้องการอาจหมด เจ้าของร้านค้าในหมู่บ้านคือ นายถนุ ชอนสุข บอกว่าถ้าซื้อมาเยอะของก็เหลือและเสียไม่ได้ ถ้าไรจึงซื้อมาพอดี ๆ กับที่ขายได้และได้กำไรนิดหน่อยก็พอแล้ว

สำหรับน้ำกินน้ำใช้ในหมู่บ้าน สมัยก่อนใช้น้ำบ่อทั้งกินทั้งใช้ต่อมาในปี 2543 รัฐบาล ได้ให้งบประมาณสนับสนุนการสร้างระบบประปาหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงใช้ทั้งน้ำบ่อและ น้ำประปาด้วยส่วนใหญ่ใช้น้ำบ่อ น้ำประปาใช้ในช่วงหน้าแล้งที่น้ำบ่อไม่มีให้ใช้ เนื่องจาก ชาวบ้านบอกว่าถ้าใช้แต่น้ำประปาหรือใช้น้ำประปาเยอะก็เปลืองเงิน ถ้าเราทิ้งไว้ไม่ได้ใช้ก็เสีย แต่ค่ารักษาประปาเดือนละ 5 บาทเท่านั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงใช้น้ำจากน้ำบ่อเสียมากกว่า

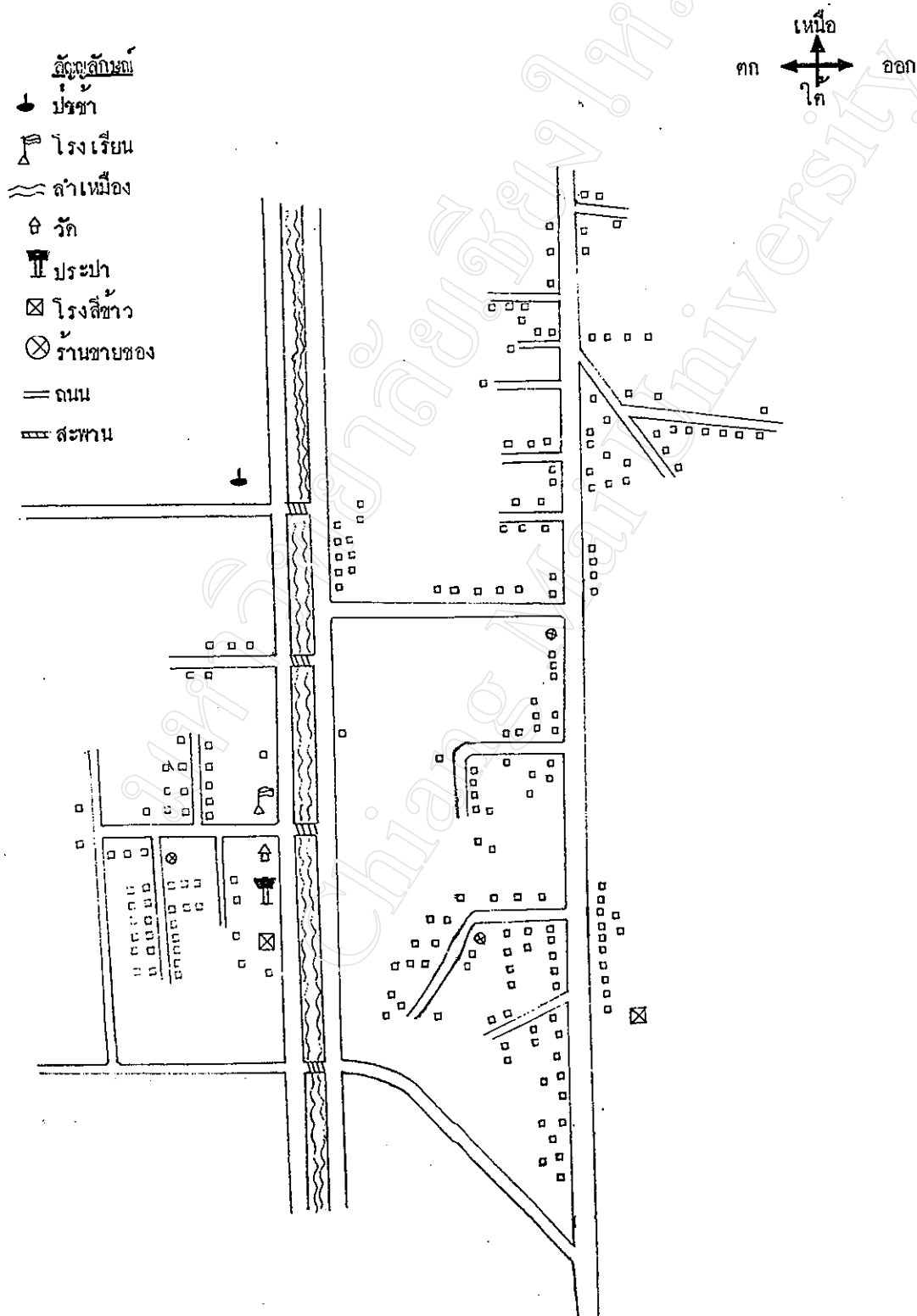
แผนที่ 1 อาณาเขตอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

แผนที่ 2 ที่ตั้งตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

แผนที่ 3 บ้านป่าเป้า หมู่ที่ 8 ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

จากการที่ได้ พุดคุยซักถามผู้อาวุโสหลาย ๆ ท่าน คือ พ่อสม พันธุ์ทอง พ่อใจ วิป็น แม่คำมา วิป็น และพุดคุยกับพระอธิการบุญปิ่น ปัญญวโร เจ้าอาวาสวัดป่าเป่า ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน ทำให้ทราบว่า เดิมทีบริเวณบ้านป่าเป่าที่ชาวบ้านอาศัยอยู่เป็นป่าซึ่งประกอบด้วยไม้เป่าเป็นส่วนมาก ชาวบ้านจึงตั้งชื่อตามสิ่งที่เด่นของบ้านว่าบ้านป่าเป่า หมู่บ้านตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ตามที่รัฐเข้ามาแบ่งเขตหมู่บ้านและหมู่บ้านดังกล่าว ผู้อาวุโสทั้ง 3 ท่าน พร้อมเจ้าอาวาส บอกว่า ไม่ทราบว่าหมู่บ้านมีอายุกี่ปี แต่สันนิษฐานว่าตั้งมาได้ประมาณ 100-150 ปี เพราะไม่มีหลักฐานบ่งบอกที่แน่ชัดว่าตั้งมาได้ประมาณกี่ปี การแบ่งเขตของรัฐบาลที่เข้ามาแบ่งเขตหมู่บ้านนั้น หมู่ 8 ได้รวมหมู่บ้านเชียงแสน หมู่บ้านป่าตาล หมู่บ้านเหล่าและหมู่บ้านสันกลางได้เข้าไปด้วย (หมู่บ้านสันกลางแบ่งเป็นหมู่บ้านสันกลางเหนือและสันกลางใต้) สำหรับบ้านป่าเป่าดั้งเดิมมีประมาณ 20-30 หลังคาเรือน มีแต่เรือนเก้า คือเรือนของพ่อ-แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ปัจจุบันมีเพิ่มขึ้น 4 เท่าตัว คือ 177 หลังคาเรือน ซึ่งตั้งเพิ่มมาประมาณ 30 กว่าปี เป็นลูกหลานของชุมชนที่แต่งงานแล้วแยกเรือนอยู่เอง ตามที่ดินที่พ่อ-แม่แบ่งให้ มีเพียง 2 หลังคาที่เป็นคนนอกชุมชนและได้เข้ามาซื้อที่ปลูกบ้านอยู่

บ้านป่าเป่า มีวัดประจำหมู่บ้านชื่อวัดพุทธขารามป่าเป่า มีพระอธิการบุญปิ่น ปัญญวโร เป็นเจ้าอาวาส พระอิกฐปหนึ่งคือ พระอ้าย ซึ่งป่วยเป็นโรคหัวใจ จึงขอบวชเป็นพระประจำอยู่วัดได้ประมาณ 4 พรรษา ส่วนรูปที่ 3 คือพระเก่ง พ่อ-แม่ ญาติ ๆ ให้บวชเป็นพระอยู่วัดเฉย ๆ ไม่ได้เรียนหนังสือตั้งแต่เป็นเด็ก จากหลักฐานประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร วัดดังกล่าวชื่อวัดพุทธขาราม ตั้งอยู่เลขที่ 112 บ้านป่าเป่า หมู่ที่ 8 ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านที่มาร่วมทำบุญวัดพุทธขารามแห่งนี้หรือเรียกตามภาษาชาวบ้านคือศรัทธา วัดพุทธขารามมีหลายบ้านคือ บ้านเชียงแสน บ้านป่าตาล บ้านป่าเป่า และบ้านเด่น ซึ่งไม่ได้อยู่หมู่เดียวกันตามการแบ่งเขตของรัฐ แรกเริ่มเดิมทีจากการพุดคุย สัมภาษณ์ ผู้อาวุโส วัดป่าเป่าตั้งอยู่หมู่บ้านเชียงแสนประมาณ 100 กว่าปีที่ผ่านมา แต่เนื่องจากพระเจ้าอาวาสสมณะภาพลงวัดจึงกลายเป็นวัดร้างไม่มีลูกหลานในชุมชนบวชเณรเลย

อุยหล้าชาวบ้านป่าเป่า พ่อตุ้ลุงสม ต้องการให้ตุ้ลุงสมบวชเพื่อให้เรียนธรรม เรียนหนังสือ และเพราะความศรัทธาด้วยจึงพุดคุยกับศรัทธาวัดป่าเป่าว่า น่าจะย้ายวัดมาอยู่ที่บ้านป่าเป่าเนื่องจากตั้งที่บ้านเชียงแสนก็ไม่มีพระ-เณรเลย เมื่อย้ายมาอยู่บ้านป่าเป่าแล้วตนจะให้ลูกชายบวช เมื่อศรัทธาเห็นดีเห็นงามด้วยจึงได้ย้ายวัดมาอยู่ที่บ้านป่าเป่าตั้งแต่นั้นมา จากหลักฐานการก่อสร้างปีนั้นตรงกับปี พ.ศ. 2470 เจ้าอาวาสองค์แรกของวัดป่าเป่าคือ เจ้าอธิการเตชวโลหรือตุ้ลุงสม ต่อมาได้มีพระเณรลูกหลานชาวบ้านป่าเป่าได้บวชกันอีกหลายองค์ หนึ่ง

ในพระทั้งหลายได้รวมตุลุปันด้วย เมื่อตุลุปันสมรณภาพลงชาวบ้านจึงได้ขอตุลุปัน (พระอธิการปิ่น ปัญญวโร) เป็นเจ้าอาวาสแทนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา

จากการพูดคุย ซักถาม ผู้อาวุโส หลาย ๆ ท่าน เจ้าอาวาสที่เริ่มแรงรวมใจชาวบ้าน สร้างวัดสมัยที่วัดตั้งอยู่บ้านเชียงแสน รูปที่ 1 คือพระกันทา รูปที่ 2 คือพระอธิการ คอย รูปที่ 3 คือพระอธิการชุ่ม รูปที่ 4 คือพระอธิการเชียว และรูปที่ 5 ซึ่งวัดได้ย้ายมาอยู่บ้านป่าเป้า คือพระอธิการ เดชวโล หรือตุลุปัน รูปที่ 6 คือท่านพระครูบุญปิ่น ปัญญวโร รูปปัจจุบัน

สำหรับการคมนาคมสมัยก่อน ชาวบ้านเล่าว่าต้องใช้วิธีเดินถ้าต้องการไปอำเภอ สันป่าตองซึ่งเป็นเขตติดต่ออำเภอหางดง ห่างไปประมาณ 6 กิโลเมตรต้องเดินไปรถลาไม่มีทางเดินเป็นทางเดินแคบ ๆ หรือไม่นั่งรถเกวียนรับจ้างที่คนระแวกบ้านใช้รับจ้างลากของซึ่งของส่วนใหญ่ก็เต็มล้อเพราะล้อเกวียนรับจ้างมีไม่กี่คัน ถ้านั่งล้อเกวียนต้องนั่งบนของอีกทีหนึ่งทางเดินที่ใช้อยู่นี้เป็นทางเดินที่เรียบลื่นเหมือนลื่น ๆ ปัจจุบันกลายเป็นถนนคอนกรีตแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 จากการพูดคุยซักถามผู้อาวุโสคนริเริ่มสร้างถนนคือหมอโรจน์(คนไทย) คนภาคกลางที่พูดภาษากลางชาวบ้านเรียกว่า “คนไทย” หมอโรจน์ได้มาแต่งงานกับป่าสมชาวบ้านทำขึ้นนาค บ้านทำขึ้นนาคห่างจากบ้านป่าเป้าประมาณ 4 กิโลเมตรได้มาเห็นชีวิตชาวบ้านโดยเฉพาะการเดินทาง หมอโรจน์เห็นว่าลำบากจึงคิดทำทางเดินให้สะดวกขึ้น จึงได้ระดมชาวบ้านขุดลอกลำเหมืองแล้วนำดินที่ขุดขึ้นมาได้นั้นปรับถมทำเป็นทางเดิน เนื่องจากทางเดินเข้าหมู่บ้านดังกล่าวต้องเดินเรียบลำเหมืองไปตลอดแนว และเป็นการขุดลำเหมืองไปด้วย ตั้งแต่ตลาดบวกรอกไปจนถึงบ้านเด่น ซึ่งตัดผ่านหมู่บ้านป่าเป้า ช่วงนั้นเวลาฝนตกทางเดินลำบากมากเนื่องจากถนนเป็นถนนโคลน ที่ขุดมาจากลำเหมืองทำให้เฉอะแฉะ ชาวบ้านก็ลุยดินลุยโคลนไป (จากการสัมภาษณ์ แม่แสงดวง คำภิชัย และผู้อาวุโสคนอื่น ๆ)

จากนั้นประมาณ 35 ปี ที่ผ่านมารัฐก็เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการสร้างถนนเริ่มแรกเป็นถนนดินแดง ตอนหลังปี 2520 ได้ปรับถมถนนและขยายถนนให้กว้างขึ้นพร้อมกับลาดยางมะตอยและเริ่มมีถนนซอยเล็ก ๆ ตัดเข้าหมู่บ้านเป็นถนนดินแดง ปัจจุบันถนนลาดยางสายหลักที่ตัดผ่านบ้านป่าเป้าจากตลาดบวกรอกไปถึงบ้านเด่นได้ปรับเปลี่ยนกลายเป็นถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่จากงบประมาณการสนับสนุนของรัฐ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ชาวบ้านป่าเป้าจึงสามารถติดต่อกับชุมชนภายนอกได้อย่างสะดวกมีสามล้อรับจ้างจากปากซอยเข้าไปในชุมชนหมู่บ้าน ค่าจ้างเที่ยวละ 20 บาท จากเดิมเป็นรถสามล้อถีบ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นสามล้อเครื่อง การบริการสามล้อมีตั้งแต่เช้ามีดีประมาณตีห้าถึงประมาณ 2 ทุ่มครึ่ง แล้วแต่ลูกค้าอีกที หากต้องการเดินทางเข้าตัวเมืองเชียงใหม่ ก็มีรถคิวหนองตอง-เชียงใหม่ผ่านตรงตลาดบวกรอกบริการอีกที แต่การเดินทางของชาวบ้านนั้นส่วนใหญ่ใช้รถส่วนตัว โดยเฉพาะมอเตอร์ไซด์

ชาวบ้านเกือบทุกหลังคามือมอเตอร์ไซด์เป็นของตนเอง สำหรับรถยนต์ในหมู่บ้านป่าเป่ามีอยู่ทั้งหมด 15 คัน เป็นรถยนต์ใช้ส่วนตัว บางคนใช้ค้าขายส่วนตัว บางคนใช้สำหรับรับจ้างขนของต่าง ๆ บางคนทำงานบริษัทในเมืองหรือรับราชการซึ่งใช้ขับไปทำงานโดยเข้าไปเย็นกลับ

ปัจจุบันชาวบ้านป่าเป่ามีประชากร 1,250 คน แยกเป็นชาย 620 คน หญิง 630 คน มีครัวเรือนทั้งสิ้น 177 ครัวเรือน (จากการสอบถามข้อมูลจากผู้ใหญ่บ้าน เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2543 และจากการศึกษาเอกสารหลักฐานของทางราชการ)

การประกอบอาชีพ

ชาวบ้านสมัยก่อนมีอาชีพหลัก คือ ทำนา พอถึงราวเดือน พฤษภาคม ฝนจะเริ่มตก ชาวบ้านก็เตรียมเพาะกล้า โดยการเพาะกล้านั้น ต้องแช่ข้าวเปลือกไว้ 1 คืนก่อน และนำไปบ่มไว้ในตระกร้าที่รองด้วยใบตองกล้วยประมาณ 3 วัน แะออกมาดู ถ้ารากขึ้นดีแล้วก็นำมาขุ่ยและนำไปหว่านในตะกร้าที่เตรียมไว้ แต่ถ้ารากยังออกไม่มากแสดงว่าการบ่มนั้นให้น้ำไม่พอ ต้องบ่มต่ออีก 1-2 คืนถึงนำออกมาขุ่ยและนำไปหว่าน จากนั้นก็เริ่มลงมือหว่านข้าวไว้ในตะกล้า ตะกล้าหมายถึงที่ดินแปลงเล็ก ๆ ส่วนมากอยู่ใกล้บ้าน เมื่อหว่านข้าวลงในตะกล้าแล้วก็ต้องดูแลไม่ให้นกหนูมาขโมยเมล็ดข้าวไปกิน เพื่อให้งอกเป็นต้นและต้องดูแลให้มีน้ำหล่อเลี้ยง ปิโหนดฝนตกต้องตามฤดูกาลก็ไม่ต้องเอาใจใส่มาก ปิโหนดฝนตกห่าง ๆ ก็ต้องวิดน้ำเข้าตะกล้าเพื่อให้มีน้ำหล่อเลี้ยง น้ำในตะกล้าต้องมีลุลิบตลอด ตอนเย็นเมื่อผู้ใหญ่ออกไปดูตะกล้าพร้อมกับไปดูนกหนูที่มากินเมล็ดข้าว เด็ก ๆ มักจะวิ่งตาม เมื่อไปถึงกลางทุ่ง ซึ่งเป็นที่โล่งเตียน เตรียมสำหรับปลูกข้าวเด็ก ๆ ก็วิ่งเล่นไปตามคันนา ไล่จับตั๊กแตน แมลง เค็ดหญ้าเล่นตามประสา เมื่อฝนตกได้ก็พร้อมกับการตกกล้า ชาวนาได้ลงมือไถนา เตรียมดินให้ร่วนได้ที่แล้วก็ถอนตะกล้าและลงมือปลูกข้าว การไถนาเป็นงานของพ่อบ้าน แม่บ้านบางคนและผู้ชายไม่ว่างก็ลงมือทำเอง ส่วนการดำนาได้ทำช่วยกันทั้งพ่อบ้านแม่บ้าน เด็กที่โตหน่อยก็หัดดำนากับผู้ใหญ่หัดได้ไม่นานก็ช่วยกันได้อีกแรงหนึ่ง คนที่มีนามากก็ขอแรงเพื่อนบ้านมาช่วยดำ โดยเจ้าของนามีหน้าที่เลี้ยงดูเรื่องข้าวปลาอาหารไปตามประเพณี ซึ่งค่าจ้างแรงงานไม่ต้องจ่ายกัน แต่เวลาเขาขอแรงบ้างก็ต้องไปช่วยเขาเป็นการตอบแทน ส่วนมากชาวบ้านไม่ได้ดำนาพร้อมกัน เขาจึงมีเวลาไปช่วยกัน การขอแรงเขาไปขอกันตอนค่ำ เวลากินข้าวเย็นเสร็จ คนที่ต้องการดำนาจะเดินไปขออนุญาตดินก่อน ถ้าเขาไปช่วยได้ก็นับจำนวนคนไว้ เพื่อต้องเตรียมกับข้าวกับปลาไว้เลี้ยง ได้ครบตามต้องการแล้วก็ไม่ต้องไปรบกวนคนอื่น ถ้าญาติไปช่วยไม่ได้ก็ไปขอแรงคนอื่นจนได้ครบตามต้องการ ชาวบ้านสมัยก่อนการปลูกบ้าน จะปลูกรวมกันเป็นหมู่บ้านโดยเฉพาะญาติกันได้ปลูก

บ้านบริเวณที่เดียวกัน การไปขอแรงจึงสะดวก การไปขอแรงเขาเลือกขอเหมือนกัน ไม่ใช่ขอ
 สุ่มสี่สุ่มห้า คนไหนขยันคนไหนขี้เกียจคนไหนทำงานดี คนไหนดีแต่พูด ชาวบ้านรู้หมด
 ชาวบ้านก็เลือกขอแต่คนที่ช่วยเหลือได้ ไม่เป็นภาระมากเกินไป การดำนาไม่ไ้งานเบา ก่อนดำนา
 เมื่อถอนกล้ามาต้องนำมามัด เป็นกำใหญ่ ๆ โดยเจ้าของและญาติที่ใกล้ชิดได้ช่วยกันมัดและ
 หาบไปที่นาที่ต้องการปลูก เมื่อคนที่มาช่วยมาถึง ผู้ชายได้ทำหน้าที่ตกกล้าให้ทั่วบริเวณนาที่
 ต้องการปลูก หลังจากตกกล้าเสร็จ จึงเริ่มลงมือปลูก ถูทำนนานี้ชาวนาไม่ได้หยุดเลย เมื่อดำนา
 เสร็จต้องคอยดูแลนาให้มีน้ำหล่อเลี้ยงต้นกล้าจนกว่าแน่ใจว่าต้นกล้าติดดีแล้ว โดยน้ำต้องไม่
 มากเกินไปถ้ามากเกินไปต้องหาทางระบายออก ถ้าน้ำน้อยก็ต้องหาทางเอาน้ำเข้าเพิ่ม ช่วงหน้านา
 ชาวบ้านจะเหนื่อยมาก เพราะนอกจากต้องดูแลนาของตนแล้ว ยังต้องไปช่วยเพื่อนบ้าน เข้าขึ้นมา
 ต้องออกจากบ้านแต่เช้าก่อนตะวันขึ้น เพื่อไปถึงที่นา เมื่อถึงชาวบ้านก็เดินตรวจดูว่ามีหญ้าขึ้น
 หรือเปล่า มีปู มีหอยมาเกาะกินต้นข้าวหรือเปล่า ถ้ามีต้องคอยถอนทิ้ง คอยเอาออก แต่ชาวบ้าน
 เมื่อเจอหอย ปู เอาออกแล้วก็จะถือเอาไปทำเป็นอาหารกิน สำหรับคนนาได้ดูว่าตรงไหนชำรุด
 หรือเปล่าถ้าตรงไหนชำรุดก็ต้องซ่อมแซม ชาวบ้านต้องเอาใจใส่ดูแลต้นกล้าในช่วงนี้ให้ดี
 จนกว่ามันจะโต ปีไหนฝนตกไม่สม่ำเสมอชาวบ้านยิ่งหนักใจมาก แต่ก็ช่วยอะไรไม่ได้ การทำ
 นาสมัยก่อนไม่ต้องใช้ปุ๋ย ชาวบ้านจึงไม่ต้องกังวลเรื่องนี้ แต่ปล่อยให้มันโตไปตามธรรมชาติ
 โดยดูแลน้ำ แมลง หรือศัตรูข้าวทั้งหลายเท่านั้น เมื่อไหร่ข้าวแตกใบทำท่าจะโตชาวบ้านก็สบาย
 ใจขึ้นว่าข้าวไม่ตายแล้ว คอยแต่ถอนหญ้า และดูแลเรื่องน้ำ ดูแลแมลงและศัตรูพืชอื่นเท่านั้นใน
 ถูนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะลงนามคทั้งบ้าน ปลอ่ยให้คนแก่และเด็กเล็กเฝ้าบ้าน บางครั้งเด็กมา
 นาด้วย พอตอนเย็นทุกคนก็พากันกลับบ้านอีกที การลงนนานี้พ่อบ้านต้องไปก่อนตั้งแต่
 เช้ามืด โดยอาจพาลูกชายคนโตไปด้วย ส่วนแม่บ้านกับลูกสาวต้องนั่งข้าวเตรียมกับข้าวให้ พอ
 สาย ๆ แม่บ้านก็หาบข้าวไปส่งให้ เมื่อกินข้าวอิ่ม พักผ่อนสักช่วงหนึ่งเสร็จแล้วก็จะไปช่วยงาน
 ในนาด้วยกัน บางครั้งผู้หญิงออกไปหาปลาในนา ส่วนผู้ชายก็ดูแลนา ถ้าฝนตกก็เข้าไปหลบ
 ฝนในหังนา การทำนาไม่ได้ทำทั้งวัน จะทำไปเรื่อย ๆ พอค่ำก็พากันเข้าบ้าน แต่งานในนานั้น
 บางครั้งถ้งานเร่ง เช่น เร่งปลูกข้าว เก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านจะต้องทนตากแดดกรำฝนตลอดทั้ง
 วัน เมื่อต้นข้าวเริ่มแตกกอแล้ว งานในนาถึงเริ่มเบาลง คอยแต่ถอนหญ้าที่ขึ้นแวมกับต้นข้าว
 คอยซ่อมคันนา ถ้าเห็นปูหอย ก็คอยจับเพื่อไม่ให้มากัดต้นข้าว จับมาได้ก็มาทำอาหารกิน งาน
 ในนาดูเหมือนไม่มากแต่ชาวบ้านก็ทำทั้งวัน โดยทำไปเรื่อย ๆ ทุกคนในบ้านจะช่วยกันบางคน
 มีหน้าที่เลี้ยงควาย วัว คอยดูแลไม่ให้วัวควายลงไปเหยียบย่ำ หรือไปกินข้าวในนาหรือคอยดูแล
 ไม่ให้มันหนีไปเที่ยวไกลบ้าน จะนั่งนอนเฝ้า หรือจะหางานอื่นทำด้วยก็ได้ เช่น งานจักสาน
 ต่าง ๆ นาน ๆ ถึงไปดู วัว ควายตัวนั้นที่ ตัวนี้ที่เท่านั้น ช่วงทำงานไปด้วยนั้นจะคอยฟังเสียง

ควายว่ามันยังอยู่บริเวณนั้นหรือเปล่า ซึ่งวัวควายไปทางไหน เจ้าของมักจะรู้ โดยฟังจากเสียงควายร้อง วัวร้อง บางครั้งก็ฟังจากเสียงเกราะจากคอ ช่วงไปเลี้ยงวัว เลี้ยงควายนั่น บางครั้งถ้าเจอผักก็เก็บผัก บางคนไปหาปลา แต่ไปเจอพื้ก็เอาพื้กลับบ้านด้วย ถ้าเป็นผู้ชายอาจนำดอกมาจักด้วย ในระหว่างเลี้ยงควาย หรือसानตะกร้ากระบุงบางที่ซ่อม แห อวน ไปตามเรื่อง หรือถ้าพาลูก ๆ มาด้วย อาจจะมอบหน้าที่ในการเลี้ยงวัวควายให้กับลูก ส่วนตนเองได้จักดอก สานตะกร้า กระบุง ไปเรื่อย ๆ นอกจากเป็นการแบ่งเบาภาระงาน แล้ว ยังเป็นการฝึกงานให้แก่ลูกไปด้วย พอดตกบ่าย 4-5 โมงเย็น พวกก็กลับบ้าน คนที่มีหน้าที่เลี้ยงควายก็ได้ควายเข้าบ้าน แม่บ้านก็หาบข้าวปลา อาหารที่เตรียมไปสำหรับทานกลับบ้าน บางคนแบกพื้ที่หามาได้กลับส่วนพ่อบ้านหรือลูกชายอาจจะถือพริ้วที่ใช้ทำนากลับบ้าน หรือจะมอบหมายให้ลูกสาวซึ่งโตพอช่วยหาบได้แล้ว ให้หาบกลับบ้าน เมื่อไปถึงบ้าน แม่บ้านจะเข้าครัวทำกับข้าวซึ่งเป็นหน้าที่ที่แม่จะรู้ดี ข้าวนั้นจะนั่งไว้ตั้งแต่เช้าลวดเย็น ใส่กล่อข้าว หรือกระติบเตรียมไว้แล้ว แต่ปัจจุบันบางบ้านได้นึ่งใส่กระติบที่ใส่น้ำแข็งแล้วใช้ฝารองห่อไว้ ไม่ให้ข้าวเย็น ซึ่งข้าวเวลาทานก็จะอุ่นอยู่ตลอด สำหรับคนที่พาควายเข้าบ้านต้องนำควายเข้าคอกส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของพ่อ แต่ถ้ามีลูกชาย คนที่มีหน้าที่พาควายเข้าบ้านคือลูกชาย โดยพ่อจะทำการฝึกให้ เมื่อเป็นแล้วก็ปล่อยให้ทำเอง เมื่อแม่บ้านทำกับข้าวเสร็จก็เรียกทุกคนมากินข้าว การกินข้าวนี้ต้องรอกินให้พร้อมกันทุกคน ชาวบ้านไปทำนาอย่างนี้ตลอดจนเก็บเกี่ยว ส่วนข้าวปลาอาหาร ชาวบ้านบอกว่าไม่ต้องเดือดร้อน ไปนาด้วยไปหาด้วย ยิ่งหน้าฝนน้ำนอง ยิ่งเป็นโอกาสของชาวบ้านในการหาปลา หากบเขียด ใครอยากกินผักก็ไปเก็บเอาในทุ่งนา อยากกินเห็ดก็เข้าป่าไปเก็บเห็ด เมื่อข้าวออกรวงและสุก นั้นหมายถึง ถึงเวลาที่ชาวบ้านจะลงมือเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านต้องทำงานหนัก บ้านไหนมีกำลังคนเท่าไรก็พากันมาช่วย ถ้าไม่พอต้องขอแรงเพื่อนบ้านมาช่วย เพราะถ้าทิ้งไว้นาน ข้าวจะแห้งเกิน หรือนกหนูกะมาเก็บกินหมด ซึ่งข้าวของแต่ละเจ้านั้นสุกไม่พร้อมกัน ชาวบ้านจึงได้ช่วยกันเก็บเกี่ยวโดยอาศัยแรงงานของกันและกัน เป็นการลงแขกกัน ในแต่ละครั้งเจ้าของนามีหน้าที่ดูแลเลี้ยงกับข้าวกับปลาสำหรับคนมาช่วย ซึ่งเป็นประเพณี เมื่อเกี่ยวเสร็จได้นำมารวมกันที่ลานนวดข้าว และนำมัดข้าว แผลว้างไว้บนลานนวด เสร็จแล้วด่อนควายลงย่ำข้าวจนหมดทุกรวงแล้วนำฟางข้าวไปกองรวมกันไว้ และกวาดข้าวเปลือกไว้เป็นกอง ๆ เอาข้าวเปลือกชุดใหม่มานวดจนกว่าจะเสร็จ ข้าวบางรวงยังมีข้าวเปลือกติดอยู่คนที่ได้นำมานวดต่อโดยเอาไม้หนีบ ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้อื่นก็ได้ 2 ท่อนเจาะรูตรงกลางอันหนึ่ง เจาะตรงหัวอันหนึ่ง และผูกด้วยเชือกเส้นเดียวกัน ขอดตรงปลายเชือกทั้งสอง และใช้หนีบข้าวฟาดลงพื้นเพื่อให้เมล็ดข้าวร่วงออกจนหมด งานนี้ส่วนใหญ่ผู้ชายเป็นคนทำเพราะต้องออกแรงมาก เสร็จแล้วนำฟางไปกองรวมกันไว้ เพื่ออาจใช้เลี้ยงควาย วัว ได้ในฤดูแล้งที่ไม่มีหญ้ากิน

ข้าวเปลือกที่นวดได้ส่วนมากมีเศษฟางติดอยู่จึงต้องนำมาคัดเอาเศษฟางนั้นออก โดยใช้พัดอันใหญ่พัดอย่างแรง คนหนึ่งตักข้าวเทลงมาอีกคนเป็นคนคัดจนกว่าเศษฟางทั้งหลายออกหมด การพัดข้าวนี้ถ้าหากน้อยก็ตรงที่ข้าวมีกลายที่ทำให้คันตามตัวคนพัดจึงต้องใส่เสื้อ แขนยาว สวมถุงมือ ถุงเท้าและมีผ้าปิดหน้าให้เหลือจมูกโผล่กับตา พอพัดเสร็จก็ต้องรีบไปอาบน้ำ บางคนใช้กระด้งหรือตะแกรงใหญ่ตาห่างหน่อยร่อนข้าวแทน เสร็จแล้วก็ช่วยกันนำขึ้นไว้ในยุ้ง ซึ่งยุ้งข้าวสมัยก่อนแยกเป็น 2 ห้อง คือ ห้องเก็บข้าวเหนียวห้องหนึ่ง และห้องเก็บข้าวเจ้าห้องหนึ่ง สมัยก่อนไม่มีถึงตวง ใช้ตวงกันด้วยกระบุง ขนาดของกระบุงแต่ละคนไม่เท่ากัน 1 กระบุง ชาวบ้านเรียกว่า 1 ต่าง ปีนึงได้ก็ต่างก็ตวงกันดูคร่าว ๆ เท่านั้น

เสร็จจากการทำนาที่เป็นอาชีพหลักแล้ว ผู้ชายก็เข้าป่าหาไม้มาใช้ เช่น มาทำรั้ว เสาร์บ้านหรือมาซ่อมแซมบ้าน ซ่อมแซมคอกหมู คอกไก่ หรือทำจักสานเพื่อเตรียมไว้ใช้ บางคนก็ไปหาซื้อหมูมาเลี้ยงเป็นอาชีพเสริมสำหรับครวเรือน หรือที่เลี้ยงอยู่แล้วก็นำหมูไปขาย หรือจับไก่ไปขาย บางคนไปหาปลา ทอดแหหรือเข้าป่าไปยิงนก ส่วนผู้หญิงอาจปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินในบ้าน หรือดูแลพืชผักสวนครัวที่ปลูกไว้ ไปเก็บผักเก็บไม้ หรือไปช้อนปลาเล็ก ๆ ในนา มาทำเป็นอาหาร บางคนก็ปั่นด้าย ทอผ้า แล้วแต่ว่าใครต้องการทำอะไร แต่ส่วนมากแล้วชาวบ้านไม่ค่อยอยู่ว่าง ๆ ได้หางานโน้นงานนี้ทำอยู่ตลอด

อาชีพจับปลาเป็นอีกอาชีพที่สำคัญของชาวบ้าน จะเห็นว่าชาวบ้านสมัยก่อนได้มี แห อวน แขว่นไว้ตามข้างบ้าน เสาบ้าน หรือแขวนไว้ใต้ถุนบ้านของแต่ละบ้าน แทบทุกหลังคาเรือนอย่างน้อย ถ้าไม่มีอะไรเลยก็มีเบ็ดเสียบอยู่กับฝายบ้านหรือเสียบใต้ถุนบ้าน เวลาออกไปดูนาอาจนำติดมือไปด้วย ไปนั่งตกเบ็ดเพลิน ๆ ได้ปลามากก็มากทำกับข้าวกิน ถ้าได้ปลามาเยอะก็ขังไว้สำหรับในมือหน้า หรือถ้ากินจนเบ็ดแล้วก็แบ่งไปให้ญาติกินบ้าง สำหรับปลาที่ตายแล้วชาวบ้านบอกว่าทำอาหารกินเลยไม่อร่อย จึงนำไปทำปลาร้า เก็บไว้ใส่แกลงเวลาทำแกลงต่าง ๆ ถ้าได้ปลาพวกปลาสะเด็ด ปลาช่อนนิยมทำปลาแห้งเก็บไว้กินนาน ๆ เป็นปี หรือถ้ากินเลยก็ใช้วิธีปิ้งกิน แกลงกินหรือทำแอบกินก็อร่อยหรือต้มใส่ผักก็ได้แล้วแต่คนชอบ วิธีการจับปลาบางคนก็ไปดักทิ้งไว้ เช่น ดักไซ โดยไปดักทิ้งไว้เป็นวันหรือเป็นคืน ถ้าไปดักตอนเย็นก็ไปยกเอาปลาตอนเช้า ถ้าดักตอนเช้าก็ไปยกเอาตอนเย็น เสร็จแล้ว ก็ทิ้งไซ นั้นไว้เพื่อดักต่อ ไซก็มีหลายอย่าง เช่น ไซดักกุ้ง ไซดักปลาเล็ก ไซหน้อย ใช้สำหรับดักกุ้งกับปลาเล็ก ไซหมู่น้อย ดักปลาขนาดกลาง ไซโตขึ้นหน้อย ส่วนไซหมู่น้อย ใช้ดักปลาตัวโต เช่น ปลาช่อน ไซโตขึ้น ไซหมู่น้อยนี้เวลาดักต้องดักที่น้ำลึก เนื่องจากปลาใหญ่ได้อยู่ที่น้ำลึก ซึ่งชาวบ้านนั้นรู้อยู่แล้ว บางคนก็ใช้ แชะไปช้อนปลา ซึ่งจะรู้ผลในตอนนั้นเลยว่าได้ปลาหรือไม่ บางคนไปช้อนแป็บเดียว กลับมา คำน้า

พริกแกงได้เลย บางครั้งเจอยกก็เก็บหอย เจอปูก็เอาปู เจอกบก็จับกบ หรือบางคนก็ไปตกจ้ำ ซึ่งก็อาจได้กุ้ง ปลาเล็กปลาน้อย บางครั้งก็ได้ปลาตัวโต ๆ มาด้วย

อีกอาชีพหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมทำกันคืออาชีพทำสวน ส่วนใหญ่แล้วก็เป็นสวนผัก เล็ก ๆ น้อย ๆ ใกล้บ้านพืชที่ปลูกคือ พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว ปลูกไว้กินเล็กน้อยเท่านั้น ใช้เวลาดูแลตอนเย็น ๆ หลังจากเลิกจากงานที่ไร่หรืองานประจำ บางคนได้ทำแล้วกันไก่อ นกมาจะกินใบและยอดอ่อน ผักพวกนี้ ชาวบ้านได้ปลูกหมุนเวียนกันตลอดไม่ให้ขาดพอรุ่นนี้ใกล้หมดอายุ ก็ปลูกต้นใหม่แทนเข้าไป บางคนปลูกข่า จิง ตะไคร้ ไปในสวนนี้ด้วย เป็น “สวนผสม” ทุกบ้านจะมีคล้าย ๆ กันถ้าบ้านไหนขาดพืชประเภทไหน ก็ขอจากบ้านอื่นไปปลูกที่บ้านของตน ถ้าปลูกไม่ขึ้นจริง ๆ แสดงว่าคนนั้นเป็นคนมือร้อน ปลูกพืชผักขึ้นยากเวลาจำเป็นต้องใช้ก็ไปขอข้างบ้านมาใช้ก่อน ใครขาดอะไรก็ขอกันได้

ความสัมพันธ์ในชุมชน

เมื่อก่อนนี้ใครเป็นใครอยู่บ้านไหน เป็นลูกเจ้าเหล่ากอใคร เมื่ออยู่ห่างบ้านก็รู้จักมักคุ้นกันทั้งนั้น ถ้าผู้ใหญ่พบเด็กที่ไม่รู้จักก็ไต่ถามว่า “เป็นลูกไฟป้อจื่ออะหยั่ง แม่จื่ออะหยั่ง” พอเด็กบอกก็จะเปล่งอุทานออกมาทันทีว่า “อ้อ” หมายถึงรู้จักแล้วว่าเป็นลูกใครและพูดต่อว่านี่กว่าใครที่ไหนลูกคนนั้นคนนี่เอง ที่ต้องถามว่าเป็นลูกเจ้าเหล่ากอใครเพราะสมัยก่อนชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่รู้จักกัน จากการบอกเล่าของชาวบ้านแต่เดิมนั้นชาวบ้านไม่มีนามสกุลใช้เพราะปกติอยู่กันเป็นหมู่บ้านคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ล้วนเป็นพี่น้องกันความจำเป็นเรื่องนามสกุลจึงไม่จำเป็นและไม่มี สมัยหลังเมื่อมีคนเพิ่มมากขึ้นจนจำไม่ได้ว่าใครเป็นใครสืบเชื้อสายมาจากใครจึงมีนามสกุลขึ้น (จากหนังสือชีวิตชาวไทยสมัยก่อนผู้ที่ริเริ่มให้ใช้นามสกุลคือ ร.6)

ในเรื่องความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ มีการพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือกัน มีระบบเครือญาติที่มีการสืบเชื้อสายโดยระบบฝั่งฝ่ายเดียวกัน บรรพบุรุษเดียวกัน มีความเป็นพี่น้องกัน รักใคร่กลมเกลียวกัน ผิดนัดผิดหน้อยจะอภัยให้กัน เพราะยังไปถึงพี่น้องกันเป็น “พะกุ่มเดียวกัน” “ผีฮ้านเดียวกัน” เด็กต้องเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่โดยเฉพาะกลุ่มผีฮ้านเดียวกันต้องเคารพรักกันจนทั้งพี่น้องมีอะไรก็ช่วยเหลือกัน เพราะมีความใกล้ชิดกันมีการตั้งบ้าน ปลูกบ้านในบริเวณเดียวกัน มีการเยี่ยมเยียนไปมาหาสู่กันบ่อยระหว่างครัวเรือนที่เป็นญาติกัน ถึงแม้บางคนได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นก็ยังไปมาหาสู่กันบ่อย ๆ มีของมีอะไร่อย ๆ จะนำมาแบ่งปันกันมาฝากกัน เด็กจะแวะไปเยี่ยมเยียนพร้อมมีของฝากติดไม้ติดมือไปหาคนเฒ่าคนแก่ หรือถ้าบ้านอยู่ระแวกเดียวกันทำกับข้าวเสร็จบางมือได้นำไปฝากกันส่วนคนเฒ่าคนแก่เมื่อลูกหลานไปหา ได้สอนในเรื่องต่าง ๆ เช่น ผู้หญิงต้องเก่งงานบ้านงานเรือนช่วย

แม่ทำงานบ้าน ส่วนชายอย่าเที่ยวที่ไหนไกล ๆ ให้ช่วยพ่อแม่ทำงานสำหรับคนที่มีครอบครัวแล้วได้สอนให้ดูแลครอบครัวรักลูกรักเมียอย่างนอใจเมีย

ช่วงเทศกาลสำคัญ เช่น งานเข้าพรรษา ออกพรรษา ปีใหม่เมือง ลูกหลานได้นำของมาทานให้คนเฒ่าคนแก่ คนเฒ่าคนแก่ก็ให้พรแก่ลูกหลานถ้าเป็นปีใหม่เมืองหรือสงกรานต์ก็ไปรดน้ำดำหัว พร้อมกับนำสิ่งของเสื้อผ้าไปทานด้วย ถ้าเป็นวันพระทุกบ้านก็ไปทำบุญที่วัดพร้อมกับฟังเทศน์ฟังธรรมโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ทุกวันพระต้องไปทำบุญที่วัด ใครที่เคยไปทำบุญทุกวันพระแล้วไม่ไปสักครั้งหนึ่งชาวบ้านก็พูดถึงกันว่าวันนี้ไปไหนไม่เห็นมาวัดเป็นอะไรหรือเปล่าพูดกันไปพูดกันมาบางทีก็รู้ตรงนั้นเลยว่าทำไมไม่มาวัดในวันนี้ ใครที่เป็นคนมาทำบุญวัดในวันพระเข้าสาขาย่างไรทุกคนรู้ทั่วกันหมดสำหรับคนที่เคยมาทำบุญวันพระเข้าถ้าเกิดวันพระไหนเกิดมาสายก็มีคนพูดถึงกันอีก

ในงานสำคัญ เช่น งานปอยหลวง งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน คนที่เป็นญาติกันได้มาช่วยและมาร่วมทำบุญ ญาติที่ใกล้ชิดสนิทสนมหน่อยได้มานอนค้างด้วยเพื่อช่วยงานบางทีมีของติดไม้ติดมือมาด้วยเพื่อนำมาช่วยงาน เช่น ฟักเขียว ไข่ สำหรับทำอาหารเลี้ยงแขกที่มาในงานพอเสร็จงานกลับบ้านเจ้าของบ้านได้ห่อข้าวของที่เหลือจากงานนั้นให้กลับไปบ้านอีกเช่นกัน การร่วมทำบุญในแต่ละครั้งพอบ้านคนอื่นมีงานเขาต้องไปช่วยตอบเช่นกัน โดยเขาจะไปช่วยตอบด้วย

แม่สี พันธุ์ทอง ได้กล่าวถึงเรื่องความสัมพันธ์ของชาวบ้านว่าสมัยก่อนนั้น พ่อ แม่ พี่น้อง อยู่บ้านพร้อมหน้าพร้อมตา ช่วยกันทำไร่ทำนาทำมาหากินปัจจุบันต่างคนต่างไปทำงานของตนเอง บางคนทำงานราชการ บางคนทำงานบริษัท บางคนทำไร่ ทำนา รับจ้าง พို့อยู่ที่หนึ่งน้องอยู่ที่หนึ่งทุกคนต่างดิ้นรนหางานทำเพื่อปากเพื่อท้องบางครั้งพี่น้องจะฆ่ากันตายเพราะเงินดูง่าย ๆ สมัยก่อนขึ้นบ้านไหนไปเที่ยวกินข้าวบ้านนั้นได้โดยเฉพาะที่เป็นญาติกันอาจไปนอนค้างอ้างแรมได้แต่ปัจจุบันจะขึ้นลงบ้านใครต้องระวัง ถ้าของเขาหายเขาอาจโทษเราว่าขโมยได้จะเห็นว่าปัจจุบันทุกคนต้องดิ้นรนแทบไม่มีเวลาให้กับครอบครัว สามี ภรรยาไม่มีเวลาให้กับลูกไม่มีเวลาในการร่วมกิจกรรมของชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ในบ้านโดยเฉพาะวันพระ ผู้วิชัยเข้าไปร่วมสังเกตุการณ์ 3-4 ครั้ง ในวันพระเห็นแต่คนเฒ่าคนแก่นั่งฟังพระเทศน์อยู่ ส่วนวัยรุ่นบางคนมาวัดแทนพ่อแม่ใส่บาตรเสร็จต้องกลับเพราะต้องไปทำงานซึ่งงานเริ่ม 8.00 น. ถ้าไม่มาทำบุญแทนพ่อแม่ก็กลัวคนอื่นว่าเอา ส่วนพ่อแม่ต้องไปดูแลสวนหรือไปทำงานอื่น ในวันพระธรรมดาซึ่งไม่ใช่วันสำคัญคนที่มาร่วมทำบุญที่วัดไม่เยอะเท่ากับวันสำคัญ เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันเดือนยี่เป็งและวันปีใหม่เมือง

จะเห็นว่าการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านน้อยลงทุกทีเวลาของการพบปะพูดคุยกันน้อยลง ชีวิตของชาวบ้านโดยเฉพาะวัยทำงานแทบไม่มีเวลา พบปะพูดคุยกันเลย พี่บัวผันเล่าว่าสมัยก่อนเวลาว่างหรือช่วงฤดูเก็บเกี่ยวบางครั้งเหนื่อยมากแต่ก็หายเหนื่อยเพราะได้พูดคุยหยอกล้อกันไปด้วยทำงานไปด้วย บางครั้งเหนื่อยมากก็พัก หายเหนื่อยก็ทำงานกันต่อ มีชาวบ้านมาช่วยกันทำงานอย่างนี้ตลอด เสร็จจากของคนนี้ก็ไปช่วยคนนั้นต่อ เป็นการเอามือเอารวมกัน ทำให้ได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกันตลอด ยิ่งงานบุญ เช่นงานปอยหลวง งานศพ งานบวชญาติใครอยู่ที่ไหนแม้จะไกลก็ต้องมาหากันมาร่วมทำบุญให้ได้ ในด้านเจ้าภาพหรือเจ้าของบ้านนั้นก็จัดเตรียมข้าวปลา อาหารไว้สำหรับต้อนรับญาติที่มาร่วมงาน

ลักษณะของครอบครัว

ครอบครัวของชาวบ้านสมัยก่อนเป็นครอบครัวใหญ่นอกจากมี พ่อ แม่ ลูก แล้วยังมีลูก ป้า น้า หรืออา บางครอบครัวมีลูกเขยและลูกสะใภ้ หรือหลาน ๆ อยู่อีก แต่ลูกสาวลูกชายบางคนแต่งงานแล้วไปทำมาหากินที่อื่นก็หาทางปลูกบ้านอยู่เองก็มีบ้างหรืออาจอยู่กับพ่อแม่สักระยะหนึ่งประมาณ 1-2 ปี พอตั้งตัวได้ก็หาทางปลูกบ้านเอง แต่ก็ไม่ได้ทิ้งพ่อแม่บางครั้งหากมีกับข้าวหรือของกินอร่อย ๆ ก็นำไปแบ่งปันให้พ่อแม่กินเสมอ ครอบครัวส่วนใหญ่ยังมีลูกมาก ๆ เนื่องจากจะได้อยู่กันทำมาหากิน สำหรับลูกชายก็ไว้ให้สืบสกุลไม่เหมือนปัจจุบันนิยมแยกครอบครัวกันอยู่เองตามลำพังตั้งแต่เริ่มแรกของการแต่งงานและการมีลูกไว้สืบสกุลก็มีประมาณ 1-2 คนอย่างมากก็ไม่เกิน 3 คนเนื่องจากชาวบ้านมีความคิดว่ามีลูกคนจนไปสืบปีถ้าไม่มีเลยก็กลัวไม่มีใครดูแลตอนแก่เฒ่าจะนั้นจึงนิยมมีลูกกันน้อย ๆ แต่ลูกหลานของชาวบ้านส่วนใหญ่ปัจจุบันก็ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ไม่ได้ช่วยพ่อแม่ทำงานเหมือนสมัยก่อนแต่ออกไปเรียนหนังสือทุกคนมีภาระต้องเรียนหนังสือเด็กคนไหนที่ไม่ยอมไปโรงเรียนก็จะถูกว่าโง่เป็นวัวเป็นควายเฝ้าบ้าน พอเรียนจบก็ต้องออกไปหางานทำนอกบ้านอีกเนื่องจากที่บ้านเป็นบ้านนอกไม่มีงานให้ทำ นอกจากงานในไร่ในนาซึ่งลูกหลานทำไม่เป็น เพราะได้แต่ไปเรียนหนังสือ งานในไร่ในนาของพ่อแม่จึงไม่มีใครช่วยทำ

การรวมกลุ่ม

จะเห็นว่าในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันขึ้นของชาวบ้านในหลายลักษณะหลายรูปแบบ ส่วนใหญ่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกัน พึ่งพาอาศัยกัน เช่น

กลุ่มหนุ่มสาว

กลุ่มหนุ่มสาวบ้านป่าเป้ามีมาตั้งแต่สมัยดั้งเดิมรุ่นปู่ย่า เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมกิจกรรมกัน ได้แก่ การช่วยงานในหมู่บ้าน เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานทำบุญบ้านใหม่ ส่วนใหญ่หนุ่มสาว จะทำงานบริการ งานต้อนรับ ในกรณีที่มียานบุญทางศาสนา เช่น งานปอยหลวง งานผ้าป่า นอกจากหนุ่มสาวทำงานด้านบริการและงานต้อนรับแล้ว งานศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ งานฟ้อนรำ ทำให้หญิงสาวมีโอกาสได้แสดงออกเพื่อให้แขกที่มาในงานได้ชื่นชมและถือเป็นการต้อนรับแขกไปด้วย นอกจากจะแสดงเพื่อต้อนรับแขกที่มาร่วมงานที่บ้านเราแล้ว ในบางครั้งถ้าบ้านอื่นมีงานก็นำขบวนหมู่บ้านไปร่วมงานบุญหมู่บ้านอื่นโดยไปแสดงในงานหมู่บ้านอื่นด้วยเพื่อเป็นหน้าเป็นตาสำหรับหมู่บ้านของเราเอง เช่น การฟ้อนเพื่อนำขบวนชาวบ้านเพื่อไปร่วมทำบุญงานปอยหลวงที่หมู่บ้านอื่นที่มีงานปอยหลวงและทางวัดได้ออกบุญมายังวัดเราเราก็ไปร่วมทำบุญด้วยซึ่งก่อนที่จะมีงานไม่ว่าจะเป็นงานปอยหลวงบ้านเราเองหรือบ้านอื่นหรือมีคณะผ้าป่าจากที่อื่นมาทอดที่วัดบ้านเรา ก่อนถึงวันงานประมาณ 1-2 เดือนในตอนกลางคืนหนุ่มสาวมาฝึกซ้อมฟ้อนกันโดยใช้ลานวัดเป็นสถานที่ฝึกซ้อม บางครั้งก็ฟ้อนเล็บหรือฟ้อนเทียนแล้วแต่ทางหนุ่มสาวจะจัดขึ้นโดยหนุ่มสาวรุ่นพี่ได้ทำการสอนรุ่นน้องหรือถ้าเป็นแล้วก็เป็นการฝึกซ้อมก่อนออกแสดงส่วนหนุ่ม ๆ เป็นฝ่ายตีกลอง นอกจากกิจกรรมดังกล่าวแล้วในวันพระหรือในวันสำคัญทางศาสนา เช่น ไกล่ถึงวันปีใหม่เมือง วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา หนุ่มสาวได้รวมกลุ่มพากันมาเก็บกวาดและตกแต่งวัดโดยเฉพาะวันลอยกระทงทุกปีหนุ่มสาวได้มาช่วยกันทำประติมากรรมเข้าหมู่บ้านโดยช่วยกันหาอุปกรณ์ตกแต่ง เช่น ก้านมะพร้าว ต้นกล้วย ต้นอ้อย ดอกไม้เพื่อนำมาประดับประต้วัด 1 ประตู่ และประตูทางเข้าหมู่บ้าน อีก 1 ประตู่ตกแต่งให้ดูสวยงามประดับประดาโคมไฟ ดอกไม้ บางครั้งมีการออมนเงินกันเพื่อร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากในวันลอยกระทงแล้ว วันเข้าพรรษา ได้ออมนเงินกันซื้อขี้ผึ้งมาหล่อทำเทียนถวายวัดโดยมีการแห่เทียนไปถวายทุกปีอย่างสนุกสนาน บางปีมีการหล่อเทียนโดยแยกกลุ่มหนุ่มสาวเป็นป๊อก ๆ แล้วประกวดการหล่อเทียนกันด้วยป๊อกไหนชนะก็มีการให้รางวัลตามที่ได้ตั้งกันไว้ ระยะเวลาหลังหนุ่มสาวส่วนใหญ่นิยมไปเรียนหนังสือกันจึงไม่มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมในหมู่บ้าน บางคนเรียนจบมาแล้วก็ไปทำงานแต่งงาน แต่งการกันไปมีรุ่นใหม่ขึ้นมาแทนก็ไปเรียนหนังสือกันอีกบทบาทของหนุ่มสาวในหมู่บ้านจึงแทบไม่มี

กลุ่มแม่บ้าน

เป็นกลุ่มที่มีมาแต่ดั้งเดิมเช่นกันและมีบทบาทอย่างมากในการประกอบกิจกรรมในหมู่บ้าน เหมือนกลุ่มหนุ่มสาว เช่น ช่วยงานในหมู่บ้านแต่งงานของกลุ่มแม่บ้านจะต่างกับกลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้านส่วนใหญ่ได้รับผิดชอบทำงานในครัว เช่น ทำกับข้าวกับปลา เตรียมอาหารเลี้ยงแขก เตรียมข้าวของสำหรับประกอบพิธีรวมถึงจัดถ้วย ช้อน ชาม งานแต่งคาต่าง ๆ แต่เนื่องจากปัจจุบันบทบาทของหนุ่มสาวในกิจกรรมของหมู่บ้านเปลี่ยนไปกลุ่มแม่บ้านจึงเข้ามามีบทบาทแทนที่ เช่น งานบริการ งานต้อนรับแขก หรือแม้แต่งานศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ในปัจจุบันแม่บ้านได้เข้ามามีบทบาทแทน ในงานปอยหลวง งาน ผ้าป่า การแสดงเพื่อต้อนรับแขกแม่บ้านก็ได้ออกแสดงแทนหนุ่มสาว นอกจากนั้นงานพิธีในวันสำคัญ แม่บ้านได้เป็นตัวแทนของหมู่บ้านเพื่อไปร่วมงานและรับบทบาทแทนกลุ่มหนุ่มสาวทั้งหมด

กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์

เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของชาวบ้านที่ต้องการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในคราวที่เกิดความสูญเสียเมื่อมีการตายของคนในหมู่บ้าน เป็นความทุกข์หรือความเดือดร้อนของครอบครัวผู้ตายจึงได้รับความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์เป็นการระดมเงินของชาวบ้านตามกฎหมายที่กำหนดไว้ร่วมกันและสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยก่อนเพื่อให้ครอบครัวผู้ตายได้นำไปใช้จ่ายในการประกอบพิธีการทำบุญงานศพ ซึ่งในสมัยก่อนนั้นมีแต่สมาชิกที่เป็นชาวบ้านป่าเป่าเท่านั้นแต่เนื่องจากลูกหลานของชาวบ้านป่าเป่าได้แตกลูกแตกหลานไปอยู่ที่อื่นและได้มาขอเข้าเป็นสมาชิกด้วยปัจจุบันสมาชิกของกลุ่มจึงรวมถึงหมู่บ้านอื่นด้วย

การเก็บค่าสมาชิกสมัยก่อนทุกคนได้นำเงินไปขอมกันที่บ้านศพเองเป็นค่าสมาชิกโดยนำเงินไปขอมคนละ 20 บาทตามที่กลุ่มได้ตกลงกันไว้ ใครที่ต้องการร่วมทำบุญงานศพก็จะขอมอีกต่างหากก็ได้ แต่ปัจจุบันถ้านำเงินไปขอมกันที่บ้านงานศพเองของแต่ละครอบครัวนั้นสมาชิกเห็นว่าเป็นเรื่องยุ่งยาก และวุ่นวายกับเจ้าภาพในงานศพกลุ่มจึงได้ตกลงกันให้นำเงินมารวมกันเป็นก้อนก่อนให้ครบทุกครอบครัวแล้วถึงนำเงินก้อนนั้นไปมอบให้กับเจ้าภาพในงานศพโดยต้องมีตัวแทนรวบรวมเงินนั้น ซึ่งชาวบ้านได้ประชุมปรึกษาหารือกันเริ่มแรกได้มอบหมายให้ นายหมื่น อินมี เป็นคนเก็บเงินแล้วนำไปให้เจ้าภาพในงานศพแต่ละศพ ซึ่งนายหมื่น อินมี จะได้รับการยกเว้นค่าสมาชิก สำหรับค่าเหนื่อยในการเก็บรวบรวม เงินที่ชาวบ้านเก็บมารวมกันนี้ชาวบ้านจะเรียกสั้น ๆ ว่า “เงินค่ากลุ่ม” ถ้าพูดถึงเงินค่ากลุ่มชาวบ้านทั้งหมู่บ้านก็รู้กันว่าเป็นเงินค่าฌาปนกิจศพแต่ปัจจุบัน นายหมื่น อินมี อายุมากแล้วจึงได้ขอลา

นอกจากการเป็นคนเก็บเงิน ชาวบ้านจึงได้เลือก นางแหม่ม กาวี เก็บแทนโดยได้รับการยกเว้นค่ากลุ่มเช่นกัน จากการที่เริ่มเก็บค่ากลุ่มมาตั้งแต่ครอบครัวละ 20 บาทแต่ปัจจุบันเนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจเปลี่ยนไป ชาวของที่ต้องจับจ่ายใช้สอยก็แพงขึ้นทางกลุ่มจึงมีการประชุมกันใหม่โดยเก็บเพิ่มเป็นครอบครัวละ 40 บาทครอบครัวหมายถึง การอยู่รวมกันในบ้านหลังเดียวกันหรือครอบครัวคือคนที่อยู่ในทะเบียนบ้านเดียวกัน ปัจจุบันบางบ้านครอบครัวมีสามีภรรยาอยู่คู่เดียวอาจรวมลูกอีกหนึ่งหรือสองคนเท่านั้น แต่บางบ้านสามีภรณายังมีหลายคู่รวมทั้งมีลูกหลานอีกก็รวมแล้วหลายคนเหมือนสมัยก่อนส่วนใหญ่ก็ไม่ว่ากันแต่จะช่วยเหลือกันไป มีบางคนที่แอบซุบซิบนินทากันบ้างว่าเสียเปรียบสำหรับครอบครัวที่มีคนอยู่น้อยแต่สุดท้ายก็สามารถตกลงกันได้ โดยการถือเอาคนที่อยู่ในบ้านเดียวกันเป็นหลักหรือถือตามทะเบียนบ้านเป็นหลัก โดยยึดหลักในการช่วยเหลือกัน พึ่งพาอาศัยกัน

การดำเนินงานของกลุ่มฅาปณกิจบ้านป่าเป้า ปัจจุบัน ประธานกลุ่ม คือ นายบุญ วิจันตา รองประธานคือ นายมูล อินทนต์ และมีเหรัญญิก อีก 1 คน คือ นางแหม่ม กาวี

กลุ่มเหมืองฝาย

เป็นกลุ่มที่ชาวบ้านตั้งขึ้นเองจากคนที่มีการใช้น้ำเพื่อการเกษตรร่วมกัน โดยวิธีการที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการควบคุมดูแลเรื่องของการใช้น้ำคือ แก่ฝาย โดยแก่ฝาย คนแรกของระบบเหมืองฝายที่ชาวบ้านป่าเป้าใช้อยู่ คือ หมอโรจน์ เป็นชาวกรุงเทพฯ และมาแต่งงานกับป่าสมบ้านท่าจีนาค หมอโรจน์เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของชาวบ้านในการขุดรอกลำเหมืองสายต่าง ๆ ที่ตื้นเขินและเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการสร้างถนนหนทางแถวบ้านเราชาวบ้านจึงยอมรับและเชื่อถือ และเลือกให้หมอโรจน์เป็นแก่ฝายคนแรก สำหรับแก่ฝายคนปัจจุบัน คือ แก่มี ชาวบ้านบวกรอก และเป็นพ่อหลวงบ้านบวกรอกคนปัจจุบัน แก่ฝายจะเป็นบุคคลที่มีบทบาทในการคอยดูแลจัดการเรื่องน้ำให้แก่ชาวบ้าน โดยมีลำนคอยป่าวประกาศ ทั้งแก่ฝายและลำนมาจากการเลือกตั้งจากลูกฝาย ซึ่งลำนนั้นมีหน้าที่คือ เวลามีการประชุมชาวบ้านหรือมีการบอกข่าวต่าง ๆ แก่ชาวบ้านหรือลูกฝายในช่วงที่ยังไม่มีเสียงตามสายใช้ในหมู่บ้าน ลำนมีหน้าที่ไปบอกข่าวนั้นแก่ลูกฝายทุกคนให้ทราบ แต่ปัจจุบันหลังจากที่มีเสียงตามสายในหมู่บ้านแล้ว เวลาแก่ฝายต้องการส่งข่าวให้แก่ลูกสมาชิก หรือลูกฝายทราบ ได้ใช้วิธีให้พ่อหลวงป่าวประกาศตามเสียงตามสาย เช่น เวลามีการซ่อมแซมฝาย การขุดลอกเหมืองฝาย และการเลี้ยงฝาย ที่ยังมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันซึ่งในปีหนึ่งมีการเลี้ยงฝายกันครั้งหนึ่งส่วนใหญ่ได้กำหนดการเลี้ยงฝายในเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน ซึ่งจะตรงกับ

เดือนเมือง คือ เดือน 9 ของทุกปีเป็นวันเลี้ยงผีฝ่าย ส่วนวันนั้นจะถือเอาวันที่ชาวบ้านสะดวก โดยที่ในสมัยก่อนแก่ฝ่ายจะป่าวประกาศให้ลูกฝ่ายที่อยู่ใกล้ ๆ นำของมาขอมกัน เช่น ไก่ เป็ด หมู และมาช่วยกันทำพิธีหรือคนอื่นที่เป็นลูกฝ่ายที่อยู่ใกล้สะดวกอยากมาร่วมก็สามารถมาร่วมได้โดยที่หลังจากเลี้ยงผีเสร็จแล้วลูกฝ่ายทุกคนก็จะร่วมกันกินของเช่น ไหว้ผีนั่น ก็เป็นอันเสร็จพิธี

ลักษณะการปกครอง

หมู่บ้านป่าเป้า มีรูปแบบการปกครองเหมือนหมู่บ้านทั่ว ๆ ไปกล่าวคือมีการปกครองโดยคัดเลือกผู้นำตามระเบียบการปกครองท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทยเพื่อเป็นตัวแทนของหมู่บ้านคือผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนั้นได้มีคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ขึ้นมาช่วยทำงาน เช่น ฝ่ายปกครอง ฝ่ายการเงิน ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายการศึกษา ฝ่ายศาสนา ฝ่ายกิจการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ ฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบ ฝ่ายสวัสดิการและสังคม คณะกรรมการดังกล่าวได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้านให้ดำรงตำแหน่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือแต่ในคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ นี้ไม่มีผลงานปฏิบัติและบทบาทที่ชัดเจน เนื่องจากมีคณะกรรมการในหมู่บ้านปฏิบัติงานแล้วตั้งแต่ดั้งเดิมมาคือ ภายในหมู่บ้านป่าเป้าได้มีการแบ่งการปกครองภายในหมู่บ้านออกเป็นหมวด ๆ แต่ละหมวดมีหัวหน้าหมวดอยู่ซึ่งมาจากการเลือกขึ้นของชาวบ้านในหมวดนั้น ๆ แต่ละหมวดมีอยู่ 10-20 หลังคาเรือน เช่น หมวดบ้านป่าเป้าเหนือวัดมีอยู่ 10 หลังคาเรือน หมวดบ้านป่าเป้าปอกกลางมีอยู่ 12 หลังคาเรือน นอกนั้นเป็นบ้านป่าเป้าปอกใต้ ส่วนบ้านเชียงแสนก็แบ่งเช่นเดียวกันกับบ้านป่าเป้า สมัยก่อนการแบ่งงานกันทำนี้ได้แบ่งตามหมวดบ้าน เช่น งานส่งข้าววัด งานไปปอยหลวงที่หมู่บ้านอื่น งานพัฒนาหมู่บ้านหรือการช่วยงานในหมู่บ้าน เช่น งานศพก็มีการแบ่งหน้าที่กัน เช่น การนอนเฝ้าศพในเวลากลางคืน งานต้อนรับแขก งานบริการ งานจัดตกแต่งสถานที่ก็แบ่งให้แต่ละหมวดรับผิดชอบ โดยก่อนที่จะมีงานได้มีการมาพูดคุยปรึกษาหารือกันเองว่าใครจะรับผิดชอบงานอะไร นอกจากนั้นงานอื่น เช่น งานแต่งงาน งานทำบุญบ้านใหม่ งานบวช ก็เช่นเดียวกันแต่ปัจจุบันหัวหน้าหมวดได้ทำหน้าที่ปกครองดูแล รวมทั้งรับงานและส่งงานโดยขึ้นตรงต่อผู้ใหญ่บ้านอีกทีหนึ่งซึ่งก็สะดวกในการปกครองและเมื่อเวลามีงานแต่ละหมวดก็รับผิดชอบหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ทำโดยไม่เกี่ยงงานกันทำซึ่งก็เป็นผลดีต่อการปกครองหมู่บ้าน การแบ่งงานกันทำเป็นหมวดหมู่นั้นนอกจากเป็นการกระจายอำนาจทางการปกครองอันเป็นวิถีทางประชาธิปไตยแล้วยังเป็นการสร้างความเจริญให้กับหมู่บ้านให้ทั่วถึงทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึก

รับผิดชอบต่อน้ำที่ของตนที่ได้รับมอบหมายทั้งยังเป็นการแบ่งเบาภาระของผู้ใหญ่บ้านอีกด้วย

ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม

จากการสัมภาษณ์พ่อหมื่น อินมี มัคทายกวัดคนปัจจุบัน พ่อหนานยา มัคทายกวัดคนเก่าและพ่อหนานหลวง ซึ่งเคยบวชเป็นพระมาประมาณ 20 กว่าปีและชาวบ้านคนอื่น ๆ เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมของชาวบ้าน สมัยก่อนได้ว่าชาวบ้านป่าเป้าทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธและเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติพร้อมกันนั้นมีการสืบทอดประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ และถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เช่น

เรื่องผีตางเตวดา

ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผีว่ามีอยู่มากมาย ทั้งผีดีและผีไม่ดี ผีดีในความหมายของชาวบ้านหมายถึงผีที่คุ้มครองให้แก่ชาวบ้าน ผีนี้จะได้รับการยกย่อง บูชา เช่น ผีเสื้อบ้าน ผีบ้านผีเรือน ผีปู่ย่า ผีที่ไม่ดีคือผีที่ให้โทษ ซึ่งชาวบ้านได้ทำการเซ่นไหว้เพื่อไม่ให้ผีมารบกวน ด้วยเครื่องเซ่นไหว้ เช่น หมาก เมี่ยง ไข่ขาวสุก ของกิน เหล้า ยา ปลาปิ้ง กล้วย อ้อย แกงส้มแครงหวาน โดยนำของเซ่นไหว้ใส่ในกระทงซึ่งทำด้วยใบตอง เย็บเป็นกระทงสี่เหลี่ยมหรือทำด้วยกาบกล้วย ในโอกาสสำคัญต่าง ๆ หรือในเทศกาลสำคัญ

ผีเจ้าแม่ธรณี

เป็นผีที่ชาวบ้านเชื่อว่าคุ้มครองที่ดิน เรือกสวน ไร่นา สมควรให้ความเคารพ ชาวบ้านเวลาจะทำอะไรกับที่ดินต้องกราบไหว้บูชาเจ้าแม่ธรณีก่อนทุกครั้ง เช่นปลูกบ้าน ปลูกเรือน หรือประกอบอาชีพก็เช่นกัน ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าแม่ธรณีเป็นผีผู้หญิงสวยผอมยาว ปะบ่าห่มสไบเฉียงนั่งพับเพียบ ซึ่งคอยดูแลชาวบ้านเวลาชาวบ้านมาบอกกล่าวว่าจะทำอะไร โดยชาวบ้านนั้นได้มาขอให้เจ้าแม่ธรณีช่วย เช่นในเรื่องของการปลูกบ้าน ปลูกเรือน การขึ้นปีนป่ายนั้นมันอันตรายก็ขอให้เจ้าแม่ธรณีช่วยดูแลรักษาไม่ให้เกิดอันตรายใด ๆ ขึ้น ส่วนในเรื่องของการประกอบอาชีพก็ขอให้เจ้าแม่ธรณีช่วยดูแลพืชผักหรือดูแลสวน ไร่ นา ให้อุดมสมบูรณ์

ผีบ้านเรือน

ชาวบ้านเชื่อว่าผีดังกล่าวได้ดูแลรักษาเจ้าของบ้านให้อยู่ดีมีสุขไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านส่วนใหญ่เมื่อมีเรื่องทุกข์ร้อนได้ขอกับผีพวกนี้เสมอโดยทำพิธีบนบานสานกล่าว เช่น ถ้าใครเจ็บป่วยก็ไปขอว่าขอให้หายถ้าหายแล้วจะเลี้ยงจันทน์บาบ แกงอ่อม พอคนป่วยหาย

ญาติ ๆ ก็รีบจัดการซื้อข้าวของมาทำพิธีเลี้ยงผีตามที่ไต่ถามไว้ทันที ผีบ้านผีเรือนนี้ได้สืบทอดกันโดยยึดถือว่าใครที่มาอยู่บ้านหลังนั้นต่อต้องมีหน้าที่เลี้ยงดูผีบ้านผีเรือนนั้นต่อไปโดยต้องให้ความเคารพนับถือก่อนขึ้นอยู่ต้องมีการบอกกล่าว เวลาถึงงานในบ้านก็ต้องบอกกล่าว นอกจากนั้นในโอกาสสำคัญก็มีการนำข้าวของพร้อมดอกไม้ธูปเทียนขึ้นถวาย เพื่อเป็นการบอกว่ายังไม่ลืมพระคุณที่ได้ปกปักรักษาเรา

ผีป่วน

เป็นการเคารพนับถือกันในเครือญาติ การนับถือผีป่วน่าจดจำสำคัญคือการรักษาความสัมพันธ์ของเครือญาติ การนับถือผีป่วน่าได้นับถือตามสายญาติผู้หญิงถือเป็นระบบเครือญาติตามสายเลือดทั้งลูกชายลูกสาวจะนับถือผีทางฝ่ายแม่ ฝ่ายชายที่แต่งงานมาอยู่กับฝ่ายหญิงต้องทิ้งผีป่วน่าเดิมมานับถือผีป่วน่าของฝ่ายหญิงซึ่งมีเจ้าผีเป็นคนคอยควบคุมดูแลกลุ่มเครือญาติให้อยู่ในกฎที่เคยปฏิบัติกันมา เช่น ในปีหนึ่งอย่างน้อยได้มีการเลี้ยงผีป่วน่าครั้งหนึ่งเพื่อระลึกถึงพระคุณของป่วน่าที่ดูแลคุ้มครองรักษาลูกหลานมาพร้อมกับแสดงถึงความเคารพที่ลูกหลานมีต่อผีป่วน่านั้น มีการขอขมาเมื่อมีการกระทำที่เรียกว่า “ผิดผี” หรือระเมิดกฎของผีป่วน่า เช่น หนุ่ม-สาว ที่เป็นลูกผีได้ไปทำไม่ดีไว้โดยแอบไปมีอะไรกับชายก่อนแต่งงาน แอบไปจับมือถือแขนกัน กอดกัน หรือเปลือยให้ผู้ชายอื่นเข้านอนนอนก่อนมีการแต่งงานกันซึ่งการไปทำไม่ดีนั้นพ่อแม่ ผู้ใหญ่อาจจะไม่รู้ไม่เห็นแต่ชาวบ้านบอกว่าผีป่วน่ารู้เห็นหมด ผีป่วน่าอาจจะมาสั่งสอนโดยมาทำร้ายเจ้าผีหรือลูกผีคนอื่น ๆ ให้เกิดเจ็บป่วยไม่สบายขึ้นเพื่อตักเตือนสั่งสอนถ้ายังไม่เชื่อฟังอาจจะทำร้ายให้ถึงตายได้แต่ชาวบ้านบอกว่าการทำร้ายให้ถึงตายนั้นมีส่วนน้อย ส่วนมากแล้วผีป่วน่ามาทำเพื่อสั่งสอนเท่านั้น ถ้ามีการกระทำความผิดชาวบ้านเรียกว่า “ผิดผี” ต้องมีการเลี้ยงผีป่วน่าเพื่อขอขมาที่ลูกหลานได้ไปทำไม่ดีไว้ซึ่งถ้าตระกูลไหนมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นตระกูลนั้นก็จะต้องถูกขบขานนินทาจากชาวบ้านคนอื่นและมีการคาดคะเนว่าน่าจะเป็นลูกคนนั้นลูกคนนี้เป็นคนไปทำไม่ดีทำให้ลูกผีในตระกูลนั้นต้องอับอายไปทั่ว นอกจากนั้นการเลี้ยงผีป่วน่าได้เลี้ยงเพื่อเป็นการขอบคุณอาจเป็นการบนบานสานกล่าวเพื่อขอความช่วยเหลือ เช่น การขอให้หายป่วยใช้ถ้าเป็นปัจจุบันก็ขอให้พ้นจากการเกณฑ์ทหาร อีกอย่างหนึ่งโอกาสแต่งงานก็ได้มาเลี้ยงผีเพื่อเป็นการบอกกล่าวที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ใส่ผี” ซึ่งทุกคนที่จะแต่งงานต้องมีการใส่ผีถ้าไม่มีการใส่ผีแล้วมาอยู่ด้วยกันก็ทำให้ผิดผี ส่วนโอกาสของการขึ้นใหม่ การบวช หรืองานศพ ไม่มีการเลี้ยงผีป่วน่าที่จัดเป็นพิธีใหญ่โตอย่างเช่นการเลี้ยงที่กล่าวถึงมาแต่เป็นการนำข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียนใส่พานไปบอกให้ผีป่วน่ารับรู้เท่านั้น โดยลูกผีที่มีงานนั้นได้นำข้าวตอก ดอกไม้ เตรียมจัดใส่พานไปให้เจ้าผีบอกให้

พิธีเลี้ยงผีปู่ย่าได้ทำกันที่บ้านเก่าผีทุกปี โดยก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีญาติที่อยู่
ในระแวกเดียวกันได้มาพูดคุยกันเพื่อกำหนดวันเสร็จแล้วได้ช่วยกันไปบอกกล่าวกับญาติคน
อื่น ๆ เพื่อให้มาช่วยกันในวันเลี้ยงผี ปัจจุบันมีการเก็บเงินเพื่อมาชอมกันซื้อของสำหรับมา
เช่น ไห้ว ผีอีกรอบครัวละ 5 บาท นอกจากไก่ที่ต้มเสร็จแล้วที่ทุกครอบครัวต้องเตรียมนำมา
เช่น ไห้ว โดยลูกผีทุกครอบครัวได้นำเงินไปชอมไว้ที่บ้านเก่าผีซึ่งเงินที่ได้จากการเก็บนี้ลูกผีทุก
คนได้ตกลงกันเก็บมารวมกันเพื่อนำไปซื้อของเช่น ไห้ว เป็น พวกของหวาน ขนม หัวหมู
จำนวน 1 หัวซึ่งในสมัยก่อนนั้นหัวหมูที่นำมาเลี้ยงผีนั้นลูกผีได้ช่วยกันฆ่าเองจากหมูที่เลี้ยงไว้
แต่ปัจจุบันลูกผีบอกว่าในตลาดมีให้เลือกเยอะแยะและไม่ต้องลำบากในการที่จะต้องฆ่าหมู
อีก อีกอย่างหนึ่งการเลี้ยงผีถือว่าการทำบุญอย่างหนึ่งน่าจะซื้อหมูเอาดีกว่าการฆ่าหมูเอง
แล้วมาทำบุญแล้วเป็นบาปมากกว่าได้บุญ จึงตกลงกันให้เก็บเงินซื้อเอาจากตลาด นอกจากนั้น
การเก็บเงินก็ใช้สำหรับการซื้อเหล้าซึ่งสมัยก่อนเช่นกันได้ต้มเอง แต่ปัจจุบันเวลาต้มก็มีกอง
ปราบมาจับอีกจึงได้ตกลงกันให้เก็บเงินซื้อเอาดีกว่า

เช้าวันประกอบพิธี ตัวแทนครัวเรือนต่าง ๆ ททยอกันมาบ้านเก่าผีเพื่อมา
ช่วยกันจัดเตรียมข้าวของ จัดเตรียมสถานที่พร้อมกับปิดกวาดศาลปู่ย่าและบริเวณ จากนั้นได้
ลำเลียงข้าวปลาอาหารที่เตรียมไว้สำหรับเลี้ยงไปวางตรงสถานที่ประกอบพิธี ข้าวของที่
เช่น ไห้วส่วนหนึ่งถูกแบ่งเช่น ไห้วความของปู่ย่า จากนั้นเก่าผีได้มาทำพิธีไหว้โดยเริ่มจุดธูป
เทียนแล้วพนมมือกล่าวคำเชิญผีปู่ย่ามากินอาหารที่นำมาเช่น ไห้วและขอให้ผีปู่ย่าช่วยปกปักร
รักษาคุ้มครองลูกผีทุกคนให้อยู่ดีมีสุข หิมาเก้าขึ้น ซึ่งการพูดกล่าวคำเชิญได้พูดเป็นรายยาวเชิง
โวหาร เมื่อกล่าวเชิญเสร็จได้ทั้งข้าวของที่เช่น ไห้วไว้ให้ผีปู่ย่ากินพร้อมบริวาร สักพักหนึ่งเก่าผี
ก็จะเข้าไปขออนุญาตผีปู่ย่าลาของมากินและกล่าวอำขอความคุ้มครองรักษาเป็นครั้งสุดท้ายเป็น
อันเสร็จพิธี พร้อมกันนั้นก็ขออนุญาตกินอาหารที่เหลือทั้งหมดโดยลูกผีทุกคนร่วมกันกิน
โอกาสเช่นนี้เป็นโอกาสที่ญาติพี่น้องจะได้มาพบปะสังสรรค์กัน ชาวบ้านบอกว่าการเลี้ยงผีทำ
ให้เรารู้ว่าใครเป็นพี่น้องร่วมตระกูลเดียวกับเราบ้าง

หลังจากนั้นข้าวของที่เช่น ไห้วทั้งหมดได้ถูกนำมากินเลี้ยงร่วมกันระหว่าง
ญาติที่มาร่วมพิธีและลูกผีทุกคนถ้าใครคิดธุระจำเป็นจริงมาร่วมพิธีไม่ได้ญาติที่มาร่วมก็นำกลับ
ไปให้กินที่บ้านอย่างน้อยทุกคนต้องได้กิน กินนิดกินหน่อยไม่ถึงกับอิ่มก็ได้เพื่อเป็นพิธีเพราะ
ชาวบ้านมีความเชื่อว่าอาหารเป็นอาหารทิพย์ที่ผ่านการเข้าพิธีคนไหนที่ได้กินเข้าไปทำให้อยู่ดีมี
สุขแม้เจ็บป่วยหรือเกิดอะไรขึ้นกับตนเองก็หายและโดยเฉพาะสำหรับคนที่ไม่เป็นอะไรเลยสิ่ง
ที่จะมาทำให้เกิดเหตุร้ายขึ้นกับตนเองก็ไม่เกิดขึ้นง่าย ๆ เนื่องจากมีผีปู่ย่าช่วยรักษาคู่มครองอยู่

เชื่อกันว่าถ้าครอบครัวใดไม่มาเลี้ยงผีปู่ย่าของตระกูลจะเกิดความเจ็บป่วยหรือเกิดเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นในครอบครัวนั้น

ปัจจุบันการนับถือผีปู่ย่ายังเข้มงวดอยู่แต่บางครอบครัวที่ติดธุระจำเป็นจริง ๆ ก็ฝากเจ้าของให้แกผีเลี้ยงแทนและตนเองจะกลับมากินเองทีหลัง ปกติจะเลี้ยงผีเดือน 9 แรม 9 ค่ำซึ่งตรงกับเดือนพฤษภาคม หรือเดือนมิถุนายนของทุกปี แต่ถ้าเกิดเหตุจำเป็นจริง ๆ ก็สามารถเลื่อนไปเป็นวันที่สะดวกแต่ต้องทำพิธีเลี้ยงให้เสร็จสิ้นในเดือน 9 นั้น

ผีเสื้อบ้าน

เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน โดยชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างศาลไว้สำหรับใช้ประกอบพิธีกรรม โดยตั้งไว้ที่ใต้ต้นจามจุรีในสวนห่างติดกับหมู่บ้าน(สวนห่างเป็นชื่อที่ชาวบ้านใช้เรียกสวนที่ตั้งศาลปู่ย่า) ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีเสื้อบ้านนั้นปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขและไม่ให้เกิดภัยร้ายต่าง ๆ ขึ้นในหมู่บ้าน การนับถือผีเสื้อบ้านมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติในบ้านเดียวกันให้ยอมรับกฎการอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน กฎระเบียบของผีเสื้อบ้านไม่มีการกำหนดตายตัวเหมือนผีปู่ย่าส่วนมากเป็นเรื่องเล่าว่าหากทำไม่ดีต่อหมู่บ้านแล้วจะเกิดอะไรขึ้นแก่ตนเอง การนับถือผีเสื้อบ้านจึงเป็นการสืบทอดความเชื่อกันโดยดูแบบแผนปฏิบัติของคนรุ่นเก่า การเลี้ยงผีเสื้อบ้านได้เลี้ยงในโอกาสสำคัญ เช่น วันปีใหม่เมือง วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ซึ่งเป็นการเลี้ยงเพื่อตอบแทนผีที่คุ้มครองบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข นอกจากนี้ได้เลี้ยงผีในโอกาสการขนานศาลกล่าว การเลี้ยงก็เลี้ยงแก่นบน โดยลูกบ้านแต่ละครอบครัวต้องนำของมาขอมกันก่อนวันที่จะไปทำพิธีสำหรับของที่ใช้สำหรับการเลี้ยงผี ประกอบ ด้วย ดอกไม้ รูป เทียน ข้าวต้ม ข้าวหนม ข้าวสุกของกิน ซึ่งมีตัวแทนของหมู่บ้านคนหนึ่งนำไปถวายแก่ผีเสื้อบ้าน ณ ศาลผีเสื้อบ้านในสวนห่างนั้น เรียกว่า “จ๊าบ้าน”

สำหรับการเลี้ยงผีเสื้อบ้าน และผีปู่ย่านั้น ได้เลี้ยงอีกโอกาสหนึ่งคือ เมื่อผีเสื้อบ้าน หรือผีปู่ย่าตก เช่น กรณีลูกหลานอาจจะคือชน ไปเล่นใกล้ศาลผีเสื้อบ้านหรือศาลผีปู่ย่า ทำให้ผีเสื้อบ้าน หรือผีปู่ย่าโกรธ เพราะถือว่าเป็นการไปลบหลู่ ก็มาทำร้ายให้เจ็บป่วยขึ้นได้ สำหรับผู้ใหญ่ที่เห็นกันอาจถูกผีเสื้อบ้านหรือผีปู่ย่าตกได้ เช่น กรณีของพ่อใจ เดินทางใกล้บริเวณศาลปู่ย่า ซึ่งเป็นทางเดินผ่านไปสวนอยู่เป็นประจำ วันหนึ่งได้ถ่มน้ำลายบริเวณนั้นบังเอิญไปถูกผีปู่ย่าเข้า ซึ่งพ่อใจก็ไม่รู้ จนทำให้ผีปู่ย่าโกรธและมาทำร้ายให้พ่อใจป่วย เมื่อไปดูหมอ จึงรู้ว่าที่ป่วยเนื่องจากได้ไปลบหลู่ผีปู่ย่าโดยการไปถ่มน้ำลายรดหัว ทำให้เกิดป่วยขึ้น ต้องทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อขอขมา

การดูฤกษ์ยาม

ชาวบ้านสมัยก่อนเชื่อเรื่องของการดูฤกษ์ยามเป็นอย่างมาก ตั้งแต่เรื่องของการปลูกบ้าน การแต่งงาน งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ ทุกอย่างต้องมีการดูฤกษ์ยามก่อน การดูฤกษ์ยามนั้นชาวบ้านดูว่าวันไหนเป็นวันเสีย ชาวบ้านก็ยังไม่มีการประกอบพิธี แม้แต่การเดินทาง หรือการทำมาหากินหรือค้าขายต่าง ๆ ชาวบ้านก็จะดูฤกษ์ยาม ถ้าเป็นวันเสียชาวบ้านก็ยังไม่เริ่มทำมาหากินหรือยังไม่เริ่มทำการค้าขาย หรือไม่ออกไปค้าขาย การดูฤกษ์ยามนั้นถ้าเป็นพิธีสำคัญหรือพิธีใหญ่ชาวบ้านก็ให้พระหรืออาจารย์ช่วยดูให้ โดยจะให้ตรวจสอบดูกับตำราทางโหราศาสตร์อย่างละเอียดถี่ถ้วน หรืออาจไปดูกับหมอดูโดยเฉพาะ แต่ถ้าเป็นเรื่องของการทำมาหากินหรือการทำการค้าขายก็ดูเอง ซึ่งชาวบ้านสมัยก่อนส่วนใหญ่จะรู้ว่าวันไหนเป็นวันดี วันไหนเสีย คนที่ไม่รู้จักใช้วิธีสอบถามจาก พ่อแม่ ผู้ใหญ่ หรือผู้รู้ในบ้านว่าวันไหนเป็นวันดี วันไหนเป็นวันเสีย เนื่องจากมีความเชื่อว่า ถ้าทำไปแล้วจะไม่ดีกับเจ้าของไม่ดีกับตนเอง ไม่ดีของชาวบ้านถ้าเป็นกรณีของการประกอบพิธี เช่น งานศพ เมื่อมีการประกอบพิธีเช่น พิธีเผา จะทำให้คนอยู่ข้างหลังอยู่ไม่สุข หรืออาจมีการตายตาม ตามภาษาชาวบ้านคือ “ตายกันเป็นเบือ” ถ้าเป็นงานแต่งงาน ทำให้คู่บ่าวสาว อยู่ด้วยกันไม่สุขจะมีเรื่องราวขึ้นในครอบครัว ต้องมีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกัน หรืออาจต้องถึงกับเลิกร้างกันได้ สำหรับถ้าเป็นงานบ้านใหม่ สมาชิกในบ้านก็อยู่ไม่สุข จะมีเรื่องราวเกิดขึ้นในบ้านหลังนั้น หรือคนที่อยู่อาจเจ็บป่วยไม่สบาย

ดังนั้นเพื่อความสบายใจของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าจะอยู่อย่างมีความสุข ต้องทำตามความเชื่อในเรื่องของการดูฤกษ์โดยยึดถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดในทุกเรื่อง

ประเพณีการแต่งงาน

ประเพณีการแต่งงานแบบดั้งเดิม ส่วนใหญ่การเลือกคู่ครองเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ ผู้ใหญ่ เป็นผู้เลือกให้ โดยผู้ใหญ่เห็นว่าคนไหนทำงานดี ทำงานเก่ง และนิสัยใจคอดี ก็จะจูงใจให้กับลูกหลานของตน ซึ่งจะเป็นผู้ใหญ่ฝ่ายชายที่เป็นผู้จูง บางครั้งหนุ่มสาวไม่เคยรู้จักกันมาก่อนเลยก็ได้ เมื่อพูดจูงไว้แล้ว ก็หาโอกาสให้ลูกชายหรือหลานชายมาเฝ้าหา หรือบางครั้งก็เป็นผู้พามาเอง ส่วนฝ่ายหญิง เมื่อพ่อแม่ ผู้ใหญ่เห็นดีเห็นงามด้วยก็ทำตามทีพ่อแม่ ผู้ใหญ่นำ โดยส่วนใหญ่ก็ยอมแต่งงานตามที่พ่อแม่หาให้ ซึ่งเมื่อมีการจูงให้กันของผู้ใหญ่แล้ว อาจได้มารู้จักกันประมาณครึ่งหรือสองครั้งก็ตกลงปลงใจกันแต่งงานกันไปเลย มีน้อยรายมากที่พ่อแม่เลือกให้แล้วไม่ยอมแต่ง เพราะหนุ่มสาวสมัยก่อนนั้นเชื่อฟังพ่อแม่ ผู้ใหญ่ สิ่งที่คุณพ่อหรือคุณแม่บอกคือสิ่งที่ถูกต้อง และต้องทำตาม ซึ่งต่างกับปัจจุบัน พ่อแม่ ไม่ได้เป็นผู้เลือกคู่ครองให้กับหนุ่มสาวเลย หนุ่มสาวเป็นผู้เลือกกันเอง บางคู่เรื่องของการจัดพิธีแต่งงานก็จัดการเอง

โดยพ่อแม่ ผู้ใหญ่เป็นเพียงผู้ใหญ่ไปสู่ออกให้เท่านั้น นอกจากนั้นการเลือกคู่ครองในสมัยก่อนยังมีการเลือกคู่ครองอีกลักษณะหนึ่งคือ การที่หนุ่มสาวมีการมาแหว่หากัน โดยวิธี “อยู่นอก” ของสาว ในตอนกลางคืน เริ่มตั้งแต่หัวค่ำ สาวทุกบ้านมีการอยู่นอก โดยมีการนางานมาทำที่เต็นบ้านของแต่ละคนเพื่อรอให้หนุ่มมาแหว่หา เช่น บางคนเปียดอก จักสานหรือปั่นด้าย เย็บผ้า แล้วแต่ว่าสาวคนไหนจะหางานอะไรมาทำ สาวบางคนไปอยู่นอกพร้อมกับสาวบ้านอื่น โดยหอบงานไปทำด้วย หรือสาวบางคน พ่อแม่อาจจะอยู่ช่วยงานสาวด้วย ซึ่งในกรณีที่พ่อแม่อยู่ช่วยงานสาวด้วยเวลาสาวอยู่นอกนั้น หนุ่ม ๆ มักไม่กล้ามาแหว่หาสาวคนนั้น เนื่องจากกลัวพ่อแม่ของสาวคนนั้น แต่หนุ่มบางคนก็กล้าขึ้นมาแหว่หาสาว โดยไม่สนใจว่ามีใครอยู่บ้าง การมาแหว่หาของหนุ่มก็มาช่วยสาวทำงานตามที่สาวทำ เป็นบ้างไม่เป็นบ้างก็ได้หัดช่วยไป เพราะพ่อแม่หรือสาวคนนั้นอาจคิดว่าหนุ่มคนไหนขยัน คนไหนขี้เกียจ ถ้าไม่ช่วยทำงานแต่มานั่งคุยด้วยเฉย ๆ สาวก็ว่าเอาได้ว่าเป็นคนขี้เกียจ ค่ะเนนก็ตกไป ซึ่งหนุ่มบางคนทำงานที่สาวทำอยู่ไม่เป็นเลย ก็ไปให้สาวช่วยสอนให้ หรือเป็นบ้างไม่เป็นบ้างก็ฝึกทำกันไป โดยทั้งหนุ่มและสาวได้ทำงานไปด้วยและคุยกันไปด้วย คนที่ชอบพอกันจริง ๆ จะมาแหว่หากันบ่อยและมาแหว่นาน ๆ หนุ่มบางคนมาแหว่หาสาวทุกคืน เนื่องจากกลัวว่าถ้าคืนไหนไม่มาแหว่หาสาวแล้วจะมีหนุ่มคนอื่นมาแหว่หาสาวแทน บางครั้งหนุ่มมาแหว่แล้วมาเจอหนุ่มคนอื่น คนที่มาทีหลังต้องเป็นคนกลับไปก่อน แต่บางครั้งก็ไม่ยอมกลับโดยได้นั่งคุยไปด้วยกันทั้งหมด แต่หนุ่มบางคนที่เกิดหึงสาวขึ้นมาก็มีเรื่องกันก็มี บางคนที่มาแหว่หาสาวเพื่อแก้เหงาก็มี โดยมาแหว่หาสาวคนนี้สักพักหนึ่งแล้วก็ไปแหว่หาสาวบ้านอื่นต่อก็มี ซึ่งหนุ่มมีโอกาสนในการเลือกสาวมากกว่า

ส่วนสาวนั้นก็มีการเลือกเช่นเดียวกับหนุ่มแต่ทางเลือกของสาวมีน้อยกว่าหนุ่มในฐานะที่สาวไม่สามารถไปเที่ยวหาหนุ่มได้ หนุ่มที่ตนเองชอบอาจจะไม่มาแหว่หา ซึ่งสาวก็ไม่สามารถทำอะไรได้ ยิ่งสาวสมัยก่อนนั้นยิ่งร้ายต้องรักศักดิ์ศรีของตนเอง รักนวลสงวนตัว จะไปแสดงตนเองว่าชอบหนุ่มก่อนไม่ได้ เวลาไม่ชอบหนุ่มคนไหนก็ใช้วิธีหลบโดยการไม่ยอมอยู่นอกเลย จนกว่าหนุ่มคนที่ไม่ชอบนั้นจะเลิกมาแหว่หา

เมื่อหนุ่มสาวมีคู่หมายป้องกันแล้ว และคู่อใจกันแน่นอนแล้วว่าจะอยู่ด้วยกันได้ หนุ่มก็หาโอกาสมาคุยกับพ่อแม่สาว โดยฝากให้สาวไปบอกกับพ่อแม่ก่อน และนัดวันมาคุยเรื่องขอลูกสาวในการแต่งงานนั้น นอกจากหนุ่มสาวจะเลือกคู่กันเองแล้วพ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายต้องเห็นดีเห็นงามด้วยทั้งคู่ถึงได้แต่งงานกัน บางคู่หนุ่มสาวชอบพอกัน แต่พ่อแม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่เห็นดีเห็นงามด้วย การแต่งงานก็ยกเลิก เนื่องจากสมัยก่อนนั้น ลูกหลานเชื่อฟังพ่อแม่ เมื่อพ่อแม่ว่าไม่ดีแสดงว่าสิ่งนั้นไม่ดีจริง เนื่องจากพ่อแม่ ผู้ใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์มาก่อนและมีประสบการณ์มากกว่า มีน้อยมากที่ไม่ยอมเชื่อฟังพ่อแม่และได้หนีตามกัน ซึ่งก็เป็นขี้ปาก

ให้ชาวบ้านนิทราเล่นไปอีกหลายปี แต่เมื่อตกลงปลงใจกันแน่นอนแล้วว่าจะแต่งงานกันและพ่อแม่ทั้งฝ่ายหญิงฝ่ายชายก็เห็นดีเห็นงามด้วย จึงนัดวันมาสู่ขอ บางคู่มีพิธีหมั้น สำหรับคนที่มิฐานะ อาจใช้ทองหรือของหมั้นอย่างอื่น โดยผู้ใหญ่ในตระกูลได้มอบของแก่แก่ที่เป็นของตระกูลให้สำหรับเป็นของหมั้น เช่น แหวนทองซึ่งเป็นของตระกูล เข็มขัดเงิน เข็มขัดนาค หรือบางคนให้ที่นาเป็นของหมั้น ของหมั้นนี้แล้วแต่ว่าคู่ไหนมีก็ได้ไม่มีก็ได้ สำหรับคนที่ฐานะปานกลาง มักไม่นิยมมีของหมั้น เมื่อตกลงปลงใจกัน และผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายตกลงให้แต่งงานกันได้แล้ว ทางฝ่ายหญิงก็ให้ฝ่ายชายมาทำการใส่ผี “การใส่ผี” เป็นการบอกให้ผีปญ่ารู้ว่าลูกหลานจะมีเหย้ามีเรือนแล้ว เมื่อใส่ผีเรียบร้อยแล้ว ฝ่ายชายก็สามารถมาอยู่นอนกับฝ่ายหญิงได้ โดยมีการทำพิธีการแต่งงาน โดยการผูกข้อมือทีหลัง

พิธีการผูกข้อมือ ก่อนวันงานได้มีการจัดเตรียมทำขันผูกข้อมือโดยแม่บ้านในหมู่บ้านจะมาช่วยกัน ซึ่งขันผูกมือทำด้วยใบตองเย็บแบบและตกแต่งด้วยดอกไม้สีต่าง ๆ ในขันจะจัดเตรียมด้วยสำหรับผูกข้อมือไว้ 1 ม้วน โดยม้วนไว้กับก้านกล้วยหรือก้านไม้อื่นใส่ไว้ในขันผูกข้อมือ พร้อมกับเตรียมหมอนให้สำหรับคู่บ่าวสาวนั่งรองมือ 1 คู่ ส่วนใหญ่นิยมใช้สีชมพู โดยบางคู่สาวเป็นผู้เย็บเตรียมไว้แต่ถ้าสาวคู่ไหนไม่ได้เตรียมไว้ก็ไปหาซื้อมาจากคนมีหรือจัดซื้อใหม่ เมื่อถึงวันประกอบพิธี ได้มีการแห่ขันหมาก โดยการแห่ขันหมาก ดังเดิมจริง ๆ ชาวบ้านเล่าว่ามีขันหมากมาด้วยจริง ๆ 1 ขัน โดยทางฝ่ายเจ้าบ่าวเป็นผู้จัดเตรียมมาพร้อมกับสินสอดทองหมั้น ตามที่ได้ตกลงกันไว้ พร้อมกับบางคนก็ถือต้นกล้วย ต้นอ้อย ถีอะมะพร้าวมาด้วย แต่ปัจจุบัน บางงานไม่มีการทำขันหมากมา มีแต่ของหมั้นเท่านั้น หรือบางงานของหมั้นก็ไม่มีเลย จะใช้วิธีแห่ขันหมากมาลอย ๆ โดยคนเฒ่าคนแก่ได้นำขบวนญาติ ๆ มาเพื่อมาทำพิธี พร้อมกับโห่ร้องให้เอิกเริก เมื่อมาถึงประตูบ้านทางฝ่ายเจ้าสาวอาจจะมีการขวางประตูเล่นอย่างเช่นสมัยก่อน โดยต้องมีของมาแลกก่อนถึงจะผ่านประตูได้ ของที่นำมาแลกนั้นต้องตามที่ทางฝ่ายเจ้าสาวเรียก เช่นถ้าฝ่ายเจ้าสาวเรียกเงินก็ต้องให้เงิน ฝ่ายเจ้าสาวเรียกทองก็ต้องให้ทอง ซึ่งทางฝ่ายเจ้าสาวเป็นผู้กำหนดว่าประตูไหนเป็นประตูเงิน ประตูไหนเป็นประตูทอง โดยมีการต่อรองกันในเรื่องของที่แลกเข้าประตู เมื่อตกลงกันได้ถึงจะปล่อยให้เข้าประตู สำหรับปัจจุบัน บางคู่ไม่มีพิธีแห่ขันหมากเลย ทางฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาวใช้วิธีพูดคุย ตกลงเรื่องของการแต่งงานกันแล้ว ก็จะมาเข้าร่วมพิธีผูกข้อมือตามประเพณี

การผูกข้อมือส่วนใหญ่ ตั้งแต่ดั้งเดิมมา ได้ให้พ่อแม่ ผู้ใหญ่ของคู่บ่าวสาวเป็นคนผูกก่อน หลังจากนั้นก็เป็นลุง ป้า น้า อา หรือคนที่สนิท หรือบางงานก็ให้เกียรติสำหรับปู่ ย่า ตา ยายของคู่บ่าวสาวเป็นคนผูกก่อนก็ได้ ซึ่งการผูกนั้นไม่มีการตัดด้วยที่ผูกแต่ละคนที่มาผูกจะใช้วิธีพันด้วยนั้นไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะหมดคนผูก โดยผูกแขนข้างขวาของเจ้าสาวติดกับแขน

ข้างซ้ายของเจ้าบ่าว พอผูกข้อมือเสร็จ ค่ายนั้นได้ใช้ขลุ่ยบ่าวสาวเข้าห้องหอ ซึ่งดั้งเดิมจริง ๆ คนผูกมีเฉพาะคนแก่คนเดียว ส่วนคนหนุ่มสาวได้ไปเล่นทางเรื่องของการพยามให้หนุ่มสาวแสดงความรักต่อกันให้เห็นต่อหน้าญาติหรือเพื่อนที่มาร่วมงานมากกว่า เช่น การบังคับให้หนุ่มอมเหรียญบาทและให้สาวคาบเอาจากปากของหนุ่ม ซึ่งสาวบางคนนั้นเงินอายจนหน้าแดง หรือทางกลับกันบางทีก็ให้สาวเป็นคนอมไว้ และให้หนุ่มเป็นคนคาบ ซึ่งสาวก็หน้าแดงเงินอายเช่นกัน หรือบางครั้งทั้งคู่เงินอายหน้าแดงตามกัน หรือบางครั้งเมื่อจะมีการเล่นในเรื่องดังกล่าวแล้ว พอสาวหนุ่มเริ่มรู้ว่าเขาจะให้เล่นอะไร เนื่องจากเคยเห็นในงานของคนอื่นในหมู่บ้านมาก่อน สาวหรือหนุ่มก็พยายามจะเดินหนีหรือซุกเข้าไปในมุมใดมุมหนึ่งบริเวณที่ยืนอยู่ เพื่อนสนิทก็รีบคว้ามาให้ร่วมเล่นอย่างสนุกสนาน หรือบางครั้งนำเงินที่จะมาขอมนั้นถือไว้แล้วขู่ว่าจะจิ้มจมูกพร้อมยื่นบนเก้าอี้ แล้วให้หนุ่มอุ้มสาวเพื่อจะหยิบเอาของที่จะขอมนั้น ถ้าหนุ่มสาวหยิบไม่ถึงก็จะค่อย ๆ ลดลงมาให้พอหยิบถึง บางคู่ถูกจองเวณมาก่อน เนื่องจากเวลาไปร่วมงานของเพื่อนมาได้บังคับเพื่อนมามาก พอถึงงานของตนบ้านก็ถูกเพื่อนบังคับให้ทำหลายต่อหลายครั้ง จนเจ้าสาวต้องเดินหนีไปปรับแขกคนอื่นต่อเพราะอาย ซึ่งเพื่อน ๆ ก็จะร้องเฮกันอย่างสนุกสนาน เมื่อมีการประกอบพิธีเสร็จมีการกินเลี้ยงกันต่อ โดยทางแม่บ้านได้จัดเตรียมกับข้าวปลาไว้สำหรับเลี้ยงแขกอยู่ทางด้านหลัง หลังจากทำพิธีเสร็จก็ยกมาเพื่อเตรียมให้แขกกิน กับข้าวสำหรับเลี้ยงในงานแต่งงานนั้นชาวบ้านบอกว่าต้องมีจำนวนคู่ และต้องเป็นประเภทอุ่นเส้นหรือขนมจีนด้วยเนื่องจากจะได้หั่นกันไปอย่างนี้ตลอด แม้มีเรื่องมีราวกันหรือทะเลาะกันก็จะไม่ขาดจากกันง่าย ๆ หรือมีของที่มีชื่อเป็นสิริมงคล เช่น ทองหยอด ฝอยทอง เพื่อเงินทองจะได้ไหลมาเทมา ช่วงที่แขกกำลังทานข้าวอยู่นั้นคู่บ่าวสาวก็เดินไปทักทายแขก ซึ่งปัจจุบันจะมีการนำของชำร่วยซึ่งคู่บ่าวสาวได้จัดเตรียมไว้สำหรับเป็นที่ระลึกในงานแต่งงานแจกให้สำหรับแขกที่มาร่วมงานด้วย

ประเพณีงานปอยหลวง

เป็นงานบุญที่จัดอย่างยิ่งใหญ่ที่สุดของชาวบ้าน เป็นงานฉลองสิ่งก่อสร้างของวัดที่ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างขึ้น เช่น วิหาร กุฏิ หรือกำแพงวัด สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ใช้งบประมาณในการก่อสร้างมากและใช้ระยะเวลาในการก่อสร้างนาน เมื่อสร้างเสร็จจะถือเป็นความภูมิใจของชาวบ้าน ที่สามารถดำเนินการเสร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงจัดพิธีถวายสิ่งก่อสร้างและมีการเฉลิมฉลองกันตามแต่ชาวบ้านเป็นผู้กำหนด ส่วนมากได้จัดพิธีอย่างเอิกเกริก และจัดในช่วงว่างหลังการเก็บเกี่ยว ซึ่งช่วงนี้ชาวบ้านมีรายได้จากการเก็บเกี่ยวข้าว สามารถร่วมทำบุญได้เต็มที่ บางคนก็ไปทำงานที่อื่นก็จะกลับมาบ้านเพื่อมาร่วมงานปอยหลวงที่ชุมชนได้จัดให้มีขึ้น

และสำหรับทางวัดได้มีการบอกบุญไปยังหัววัดต่าง ๆ ที่ญาติคนในชุมชนรู้จักด้วย เรียกว่าเชิญหัววัดมาร่วม วัดป่าเป่ามีหัววัดมาร่วมมาก ประมาณร้อยกว่าวัด

งานปอยหลวงส่วนมากกำหนดคลอง 3 วัน วันแรกเป็นวันทานตุ่ง เมื่อทานเสร็จได้นำตุ่งไปปักทั่วหมู่บ้าน บ้านไหนมีปอยหลวงให้สังเกตจากมีตุ่งปักอยู่ วันที่ 2 คือวันดา วันดาจะเป็นวันก่อนเริ่มงาน โดยทุกบ้านได้ตั้งเครื่องที่จะไปทานที่วัดหรือครัวทานในบ้านตน หรือกลางช่วงบ้าน ซึ่งการทานนั้นแล้วแต่ศรัทธาใครมีมากก็ทานมากใครมีน้อยก็ทานน้อย ไม่มีการบังคับกัน ชาวบ้านบอกว่าส่วนใหญ่ค่าใช้จ่ายหมดไปกับการกินมากกว่าการทาน การทานไม่ค่อยเท่าไร เเลียงญาติที่มาร่วมหมดหลายเท่าของการทาน ในวันดามีญาติจากต่างบ้านมาหอมครัว โดยนำเงินใส่ซองมาหอม หรือบางคนนำข้าวสารหรือของกินมา หอม (ที่เป็นญาติสนิทกันมาก ๆ) หรือญาติมาช่วยทำกับข้าวในการเลี้ยงแขก และช่วยรับแขกบางคนมานอนค้างเพื่อช่วยงานเสร็จถึงจะกลับ ซึ่งเจ้าของบ้านที่มีปอยหลวงก็ต้องเตรียมต้อนรับ ทั้งน้ำท่า ข้าวปลาอาหาร บางบ้าน เตรียมข้าวแต่น ข้าวเกรียบหรือขนมอย่างอื่น ซึ่งข้าวแต่น บางบ้านทำเตรียมไว้เป็นเดือน พอจนถึงวันงานประมาณ 1-2 วันก็นำมาทอดเตรียมใส่ถุงไว้ หรือใส่กระบุงไว้ พร้อมกับข้าวเกรียบหรือขนมอย่างอื่น พอถึงวันงานจริง ๆ ถึงจะนำมาใส่หามมาเลี้ยงแขก พร้อมกับจ่อมให้กับญาติที่มาหอมด้วย การจ่อม คือ การมอบของที่เตรียมไว้ เช่น ข้าวแต่น ข้าวเกรียบ เพื่อตอบแทนสำหรับมาหอมครัว

ส่วนทางวัดก็จัดเตรียมอาหารหรือขนมสำหรับรับแขกหัววัดต่างๆ เช่นกัน โดยมีการแบ่งหน้าที่ของพระเถระและกลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มหนุ่มสาวว่าใครมีหน้าที่อะไร ตอนไหน สาว ๆ ที่มีความสามารถในการผ่อนรำได้เตรียมหัดผ่อน ก่อนที่จะมีงานปอยหลวงประมาณ 1-2 เดือนเพื่อเตรียมต้อนรับหัววัดอื่น เวลาเขามาหอมครัว และจะมีการขอกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาวในหมู่บ้านใกล้เคียงมาช่วยในการต้อนรับแขกหัววัดด้วย เนื่องจากถ้าแบ่งหน้าที่ให้คนในบ้านอย่างเดียวกลัวไม่ไหวเพราะคนในบ้านต้องต้อนรับแขกบ้านของตนด้วย แต่ส่วนมากคนในบ้านไม่ค่อยมีเวลาออกมารับแขกของวัด จึงได้มอบหน้าที่ให้กับหนุ่มสาวหรือแม่บ้าน พ่อบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงต้อนรับแทน

กลางคืนทั้งวันดาและวันทานนั้นได้มีการแสดงลิเก มวย ซอ แล้วแต่ชาวบ้านเป็นผู้จัดเตรียม ซึ่งการชมมวยต้องมีการเปรียบมวยก่อน ประมาณ 1 เดือน เพื่อหาคู่ชกที่เหมาะสม โดยมีการประกาศรับสมัคร มีการคัดเลือก เมื่อชกเสร็จก็มีของรางวัลให้อาจจะมีมวยเด็กอายุประมาณ 8-9 ขวบด้วย ก็แล้วแต่ทางเจ้าภาพจัด พอถึงวันที่ 2 เป็นวันครัวทานเข้าชาวบ้านในหมู่บ้านและหัววัดต่าง ๆ ได้นำครัวทานไปถวายวัดในตอนบ่ายหรือตอนเย็นและมีการแห่ครัวทานเข้าวัดในขบวนแห่มีการร้องรำทำเพลงเป็นที่สนุกสนาน บางบ้านมีการตีฆ้อง

กลอง นำหน้าครวทาน คนหามครวทานก็จะเดินไปด้วย พอถึงที่ชุมชนได้มีการโยนมะนาว การโยนมะนาวเพื่อความสนุกสนานบางครั้งเจ้าของครวทานได้โยนมะนาวพร้อมกับเงิน เด็ก ๆ เมื่อมีการโยนมะนาวจะรีบวิ่งไปอยู่หน้าครวทานเพื่อแย่งกันรรับเป็นที่สนุกสนาน

ประเพณีลอยกระทง

การลอยกระทงเป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่เก่าก่อนโดยมีการลอยกระทงกันในวันเพ็ญเดือน สิบสอง เพราะเป็นวันที่พระจันทร์เต็มดวงและสว่างที่สุดตลอดจนเป็นวันที่น้ำใสสะอาดเต็มฝั่ง การรื่นเริงในยามนี้จึงเป็นที่สนุกสนาน แต่ในปัจจุบันนี้ ชาวบ้านบอกว่าบางปีน้ำแห้งมากไม่เหมือนสมัยก่อน ถ้าจะลอยกระทงต้องทำบันไดลงไปลอยข้างลำเหมืองหรือบางที่ก็มีกิ่งไม้ ใบไม้ หรือขยะอยู่เต็มคลอง ผู้ใหญ่ที่ใจดีบางคน เช่น นายสมภัตร อ่อนตา พอใกล้ถึงวันลอยกระทงก็ได้ไปช่วยทำความสะอาดคลองบริเวณหน้าวัดให้ลอย และมีการทำบันไดให้ลงไปลอยข้างลำเหมือง ไม่เช่นนั้นแล้วก็ไม่สามารถลอยกระทงได้ และลอยแล้วกระทงก็ไม่ไปไหน จะติดอยู่กับกิ่งไม้ ใบไม้หรือเศษขยะบริเวณนั้น การลอยกระทงชาวบ้านเชื่อว่า เป็นการลอยเพื่อบูชาเทพเจ้าประจำลำน้ำ เพราะคิดว่าให้คุณประโยชน์มหาศาลในทุกด้าน ได้ใช้น้ำหล่อเลี้ยงชีวิต อีกอย่างหนึ่งการทิ้งถ้ายสิ่งปฏิกูลลงไปแม่น้ำลำคลองทำให้น้ำสกปรก จึงลอยกระทงเพื่อเป็นการขอขมาแม่น้ำคงคาตามความเชื่อการลอยกระทงจะมีดอกไม้รูปเทียนใส่ลงในกระทงด้วยเพื่อกระแสน้ำจะได้นำไปสักการะแม่น้ำคงคา อีกอย่างการลอยกระทงก็เพื่อการรื่นเริงและพักผ่อนหย่อนใจ โดยจะมีการจัดหาสิ่งของลงไปลอยในแม่น้ำลำคลอง และหาโคมไฟติดไปด้วยเพื่อความสวยงาม บางคนใช้เทียนจุดในกระทง บางคนใช้ผางตะติ๊บ พร้อมกับการจุดรูปเพื่อบูชาด้วย บางคนลอยเพื่อบูชาบรรพบุรุษ โดยมีข้าวปลาอาหาร หมากพลู ดอกไม้ รูปเทียน เงินทองและสิ่งของใส่ไปด้วยอย่างละน้อย แล้วลอยไปตามน้ำเพื่อบูชาบรรพบุรุษของตนวันลอยกระทงเป็นวันที่ชาวบ้านมีความสุข สนุกสนานวันหนึ่งเห็นได้จากเมื่อใกล้ถึงวันลอยกระทง ชาวบ้านแต่ละบ้านได้ช่วยกันตัดต้นกล้วย ใบตอง หรือบางคนใช้กาบพลับพลึง หรือในปัจจุบันใช้วิธีซื้อวัสดุทำด้วยกระดาษที่ขายในท้องตลาดทั่ว ๆ ไป มาประดับตกแต่งเป็นกระทงให้สวยงาม บางคนประดับด้วยดอกไม้สดสีต่าง ๆ เช่นดอกกรัก ดอกดาวเรือง บริเวณประตูรั้วบ้านมีการทำประตู่โจง (ซุ้มประตู) โดยใช้ต้นกล้วย ต้นอ้อยอย่างละ 2 ต้น ปักมุมประตูทั้งสอง สาเหตุที่ใช้ต้นกล้วยกับต้นอ้อย เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าต้นไม้นี้เป็นของซุ้มชั้น จะทำให้บ้านเรือนร่มเย็น มีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังใช้ก้านมะพร้าว ตัดไปให้พองาม ติดไว้กับต้นกล้วยด้วยการมัดแล้วนำปลายทั้งสองของก้านมะพร้าวมามัดรวมกัน ตรงกลางประตู ได้นำดอกไม้ชนิดต่าง ๆ ประดับตกแต่งซุ้มให้สวย

เช่น คอกดาวเรือง คอกรัก ฯลฯ และแขวนโคมลอยกลางประตูพร้อมกับมีเทียนหรือผางพะดับวางจุดไว้กลางโคมลอยตอนหัวค่ำ พร้อมกันนั้นช่วงหัวค่ำชาวบ้านได้นำประทีปและเทียนไปจุดที่บริเวณวัด บริเวณบ้านของตน รอบรั้วบ้าน และตามจุดสำคัญต่าง ๆ เช่น ศาลพระภูมิ มุมบ้าน หน้าห้องพระเพื่อให้สว่างไสวไปทั่ว พร้อมกันนั้นก็จุดประทัดหรือปลีองไฟเล่นอย่างสนุกสนาน ตามความเชื่อของชาวบ้านการจุดประทัดเพื่อเป็นการไล่สิ่งชั่วร้ายทั้งปวง จากนั้นถ้าใครที่ทำกระทงเตรียมไว้ก็นำไปลอยในคลองที่ไหลผ่านบริเวณหน้าวัด ถือว่าเป็นการปล่อยทุกข์ ปล่อยเคราะห์ ให้พ้นตัว บางคนได้นำสัญลักษณ์บางอย่างของตนใส่ไปในกระทง เช่น เศษผม เศษเล็บ เศษเครื่องนุ่งห่มหรือเศษเงิน เป็นการอุทิศให้แม่น้ำคงคารับเอาความทุกข์ไปจากตนและทำให้มีความสุขความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป หรือหนุ่มสาวบางคู่ได้ลอยกระทงคู่กันแล้วอธิษฐานร่วมกันว่าชาติหน้าขอให้มาพบกันอีก โดยใช้กระทงเดียวกัน หรือลอยกระทงสองใบให้คู่กันไป และรอดูกระทงว่ากระทงจะจมน้ำหรือไม่ถ้ากระทงจมน้ำแสดงว่าคำอธิษฐานของตนนั้นไม่เป็นจริง แต่ถ้ากระทงลอยไปแบบไม่มีอุปสรรคใด ๆ ก็แสดงว่าคำอธิษฐานของคุณนั้นอาจเป็นจริง

ประเพณีปีใหม่มือง

ปีใหม่มืองของชาวบ้าน เป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ประเพณีหนึ่ง โดยเฉพาะชาวบ้านถือเป็นเรื่องใหญ่ ลูก ๆ หลาน ๆ ที่ออกไปทำงานนอกบ้าน ไม่ว่าใกล้ ไกล จะกลับมาบ้านของตน เพื่อมารดน้ำคำหัว คนเฒ่าคนแก่ บางคนซื้อเสื้อผ้าเมือง เช่น เสื้อผ้าขึ้นสำหรับมาคำหัวแม่และยาย ซื้อผ้าต้องหรือสโลงสำหรับคำหัวพ่อ ตา หรือปู่ แต่ถ้าอย่างเช่นปัจจุบัน บางคนจะซื้อผ้ารูปแบบใหม่มาคำหัว เช่น ผ้านิตเสื้อมาคำหัวแม่หรือยาย กางเกงหรือเสื้อยืด เช่น เสื้อยืดตราห่านคู่สำหรับใส่อยู่กับบ้าน มาคำหัว พ่อ ตา หรือปู่ ช่วงเทศกาลปีใหม่มืองนี้ ชาวบ้านจะมีการสาดน้ำกันเล่นอย่างสนุกสนานประมาณ 8-9 วัน โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 8 เมษายน ชาวบ้านที่เป็นวัยรุ่นหรือเด็ก ๆ จะไปคัดกรอสาดน้ำกันที่บริเวณคลองที่ไหลผ่านหน้าวัด โดยเฉพาะเด็ก ๆ จะเล่นอยู่ทั้งวัน จนลืมหันกลับมากินข้าวกินปลา บางคนพ่อแม่ต้องไปตามมาให้กินข้าวก่อน จนถึงวันที่ 12 เมษายน ทุกคนก็จะหยุดช่วงหนึ่งเพื่อช่วย พ่อ-แม่ ปัดกวาดบ้านของใครของมัน ของที่รกบ้านจะนำมากองกันไว้ ในวันที่ 13 เมษายน เรียกว่าวันสังขารล่อง จะจัดการเผาเศษขยะที่รกรกบ้านที่กวาดกองไว้ในวันที่ 12 เมษายน นั้น ให้ล่องไปกับสังขาร และทำการอาบน้ำคำหัวของตัวเอง เพื่อล้างสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายทั้งปวงให้ล่องไปกับสังขาร การคำหัวต้องหันไปทางทิศที่กำหนดในหนังสือปีใหม่ของแต่ละปี จากนั้นต้องซักเสื้อผ้า ผ้าห่ม ปอกหมอน ผ้าปูที่นอน มุ้ง พร้อมกับนำที่นอน หมอน มุ้งที่ไม่ได้ซักออกตาก เพื่อปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายในปีเก่าให้ล่องไปกับ

สังขารเช่นกัน เมื่ออาบน้ำ คำหวัเสร็จทุกคนได้ใส่เสื้อผ้าตัวที่ใหม่ที่สุด คนเฒ่าบางคนจะตัดดอกไม้ที่เป็นพญาดอก โดยเสียบที่มวยผม ปีนี้คนเฒ่าบอกว่าพญาดอกคือ “ดอกเอื้องผึ้ง” จึงนำดอกเอื้องผึ้งทัดที่ผม บางคนก็ทัดหูเพื่อให้เป็นพิธีตามเขา ในเช้ามีดของวันที่ 13 จะได้ยินเสียงปะทัด เสียงปิ่น ดังสนั่นหวั่นไหวไปทั่วจนสว่าง ก็ยังคงหลงเหลืออยู่บ้าง ทุกคนมีความเชื่อว่าต้องจุดปะทัดเพื่อไล่เสนียดจัญไรให้ออกไปกับปีเก่าให้หมด ปัจจุบันบางคนที่มีปิ่นได้ใช้ปิ่นมาyingไล่แทน

ในวันที่ 14 เรียกว่าวันเนา ชาวบ้านถือว่าเป็นวันไม่ดี ถ้าใครรำกั้น ทะเลาะกันในวันนี้ ปากจะเน่าเปื่อย ชาวบ้านไม่นิยมทำอะไรในวันนี้ เช่นการทำบุญต่าง ๆ วันนี้เป็นวันดาของชาวบ้านที่ชาวบ้าน โดยเฉพาะแม่บ้านต้องเตรียม ดัดใบตองมาเพื่อห่อขนม ห่อหนึ่ง ไปทำบุญ ขนมที่ชาวบ้านชอบทำ เช่น ขนมจอก ขนมเทียน ขนมสววย ส่วนห่อหนึ่ง ก็เป็นห่อหนึ่งใส่ไข่ข้าวคั่ว ห่อหนึ่งหมูใส่วุ้นเส้น และห่อหนึ่งควายใส่ข้าวคั่ว แม่หน้อย สิงห์แก้ว เล่าว่า สมัยก่อน ในวันที่ 14 เมษายน จะเป็นวันที่หมู่เฮาต้องวุ่นวายกับการเตรียมคำข้าว ตกต้อง จับไก่ไว้สำหรับฆ่าและนำมาทำห่อหนึ่งไปทำบุญ ถ้าใครต้องการจิ้งหรีด ก็มีคนมาถามหื้อนซื้อหื้อน ที่เขาฆ่าแล้วมาหื้อนกัน เพื่อทำห่อหนึ่ง ซึ่งต่างกับสมัยนี้วิ่งไปตลาดเป็บเดียวก็ได้ของครบหมด ทั้งเป็งห่อขนมไก่ หมู สบายกว่าแต่ก่อนเยอะ บางคนไม่ห่อขนม ไม่ทำห่อหนึ่งก็ไปซื้อขนม ซื้อห่อหนึ่งกาดมีให้เลือกเยอะเยอะ นอกจากนั้นสมัยก่อนยังต้องเตรียม ข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียน ขมิ้นส้มป่อย เพื่อใช้สำหรับรดน้ำคำหวัคนเฒ่าคนแก่อีก ซึ่งปัจจุบันชาวภาคจะจัดเตรียมไว้ขายเป็นชุดอยู่แล้ว เช่น ขมิ้น ส้มป่อย ดอกไม้ รูปเทียน แต่ดอกไม้จะเป็นดอกไม้แห้ง พร้อมของแห้งต่าง ๆ เช่น น้ำปลา ขนม แป้ง แซมพู แม่หน้อยบอกว่าได้เห็นแม่ทำมาตั้งแต่แม่หน้อยยังเป็นเด็ก เมื่อแม่จัดเตรียมของต่าง ๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะช่วงที่แม่เตรียมสววยดอกแม่มักให้ช่วยทำโดยแม่ได้สอนให้เย็บใบตองทำเป็นกรวยสำหรับใส่ดอกไม้ รูปเทียน ซึ่งปัจจุบัน กรวยใส่สววยดอกนี้บางคนก็ยังใช้ใบตองทำเช่นเดิม บางคนใช้กระดาษสมุด หรือหนังสือที่ถูกหลานไม้ใช้แล้วมาพับทำสววยดอก วิธีการพับแม่ก็ได้สอนให้กับแม่หน้อยช่วยทำ กรวยดอกชาวบ้านทำเตรียมไว้ครอบครัวละประมาณ 10 กว่า กรวย แม่บอกว่าเตรียมกรวยไว้เยอะ ๆ เพื่อไปทานคนเฒ่าคนแก่ หรือทานให้แม่ฮู้ย ป่อฮู้ยที่ตายไปแล้ว ของที่เตรียมไว้นอกจากจะมีข้าวหนม ห่อหนึ่งแล้วยังมีข้าวเกรียบ ข้าวแต่น ปัจจุบันบางบ้านมี น้ำปลา แป้ง แซมพู ผลไม้ เช่น มะปราง กล้วย ส้มเขียวหวาน ส้มโอ ละครุด มะม่วงสุก-ดิบ และมีเมี่ยง บุหรี่ ไม้จืดไฟ เสื้อผ้า เช่น ผ้าถุง ผ้าตอง ผ้าเช็ดหน้า เสื้อม่อฮ่อม สโล่ง ใส่ไปด้วย เวลามาไปทาน ก็เลือกใส่บางอย่าง แต่ถ้าเป็นพ่อ-แม่แล้วส่วนใหญ่ใส่ครบเกือบทุกอย่างที่เตรียมไว้ ตอนไปทานนอกจากมีของต่าง ๆ ตามที่เตรียมไว้แล้ว ที่สำคัญก็ต้องมีน้ำขมิ้นส้มป่อยใส่จอกหรือแก้วน้ำไปด้วย จะเรียกว่าไปคำหวั

ในวันที่ 15 เป็นวันพญาวัน ชาวบ้านถือว่าเป็นวันดี เป็นพญาวัน เป็นวันที่ชาวบ้านทำบุญตักบาตรกัน บางคนทำบุญบ้านด้วย โดยเริ่มตั้งแต่เช้าทุกคนได้ไปร่วมทำบุญที่วัด และพอสาย ๆ ก็ไปร่วมสรงน้ำพระ โดยพ่อแม่มักพาลูกหลานไปด้วย เด็กชายบางคนไปอยู่ใต้ชายผ้าเหลืองของพระเพื่อให้ชาวบ้านรดน้ำ บางคนก็ไปเก็บเม็ดสัปปายะที่รดน้ำพระมาไว้กินแก้โรคตาแดง บางคนนำน้ำสัปปายะที่รดน้ำพระนั้นกลับมาบ้านเพื่อมาพรหมให้ทั่วบ้านตนให้อยู่ดีมีสุข หรือใช้รดของใช้ในบ้าน เช่น รถยนต์ มอเตอร์ไซด์ และให้คนในบ้านใช้ลูบหัวตัวเองเพื่อให้อยู่ดีมีสุข เมื่อเสร็จจากพิธีที่วัดแล้ว พ่อบ้านก็ทำการรดน้ำพระหรือของดีของตนในบ้าน บางครอบครัว เช่น ครอบครัวของพ่อใจ วิป็น หลังจากรดน้ำพระที่บ้านเสร็จ จะจัดดูทำความสะอาดพระและใช้น้ำล้างพระหลาย ๆ รอบ พอรอบสุดท้ายซึ่งพ่อใจ คิดว่าเป็นน้ำที่สะอาดที่สุดแล้วจะเรียกลูก ๆ หลาน ๆ มาดื่มกินเนื่องจากมีความเชื่อว่าแก้เผ่ามาทุกคนที่ได้กินน้ำกันพระนี้จะได้สุขสบายเหมือนพระ

ชาวบ้านเล่าว่า สมัยก่อน หลังจากเตรียมของทานเสร็จในวันที่ 14 ผู้ใหญ่ได้พาเด็ก ๆ ไปช่วยขนทรายเข้าวัดโดยผู้ใหญ่ได้นำถังใบใหญ่ ส่วนเด็ก ๆ ก็นำกระป๋องเล็กไปช่วยขน บางคนมีการเล่นน้ำไปด้วยเพื่อความสนุกสนาน การขนทรายเข้าวัดเนื่องจากมีความเชื่อว่าถ้าใครได้ขนทรายเข้าวัดแล้วสิ่งเรวร้ายที่ได้ทำมาในปีเก่านั้นจะลบล้างไป เป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดอย่างน้อยถ้าไม่ได้ขนให้น้ำทรายเข้ามาวัดสักหนึ่งกำมือก็ได้ เป็นการล้างบาปที่ได้ทำไว้ ปัจจุบันเนื่องจากทุกคนมีหน้าที่ เช่น เด็ก ๆ ต้องไปเรียนหนังสือ ผู้ใหญ่ต้องไปทำงาน บางคนต้องออกไปทำงานนอกบ้าน งานไม่หยุด การขนทรายเข้าวัดจึงเปลี่ยนมาเป็นเก็บเงินและมอบหมายให้ตัวแทนของชาวบ้านนำเงินไปซื้อทรายมาเข้าวัดแทน โดยเก็บเงินหลังคาละ 10 บาท หรือถ้าคนที่ไม่มีจริง ๆ ก็เก็บ 5 บาทหรือแล้วแต่ศรัทธา ชาวบ้านก็ถือเป็นการทำบุญเช่นกัน เมื่อได้ทรายมาชาวบ้านที่ว่าง ๆ ก็ช่วยกันก่อเป็นเจดีย์ดังเช่นแต่ก่อน พอวันที่ 15 ซึ่งเป็นวันพญาวันทุกครอบครัวก็นำตุ่มมาปักบนกองทรายนั้นครอบครัวละ 1 คัน ตุ้งบางอย่างก็ต้องนำมามัดกับกิ่งไม้ก่อนนำไปปัก เช่นบางคนอาจนำมามัดกับกิ่งมะขาม กิ่งไผ่ก่อนถึงนำไปปักกองทราย บางครอบครัวที่มีคนเกิดตรงกับวันที่มีเคราะห์ ได้นำไม้เท้าไปทำบุญร่วมกับนำตุ้งไปปักด้วย ตามความเชื่อคือเพื่อจะได้ก้าคนที่มิเคราะห์นั้นหรือถ้าไม่มีคนที่มิเคราะห์ในบ้านจะนำไม้เท้ามาทาบหรือมาทำบุญด้วยก็ได้เพื่อไม่ให้ล้ม ล้มหมายถึง ล้มป่วย ล้มละลาย หรือมีเคราะห์อย่างอื่น การทำบุญไม้เท้า จะได้พ้นเคราะห์ต่าง ๆ ที่จะมาถึง แต่คนที่เกิดตรงกับวันที่มีเคราะห์ต้องทำบุญไม้เท้าให้ได้เพื่อจะได้ก้าตนไว้ และเพื่อให้พ้นเคราะห์ ไม้เท้านี้หลังจากที่ได้ทำบุญเสร็จแล้วได้ถูกนำไปกำต้มน้ำที่ทำการบวชแล้วที่ขึ้นอยู่บริเวณวัด (จากการสัมภาษณ์ พ่อหมื่น อินมี อาจารย์วัดป่าเป้า 13 เมษายน 2544)

ในวันที่ 16 เมษายน เป็นวันปากปี ถือเป็นวันเริ่มแรกในปีใหม่ของชาวบ้าน ชาวบ้านจะทำแต่สิ่งที่ดี ๆ เช่น จะขยันทำงาน เวลาพูดจากันในบ้านต้องพูดจาไพเราะ หลีกเลียงการทะเลาะหรือด่ากัน เพราะถ้าด่ากันหรือทะเลาะกันแล้วชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะต้องมีเรื่องทะเลาะหรือด่ากันตลอดทั้งปี และมีการกินขนุน บางคนกินทั้งวัน หรือบางคนกินเวลาไหนก็ได้ ในวันที่ 16 นั้น เพื่อเป็นพิธี ตามความเชื่อเรื่องของการกินขนุนคือเพื่อให้กำหนดไปตลอดปี ขนุนเป็นขนุนประเภทไหนก็ได้ ทั้งขนุนที่ใช้แกง ขนุนตำ หรือขนุนสุกที่ใช้กินเป็นผลไม้ หรือถ้าไม่ได้กินก็ขอให้กินยอคนขนุนก็ได้ ในวันที่ไม่ต้องถามว่าชาวบ้านกินข้าวกับอะไร ทุกบ้านต้องมีขนุนอยู่ในขันโตก บางคนยังพูดว่าขอให้ได้นำเข้าบ้านก็พอใจแล้ว ในวันที่ 16 เมษายนซึ่งเป็นวันปากปีนี้ ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านไม่ออกไปเที่ยวนอกบ้านเลยถ้าไม่จำเป็น และไม่ใช้เงินฟุ่มเฟือย เนื่องจากกลัวว่าจะเป็นอย่างนี้ตลอดปี แต่ทุกคนรอบครัวได้ทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้กับสมาชิกในครัวเรือน สืบชะตาบ้านและขึ้นท้าวทั้งสี่ ในความเชื่อของชาวบ้าน ท้าวทั้งสี่เปรียบเหมือนศาลพระภูมิ ที่ดูแลปกป้องรักษาบ้าน ซึ่งปีหนึ่งได้มีการทำพิธีครั้งหนึ่งเพื่อให้คนในบ้านอยู่สุขสบาย โดยเจ้าของบ้านจะจัดเตรียมเครื่องสำหรับการประกอบพิธี พ่อบ้านจะเตรียมเย็บใบตองทำเป็นที่ใส่ของจำนวน 6 ใบ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ควัก” ควัก 6 ควักนี้ สี่ควักคือท้าวทั้งสี่หรือ “ตัวตั่งสี่” ควักที่ 5 คือควักเจ้าแม่ธรณี อีก 1 ควักคือควักเทวดา ในช่วงเช้าจะเป็นการประกอบพิธีขึ้นตัวตั่งสี่ ซึ่งอาจารย์ที่ทำการประกอบพิธีต้องวิ่งล่อไปทำพิธีให้แต่ละบ้านจนครบถ้วนบ้าน ในหมู่บ้านป่าเป้าจะมีอาจารย์ที่ประกอบพิธีอยู่ 2 คน คือ ป่าเป้าป๊อกเหนือคนหนึ่ง ป่าเป้าป๊อกใต้คนหนึ่ง พอสาย ๆ จะเป็นการประกอบพิธีสะเดาะเคราะห์ สืบชะตา ซึ่งพ่อแม่ ผู้ใหญ่ในบ้านได้จัดเตรียม เครื่องครัวสำหรับทำพิธีไว้เช่นกัน เมื่อทุกคนพร้อมพ่อบ้านก็ไปเชิญอาจารย์มาทำพิธีให้ ลูกหลานบางคนที่ติดธุระจำเป็นอยู่เพื่อทำพิธีสะเดาะเคราะห์ สืบชะตาไม่ได้ พ่อ แม่จะใช้เสื้อผ้าของคนนั้นสะเดาะเคราะห์ให้แทน ในวันที่ 16 ทั้งวันเป็นวันที่ทุกคนรอบครัวจะยุ่งกับการเตรียมข้าวของในการสะเดาะเคราะห์เคราะห์ สืบชะตา ของที่ใช้ในการสะเดาะเคราะห์ เช่น ข้าวสุก ของกิน ข้าวคั่ว ข้าวหนม หมาด เมี่ยง ปู ยา แกงส้ม แกงหวาน กล้วย อ้อย ฐูป เทียน ตุง ผ้าขาว ผ้าแดง และรูปปั้น ซึ่งเป็นรูปต่าง ๆ เช่น วัว ควาย ม้า ไก่ นก ซึ่งรูปปั้นในกระทงของแต่ละคนไม่เหมือนกันแล้วแต่หนังสือจะบอก รูปปั้นนี้ได้ถวายให้รับใช้ เทวดาบนสวรรค์ ของที่ใส่จะใส่อย่างละชนิดเท่าขนาดหัวแม่มือ โดยใส่ลงในกระทงซึ่งทำจากกาบของต้นกล้วยเย็บเป็นสี่เหลี่ยม ของบางอย่างใช้เป็นสิ่งสมมุติ เช่น เงินได้ใช้หินสีขาวแทน และทองได้ใช้ก้อนอิฐแทน ในช่วงทำพิธีแต่ละคนจะนั่งและนำกระทงมาวางตรงหน้า อาจารย์ที่ทำพิธีหรือพ่อบ้านก็พูดว่า ให้ผีทั้งหลายมารับของกินของท่าน พร้อมเรียกเทวดามารับของกินของท่านเสร็จให้ผู้ชายหรือพ่อบ้านเป็นคนนำกระทงไปส่งให้พ้นนอกเขต

บ้านตามทิศที่กำหนดในหนังสือดวงชะตาที่อาจารย์ดูให้ และอาจารย์ที่มาทำพิธีให้จะทำการผูกข้อมือให้เพื่อให้ทุกคนมีแต่ความสุขความเจริญ สำหรับบ้านที่มีการสืบทอดบ้านด้วยก็ได้จัดเตรียมของที่ทำการสืบทอดไว้ด้วย การสืบทอดนี้ต้องให้พระมาทำพิธีให้ โดยของที่จัดเตรียมได้แก่ ไม้ค้ำ 3 เล่ม ทำเป็นรูปสามเหลี่ยม ซึ่งไม้ค้ำนั้น ได้ทาด้วยขมิ้นให้เป็นสีทอง อีกอันทาด้วยปูนให้เป็นสีเงิน อีกอันหนึ่งทาสลับกันทั้งเงินและทองหรือทาสวมกัน ดินไม้ค้ำจะมัดกล้วย อ้อย หนามเมี่ยง ปู ดิด โดยแยกมัด ไม้ค้ำอันหนึ่งมัดหมากดิด อีกอันหนึ่งมัดกล้วยดิด อีกอันมัดอ้อยดิด ของทั้งหมดแสดงถึงความเจริญงอกงาม และของนี้จะใช้เช่นไหว้เทวดา ผีสนามนางไม้ทั้งหลาย เมื่อถึงพิธีสมาชิกในบ้านทุกคนต้องเข้าไปนั่งในบริเวณไม้ค้ำนั้น ถ้านั่งไม่พอก็ให้สำหรับพ่อแม่ หรือ ตา ยาย นั่ง ส่วนลูกหลานนั้นนั่งอยู่ข้างนอก แต่ช่วงทำพิธีทุกคนที่เป็นสมาชิกในบ้านต้องพนมมือพร้อมถือค้ายสัจจนไว้ในมือ เสร็จพิธีพระได้ผูกข้อมือสำหรับทุกคนพร้อมพรหมน้ำมนต์ให้อยู่สุขสบายตลอดปี การสืบทอดนี้ บางบ้านอาจไม่ทำก็ได้

ประเพณีงานศพ

สมัยก่อนเวลาคนใกล้ตายมีการเรียกญาติทุกคนโดยเฉพาะลูก ๆ ให้มาดูใจก่อนตาย ส่วนคนแก่คนเฒ่าคนใดคนหนึ่งเป็นคนบอกหนทางให้ผู้ตายโดยพูดซ้ำให้ผู้ป่วยระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือให้พูดว่า พุทโธ พุทโธ พุทโธ และมีการจัดดอกไม้รูปเทียนใส่กรวยให้ผู้ป่วยประนมมือไหว้พระไหว้เจ้าก่อนตาย เพื่อจะได้ไปขึ้นสวรรค์ และให้ญาติมาป้างมาป้างให้ใครมีหนี้สินติดค้างหรือติดค้างสัญญา ถ้าพูดกันอย่างไรก็มาป้างมาป้างให้เพื่อให้คนตายไปอย่างไม่มีห่วงหา บางคนนิมนต์พระมาเทศน์ให้ฟังไปด้วย ในระหว่างนี้ห้ามสามีภรรยาหรือลูกไม่ให้ร้องไห้ หรือแสดงอาการเศร้าโศกให้ผู้ป่วยเห็น เพราะจะเกิดความกังวลและตายอย่างมีห่วง

เมื่อผู้ป่วยสิ้นใจได้ทำการอาบน้ำศพเพื่อชำระล้างบาปให้แก่ผู้ตายด้วยน้ำขมิ้นส้มป่อย คนอาบต้องเป็นคนที่มีคาถาอาคมสามารถป้องกันตัวได้ ไม่งั้นดวงวิญญาณของผู้ตายอาจตามติดตัวมา ทำให้อยู่ไม่สุข การอาบน้ำใช้รดครั้งเดียวตั้งแต่หัวจรดเท้า บางศพไม่มีการอาบน้ำศพ เช่นคนป่วยที่เป็นโรคเรื้อนตาย เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าคนที่ตายด้วยโรคเรื้อนหรือภาษาชาวบ้านว่า “ซี้ตูด” นั้นเมื่อคนตายเขื่อนั้นได้ออกจากร่างกายเหมือนกันนอนแต่เรามองไม่เห็น เมื่อได้มาเกาะคนใดแล้วคนนั้นอาจจะติดเชื้อได้ ชาวบ้านจึงกลัวมาก ไม่มีใครกล้าเข้าใกล้ นอกจากญาติที่สนิทหรือลูกหลานเท่านั้น บางครั้งญาติก็ยังไม่กล้าเข้าใกล้ ศพที่ตายด้วยโรคดังกล่าวจึงไม่มีการอาบน้ำศพ ซึ่งเปรียบเหมือนศพที่ตายด้วยโรคเอดส์ปัจจุบันที่บางศพนั้นไม่มีการอาบน้ำศพเลย เมื่อตายก็ถูกห่อด้วยผ้าใส่โรงศพให้เรียบร้อย ถ้าตายที่

โรงพยาบาล ก็มอบให้ทางโรงพยาบาลจัดการศพใส่โรงให้เรียบร้อย เมื่อนำกลับมาบ้านก็ไม่มี การเปิดอีก แต่ก็ยังมีบางศพที่ยังมีการเปิดศพ อาบน้ำศพ แต่ส่วนน้อยมาก เช่นศพที่ตายด้วยโรค เอดส์บ้านป่าเป้าหลายราย ไม่มีการเปิดเลยนำมาจากโรงพยาบาลอย่างไรก็อยู่ในสภาพนั้น แม้ แต่การไปหาศพก็มีคนเพียงไม่กี่คน มีเฉพาะญาติสนิทกันจริง ๆ เท่านั้น บางคนไปงานศพยังไม่ยอมทานข้าว บอกว่าทานไม่ลง สำหรับศพที่ตายด้วยโรคธรรมดาไม่เกี่ยวกับโรคเรื้อนหรือ โรคเอดส์ หลังจากอาบน้ำเสร็จก็มีการแต่งหน้า แต่งตัวให้ศพเหมือนตอนที่ยังไม่ตาย โดยญาติ ได้เลือกเสื้อผ้าที่ผู้ตายชอบให้ใส่ ถ้าผู้ตายชอบแต่งหน้า แต่งตา ก็มีการแต่งหน้าตา หวีผมให้ บาง ศพญาติ ๆ เอาเงินให้ศพถือไว้ในมือ หมายถึงให้เงินติดตัวไปใช้ชาติหน้า หรือใช้เวลาเดินทาง ในกรณีที่ยังไม่ได้ให้เงินช่วงใกล้ตาย หรือถ้าศพนั้นดูแล้วอุจาดตา เช่น ศพล้มตา อ้าปากก็เอา เงินนั้นปิดตาหรือปิดปากศพ หลังจากนั้นมีการห้างลอยคืนหนึ่งก่อนนำศพใส่โลง ก่อนห้างลอย มีการมัดตราสังข์ โดยอาจารย์ที่เก่งทางคาถาอาคมเป็นผู้มัด โดยนำค้ายดิบขนาดเท่านิ้วก้อยมัดที่ คอ 1 ห่วง มัดที่มือ 1 ห่วง มัดที่เท้า 1 ห่วง การมัดที่คอหมายถึง บุตรเป็นห่วงผูกคอ มัดที่มือ หมายถึงภรรยาหรือสามีเป็นห่วงผูกคอ และมัดที่เท้าหมายถึง ทรัพย์เป็นห่วงผูกเท้า เสร็จแล้วนำ ไปห้างลอย การห้างลอยหมายถึงการนำศพไปนอนไว้ตรงชื่อบ้านแล้วใช้เชือกขึงพาดด้วยผ้าห่ม คลุมศพไว้ทั้งตัว สภาพศพก็จะนอนอยู่ข้างในผ้าห่มด้วยท่านอนไขว้มือถือสวดดอกไม้ไว้บาง คนที่ญาติให้เงินไปด้วยในมือของศพก็ถือเงินด้วยตามจำนวนที่ญาติให้ หรือบางศพญาติก็ใส่ เงินไว้ในกระเป๋าเสื้อหรือกระเป๋ากางเกง วันรุ่งขึ้นก็นำใส่โลงจนกว่าถึงวันเผา ถึงนำศพลงนอน โลงไม้อีกหนึ่ง(โลงไม้จะประดับประดาให้สวยงาม มีผ้า幔สีต่าง ๆ เหมือนประสาทราชวัง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าประสาท)บางคนบอกว่าเวลาญาติไปซื้อโรงศพและไปซื้อประสาทเพื่อใส่ ศพ เจ้าของหรือคนตายนั้นจะตามไปด้วย โดยตามไปกับคนที่ไปซื้อแล้วไปโดนจิตโดนใจให้ เลือกตามที่ตนชอบ ชาวบ้านเล่ากันว่าสมัยก่อนเวลาจะมีคนตาย คนที่ขายโลงศพหรือประสาท จะรู้ตั้งแต่คืนก่อนที่มีคนมาซื้อโลงศพ เพราะจะมีเสียงเคาะที่โลงศพนั้น จากนั้นพอตกลกลางวัน ก็จะมีคนมาซื้อโรงศพ และเลือกโรงที่มีเสียงคนเคาะเมื่อตอนกลางคืน ศพใครไม่ใส่โลงไม้ หรือประสาทชาวบ้านบอกว่า ศพไม่ได้อยู่ร่วมต้องอยู่ตากแดดตากฝน หรือไม่มีบ้านอยู่ ในช่วงที่ ตั้งศพไว้รอการนำไปทำพิธีเผาได้มีการสวดในตอนกลางคืนทุกคืน บางคืนญาติจะได้ยินมนต์ ด้จกมาเทศน์สวดให้ฟัง ด้จกได้เทศน์สอนในทำนองตลกทำให้คนที่ได้ฟังแล้วหัวเราะไปตาม ๆ กัน การเทศน์นั้นเมื่อเทศน์ครั้งแรกที่มีการตายชาวบ้านบอกว่าจะเทศน์เพื่อให้คนตายได้รู้ตัวว่า ตนเองได้ตายแล้ว หลังจากนั้นก็เป็นการเทศน์ให้คนตายได้ฟังเทศน์ฟังธรรมเป็นครั้งสุดท้าย หรือเป็นการส่งวิญญาณผู้ตายให้ได้ขึ้นสวรรค์ หรือบางคนที่ทำไม่ดีไว้มาก ๆ อาจต้องได้ไป

นรก นั่นก็แล้วแต่คนตาย แต่การเทศน์นั้น ถ้าเป็นคนที่ทำไม่ดีไว้มาก การเทศน์ก็เพื่อเป็นการไถ่บาปได้บ้าง

ก่อนนำศพออกบ้านไปเผา สำหรับศพที่มีสามีหรือภรรยา ต้องมีการตัดสายฟัว สายเมียบ่อน การตัดสายฟัวสายเมียบ่อน ทำพิธีโดย พระผู้มีลาภที่เก่งเนื่องจากจะทำให้ฟัวเมียบ่อนตัดขาดจากกันเนื่องจากได้อยู่กันคนละโลกแล้ว คนหนึ่งอยู่โลกมนุษย์อีกคนหนึ่งอยู่โลกของผี วิธีการก็ใช้สวดดอกที่ประกอบด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ไปยื่นหน้าศพก่อนนำศพออกจากบ้านโดยพระที่ทำพิธี แล้วพระก็กล่าวอำนาจในเชิงอธิบายให้กับคนตายฟังพร้อมกับขอของใช้ที่ยังอยู่ เช่นบ้านเรือนที่อยู่ด้วยกัน หรือของใช้อื่นที่เคยใช้ร่วมกันให้กับคนที่ยังอยู่ พร้อมกันนั้นก็ตัดสวดดอกนั้นแบ่งครึ่ง สำหรับคนตายก็วางไว้บนโรงศพ อีกครึ่งสำหรับคนอยู่ก็ยื่นให้กับคนอยู่ถือไว้และให้คนอยู่เดินกลับเข้าบ้านโดยไม่ให้เหลียวหลัง เนื่องจากถ้าเดินไปแล้วเหลียวหลังมาดูก็หมายถึงยังมีห่วงกันอยู่ คนตายก็ตายอย่างมีห่วง วิญญาณก็ไม่สงบ และไม่ไปไหน นอกจากนั้นสำหรับชาวบ้านทั่วไปก่อนที่มีการนำศพออกจากบ้าน ทุกบ้านที่ได้ตากผ้าตากผ่อนไว้ต้องเก็บให้หมด ถ้าไม่เก็บคนที่ตากผ้าไว้จะต้องตายตามเนื่องจากชาวบ้านเล่าว่าคนตายเมื่อไปถึงสวรรค์หรือไปถึงนรก ได้มีคนถามว่าที่บ้านยังมีคนจะมากด้วยอีกมั๊ย ถ้ามีการตากผ้าตากผ่อนไว้แสดงว่าคนนั้นเตรียมตัวจะไปด้วย คนตายบอกว่ามี ตอนหลังก็มาตามไปด้วย คนนั้นก็จะมีลมป่วยและต้องตายตามเป็นรายต่อไป เหตุฉะนี้เมื่อมีการนำศพออกบ้านทุกคนจะรีบมาเก็บผ้าผ่อนของตนเข้ารีม หลังจากไปเผาศพกลับมาแล้ว ก็รีบเอาจี๊เถ่าไปวางหน้าประตูบ้านให้เต็มประตูเพื่อกันผีเข้า เพราะเขาเล่ากันว่าผีกลัวจี๊เถ่าหรือนำใบหนาดปักไว้ประตูหน้าบ้าน เพื่อลึ้มเก็บผ้าผ่อนไปบางฝัน ในช่วงของการนำศพออกบ้านห้ามทุกคนที่จงศพไปป่าช้าเหลียวหลัง ถ้าคนจงไปเหลียวหลังมาดูจะทำให้คนตายห่วงหน้าห่วงหลังให้เดินจงและมองไปข้างหน้าระหว่างที่นำศพออกบ้านจะมีการวิพากษ์วิจารณ์กันไปต่าง ๆ นา ๆ บางศพบอกว่าศพไปเร็วคงหมดห่วงแล้ว หมดเวรหมดกรรมจริง ๆ บางศพบอกว่าศพเดินช้าคงเป็นห่วงลูกห่วงทรัพย์สมบัติต่าง ๆ กรณีศพของโยที่ถูกรถชนตาย ซึ่งโยยังเป็นโสดไม่ได้แต่งงาน ชาวบ้านบอกว่าศพเดินเร็ว คงหมดเวรหมดกรรมจริง ๆ หรือตายอย่างไม่มีห่วง ซึ่งญาติก็ได้นำศพไปลงขอน (เชิญวิญญาณไปเข้าทรง เพื่อที่จะถามทุกข์สุข) ปรากฏว่าร่างทรงบอกว่าวิญญาณของโยไม่ยอมไปเข้าทรง ชาวบ้านก็พากันวิพากษ์วิจารณ์ว่าโยคงเมื่อนี้เนื่องจากตอนเป็นคนมีแต่คนชอบคำ ชอบบ่น ส่วนพี่คำคนบ้านหนองไคร้ก็บอกว่าคันท่อนที่โยตาย ได้ฝันว่าโยมีคนมาตามไปเพื่อจะพาไปบวช ชาวบ้านจึงพากันวิพากษ์วิจารณ์กันไปในหลาย ๆ ทาง บางคนก็ว่าโยไปสบายแล้ว บางคนก็ว่าโยคงหมดเวรหมดกรรม และบางคนก็ว่าโยเบื้อบ้าน อยากไปเต็มที่แล้วจึงไม่ยอมมาให้เห็นแม้แต่วิญญาณเข้าทรง

เมื่ออุบาสกไปถึงป่าช้าทุกศพ (ศพที่ไม่ได้ตายด้วยโรคเรื้อนและโรคเอดส์) จะถูกนำไปในหอน้ำ ที่มีอยู่ในป่าช้าเพื่อนำไปอาบน้ำอีกครั้ง หอน้ำนั้นมีลักษณะเป็นกำแพงพอเป็นพิธี ญาติ ๆ ที่เป็นชายได้ช่วยกันยกศพออกจากโลงวางบนเสื่อแล้วอาจารย์ใช้มีดตัดตราสังข์ เพื่อให้ศพตัดจากหวงทั้งหลาย พร้อมกันนั้นได้ทำการอาบน้ำศพเป็นครั้งสุดท้าย ด้วยน้ำขมิ้นส้มป่อยและล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว บางศพการอาบน้ำศพก็ใช้น้ำมะพร้าวล้างหน้าอย่างเดียวก็ได้แล้วแต่ญาติของศพ ส่วนโลงศพได้จัดกันโลงให้เป็นช่องสำหรับให้ไฟลอดเข้าไปไหม้ศพ จากนั้นยกศพใส่โลงตามเดิม และเรียกญาติมาดูหน้าครั้งสุดท้าย ญาติที่ไปดูศพบางคนร้องไห้จนเป็นลม บางคนร้องไห้ไปปากก็พูดถึงความคิดตอนที่คนตายยังอยู่ หลังจากนั้นญาติก็ช่วยกันยกศพขึ้นกองฟอน (ที่เผาศพ) เพื่อเตรียมเผา พร้อมกับยกประสาธขึ้นวางทับเพื่อเตรียมเผาด้วย เสร็จแล้วนิมนต์พระอาจารย์ที่เก่งกาจอาคมจุฑาไฟเผา ปัจจุบันก่อนนิมนต์พระมาทำการจุฑาไฟเผาก็มีการนิมนต์พระบังสุกุล โดยนำผ้าไตรพาดกับโลงศพ เสร็จวางดอกไม้จันทร์ ในดอกไม้จันทร์นั้นจะประกอบด้วยรูป 1 ดอก เทียน 1 เล่ม และนำไปวางบนโรงศพ หรือเชิงตะกอนใต้โลงศพ โดยพระเป็นผู้วางก่อน หลังจากนั้นเป็นผู้ชาย และต่อด้วยผู้หญิง ห้ามผู้หญิงขึ้นไปวางก่อน เสร็จแล้วอาจมีการถ่ายรูปร่วมกันระหว่างญาติกับศพ เสร็จเป็นพิธีเผา โดยนิมนต์พระมาจุฑาไฟเผาสำหรับศพที่มีฐานะหน่อยได้ใช้ดอกไม้ไฟที่เรียกว่า “บอกไฟลูกหนู” โดยพระเป็นผู้จุดชนวนดอกไม้ไฟให้ได้เชือกที่ขึงไว้พุ่งเข้าหาศพ บางศพมีบอกไฟข้างร้อง บอกไฟน้ำตก เมื่อบอกไฟลูกหนูพุ่งใส่ศพแล้วไฟได้ไหม้ประสาธ หมายถึงเสร็จสิ้นพิธีเผา ศพ ญาติ ๆ หรือชาวบ้านที่มาร่วมงานได้ทยอยกันกลับเหลือแต่ญาติสนิทชิดเชื้อจริง ๆ ที่คอยเฝ้าศพจนไหม้หมดถึงกลับ บางศพมีการบวชหน้าศพ โดยให้ลูกหลานของผู้ตายบวช เรียกว่า “บวชจูงหัว” เป็นการบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย การบวชอาจบวชแค่วันเดียว 3 วัน หรือ 7 วัน แล้วแต่ผู้บวช หลังจากเผาศพแล้วบางบ้านมีการไว้ทุกข์ให้ผู้ตาย บางบ้านก็ออกทุกข์ตั้งแต่เผาเสร็จ การไว้ทุกข์เป็นการแสดงถึงความเศร้าโศก อาลัยรักที่ผู้ตายได้จากไป โดยแต่งชุดสีดำ

เมื่อไปเผาศพกลับมาแล้วต้องล้างหน้าหรืออาบน้ำเป็นการล้างจิตใจที่อาจติดมา บางศพเจ้าภาพจัดเตรียมน้ำส้มป่อยให้ก่อนออกจากป่าช้าหรือก่อนเข้าบ้านเพื่อเป็นการล้างสิ่งชั่วร้ายก่อนกลับบ้าน ของใช้บางอย่างเช่นรถราที่ญาตินำมาช่วยงานหรือเป็นรถส่วนตัวของเจ้าภาพเองก็ต้องทำพิธีรดน้ำส้มป่อยหลังเสร็จงานศพด้วย

การเก็บกระดูกผู้ตาย หลังจากเผาศพแล้ว 3 วัน มีการเก็บกระดูก โดยญาติผู้ใหญ่ 3-4 คนพร้อมกับพระร่วมกันเก็บ จากนั้นนำกระดูกผู้ตายไปบรรจุในหม้อดินปิดปากหม้อด้วยผ้าขาวและใช้ด้ายผูก กรีดผ้าให้เป็นรูเล็กน้อยเพื่อวิญญาณจะได้ออกไปเกิด นำหม้อ

นั้นไปวางไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ในป่าช้าต้นไหนก็ได้ รอจนครบ 7 วันมีการทำบุญอีกครั้ง เรียกว่า การทำสังฆาหะ การทำบุญเมื่อครบเจ็ดวันชาวบ้านเรียกว่า ทำบุญวันฉัฏฐ 7 จะมีการเชิญคนตาย มาฆ่า ซึ่งญาติได้ช่วยกันสร้างบ้าน มีลักษณะเป็นฮ้านไม่มีหลังคาพร้อมกับใช้รมบั้งแดงให้กับ คนตาย โดยบนฮ้านนั้นจะมีเสื้อผ้าของผู้ตายทำเป็นบ่วงให้สวมใส่อยู่ทั้งเสื้อ ชิน หรือกางเกง แล้วแต่ว่าคนตายนั้นเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย ฮ้านนั้นมีการทำบันไดขึ้นฮ้านด้วย ดินบนได้นี้หม้อ ถังดินและกระบวยให้สำหรับล้าง ทำแบบจำลองเหมือนบ้าน ตรงหัวบันไดบนฮ้าน ชาวบ้าน ได้ช่วยกันร่อนจี๋ฝุ่นที่ละเอียดใส่ไว้บนกระดังเพื่อสำหรับคนตายฆ่า ซึ่งญาติ ๆ ได้ผลักดันมาดูแล เป็นระยะว่าคนตายมาฆ่าหรือยัง บางคนเมื่อเห็นรอยอะไรก็รีบไปบอกญาติคนอื่นมาดูแลว่าใช้ รอยเท้าของคนตายมาฆ่าหรือเปล่า บางทีก็สรุปกันว่าใช่ บางทีก็สรุปกันว่าไม่ใช่ ซึ่งชาวบ้าน บอกว่าแต่ละคนมาฆ่าไม่เหมือนกันญาติต้องคอยดู ถ้ามาฆ่าแล้วก็ให้เชิญกินข้าวกินปลา กิน ข้าวหอมของหวาน และเชิญเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ จากนั้นก็ขอให้คนตายนั้นอย่าเยอะ ๆ บางคนที่บ้าน หวยก็ขอให้ฆ่าเป็นเลขหวย ซึ่งบางศพก็มีรอยชูดิจดของแมลงที่บินมาโดนเข้ากลายเป็นเลขหวย จริง แมลงนั้นเองชาวบ้านก็ว่าเป็นร่างของคนตายที่แปลงเป็นแมลงมาฆ่า แต่บางศพก็ไม่เห็น รอยชูดิจดอะไรเลย ชาวบ้านก็สรุปกันว่าคนตายไม่ยอมมาฆ่า ก็วิพากวิจารณ์กันอีกเช่นเคย ตก บ่าย ๆ สำหรับศพที่ไม่ยอมมาฆ่า ญาติก็ท้อและเลิกพิธี เนื่องจากต้องทำพิธีอื่นต่ออีก ส่วนศพที่ มาฆ่าแล้วเมื่อญาติ ๆ พอใจในการมาฆ่าของคนตายก็เลิกพิธีเช่นกัน หลังจากนั้นก็เป็นการทำบุญ หาคนตายเป็นครั้งสุดท้ายใครมีอะไรที่ติดค้างกับผู้ตายเช่นมีของใช้ของผู้ตายติดอยู่ก็ต้องนำมา ทานให้กับผู้ตายในเวลานี้ พร้อมกับนิมนต์พระให้พระมาเทศน์เพื่อไล่วิญญาณของผู้ตายให้ออก จากบ้านเพื่อให้ไปหาที่เกิด เสร็จพิธีใช้ด้ายสายสิญจน์โยงให้รอบบ้าน พร้อมกับพรหมน้ำมนต์ และพระก็ผูกข้อมือสำหรับลูกหลานทุกคนให้อยู่สุขสบายกันไป

การแต่งกาย

การแต่งกายของคนสมัยก่อนเป็นแบบง่าย ๆ จากการพูดคุยสอบถามคน เฒ่า คนแก่ในหมู่บ้านได้เล่าถึงการแต่งกายของคนสมัยก่อน ว่า เริ่มตั้งแต่เด็กนั้น เด็ก ๆ สมัย ก่อนไม่นิยมนุ่งผ้า เด็กชายบางคนอายุจน 10 ขวบแล้วยังแก้ผ้าวิ่งเล่นกันอยู่ พอโตขึ้นถึงใส่ผ้า ขาวม้าเคดม้าแบบผู้ใหญ่ บางครั้งก็นุ่งกางเกงขาก๊วยสั้น ส่วนเสื้อไม่ค่อยนิยมใส่กัน สำหรับเด็ก หญิงนั้นนุ่งผ้าถุงสั้น ส่วนเสื้อไม่นิยมใส่เช่นกัน เวลาไปงานเท่านั้น พ่อแม่ถึงใส่ให้ครั้งหนึ่ง เป็นเสื้อประเภทเสื้อคอกระเช้าสีขาวแขนกระบอกเลยข้อศอก ส่วนเครื่องประดับสำหรับเด็ก เป็นของที่ผู้ใหญ่นำมารับขวัญให้เมื่อแรกเกิด ด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ เช่น กำไลมือ กำไลเท้า สร้อย จี้ ทำด้วยเงินเกลี้ยง ถ้ามีฐานะหน่อยก็ใช้เป็นสร้อยทอง กำไลเงิน กำไลทองแล้วแต่ฐานะ

สำหรับการแต่งกายของผู้ใหญ่สมัยก่อนผู้ชายนุ่งกางเกงขาสั้นได้เฝ้า บางคนก็นุ่งจนกระเบน
สวมเสื้อคอกลม แขนกระบอกกลมคออก ผู้หญิงนุ่งผ้าถุงใส่เสื้อแขนกระบอกกลมคออกเช่น
กัน ส่วนผมผู้ชายได้ตัดผมสั้นเกลียน และผู้หญิงบางคนตัดผมสั้นเกลียน บางคนไว้ผมยาวและ
มวยผม ใช้ซี่ผึ้งรัดผมให้เรียบบางครั้งก็ทัดดอกเพื่อให้สวยงาม เช่น ดอกเอื้องผึ้ง ปัจจุบันการ
แต่งกายของชาวบ้านได้เปลี่ยนไป ผู้หญิงมีการนุ่งซิ่นก็สำหรับผู้หญิงแก่เท่านั้น หญิงวัยรุ่น
วัยกลางคน เช่น แม่บ้านการแต่งกายเริ่มเปลี่ยนไปตามสมัยคือนุ่งกางเกง ชาวบ้านบอกว่ามัน
สะดวกกว่าเวลาไปไหนมาไหน ส่วนเสื้อผ้าจะมีลวดลายและแบบที่สลับซับซ้อนมากขึ้น โดยเฉพาะ
เฉพาะวัยรุ่นชอบใส่เสื้อสายเดี่ยว แขนงไขว้สะตือ กางเกงฟิตแบบฝรั่ง มีเครื่องประดับ ประดา
เต็มตัว ตั้งแต่สร้อยข้อมือ ข้อเท้า แหวนซึ่งบางคนสวมแหวน 2-3 นิ้วเพื่อให้ทันสมัย สร้อยคอก็
สวมเส้นใหญ่แบบแนบติดคอ และเจาะรูใส่คัมพู 2-3 รู ตามสมัยนิยม ส่วนผม ย้อมเป็นสี
เหลือง สีน้ำตาล สีดำอมน้ำเงินตามสมัยนิยมเช่นกัน

การพูด

การสืบทอดในเรื่องของภาษาเป็นการสืบทอดกันโดยธรรมชาติ เช่นใน
หมู่บ้านป่าเป่าแห่งนี้ ได้พูดภาษาคำเมือง เป็นภาษาประจำของหมู่บ้าน โดยได้รับการสอนจาก
พ่อแม่ หรือญาติผู้ใหญ่ หรือจากการได้ยิน ได้ฟังมาของเด็ก ชาวบ้านสมัยก่อน เวลาพูดกันมัก
ใช้คำง่าย ๆ ตามภาษาของพ่อ แม่ หรือบรรพบุรุษ ที่ได้สอนกันมา หรือจากการได้ยินได้ฟังมา
โดยเฉพาะเด็กเล็กที่กำลังหัดพูด เวลาผู้ใหญ่พูดอะไรมักพูดตาม และเลียนแบบผู้ใหญ่ บางครั้ง
ผู้ใหญ่พูดเสียงดังก็พูดเสียงดังด้วย นอกจากเลียนแบบคำพูดแล้วบางครั้งยังเลียนแบบกิริยา
ท่าทางที่ พ่อแม่ ผู้ใหญ่แสดงออกมาพร้อมกับคำพูดนั้นด้วย การแทนตัวเองว่ากู สำหรับผู้ใหญ่
พูดกับเด็ก และแทนตัวเด็กที่พูดถึงว่ามี ส่วนเด็กเวลาพูดกับผู้ใหญ่แทนตัวเองว่า ฮา หรือเฮา
เป็นภาษาที่ใช้กันทั่วไปในหมู่บ้าน ซึ่งถ้าเทียบกับปัจจุบันแล้วเป็นภาษาที่ไม่สุภาพ แต่เนื่องจาก
สมัยก่อน ไม่มีโรงเรียน คนไม่ได้เรียนหนังสือ จึงไม่รู้ภาษาที่เป็นทางการ หรือภาษาสุภาพ
ภาษาของชาวบ้านก็มีอยู่ภาษาเดียวคือที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ใช้การพูดกันในครอบครัว คือ
ภาษาคำเมือง การเรียนรู้เรื่องภาษาส่วนใหญ่นอกจากได้เรียนรู้เองโดยธรรมชาติแล้ว พ่อแม่
หรือผู้ใหญ่ก็ช่วยสอนบ้าง เด็กผู้ชายบางคนที่มีโอกาสได้บวชเป็นพระ อาจได้เรียนรู้ภาษาธรรม
เพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่ได้นำมาใช้พูดเล่นกันทั่ว ๆ ไป แต่ใช้สำหรับการประกอบพิธีในบางโอกาสเท่า
นั้น ต่างกับปัจจุบัน นอกจากเด็กได้เรียนรู้เรื่องภาษาจากพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ในบ้านแล้ว การไป
โรงเรียนยังได้เรียนรู้เรื่องภาษาใหม่อีกภาษาหนึ่ง เช่น บางโรงเรียนได้บังคับให้เด็กใช้
ภาษากลางพูดกับครู โดยทำการสอนภาษากลางให้กับนักเรียน และห้ามพูดภาษาท้องถิ่นบ้าน

ตนเองในโรงเรียน ในขณะที่เด็กอยู่ที่บ้านใช้ภาษาพูดคำเมืองและการอยู่ที่โรงเรียนต้องพูดให้สุภาพ คือต้องมีคะ มีชา เวลาพูดกับครู มีฉั้น มีเชอเวลาพูดกับเพื่อน ซึ่งเป็นคำพูดที่ทางการว่าสุภาพ เด็กบางคน พ่อแม่ เป็นคนเมือง แต่พูดคำเมืองไม่เป็นเลย เนื่องจาก โรงเรียนได้ปลูกฝังพร้อมกับบังคับให้เด็กใช้แต่ภาษากลาง ในขณะที่เดียวกันบางครั้งพ่อแม่ก็จะสอนแต่ภาษากลางให้ลูก เนื่องจากกลัวลูกพูดภาษากลางไม่ได้ เวลาไปโรงเรียนจะไม่ทันเพื่อน โดยลืมนึกถึงภาษาถิ่นของตนเอง

การกินอาหาร

ในชุมชนบ้านป่าเป้าแห่งนี้ดั้งเดิมมาได้มีวัฒนธรรมการกินอาหารเป็นของตนเอง โดยอาหารการกินทุกอย่าง ต้องวางบนขันโตก และมีน้ำพริกแดงกับข้าวเหนียวหนึ่งเป็นหลักอยู่ การกินใช้วิธีนั่งกินกับพื้นโดยสมาชิกในครอบครัวทุกคนนั่งล้อมวงกันกิน ซึ่งก่อนกินนั้นทุกคนต้องรอให้สมาชิกในครอบครัวมาให้พร้อมก่อนถึงเริ่มกิน การกินข้าวในแต่ละมื้อชาวบ้านสามารถเลือกกินได้ตามความต้องการ เช่น อยากกินจ้อผักกาดก็จ้อผักกาดกิน อยากกินตำขาม ก็ตำขามกิน หรืออยากกินผักนึ่งจิ้ม น้ำพริกก็ไปหาผักมานึ่งจิ้ม น้ำพริกกินกับน้ำพริกแดง ซึ่งทุกมื้อมีน้ำพริกแดงเป็นหลัก นอกจากนั้น เวลาว่างในบ้าน เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ หรืองานตามประเพณี ที่ชาวบ้านต้องไปทำบุญ ชาวบ้านก็มักทำแกงที่พิเศษกว่าปกติขึ้นมา เช่น ทำแกงฮังเล แกงไก่ใส่ผักเขียว แกงหยวกกล้วยใส่ไก่หรือใส่หมู บางบ้านฆ่าหมู ไก่ หรือควายเป็นตัว สำหรับทำอาหารกิน ยิ่งกว่านั้นบางบ้านทำลาบกินทุกมื้อ เนื่องจากเป็นงานที่พิเศษ ซึ่งตามปกติแล้วอาหารการกินของชาวบ้านนั้นหาไม่ยาก มีให้เลือกกินได้ตามความพอใจ ถ้าเป็นประเภทผักทั่ว ๆ ไป ก็หาเก็บบริเวณข้างรั้วบ้าน หรือในป่าใช้สอยใกล้บ้าน หรือถ้าเป็นพวก กุ้ง หอย ปู ปลา ก็หาเอาได้ในทุ่งนา ยิ่งหน้าฝนยิ่งมีมากมาย ทั้ง กบ เขียด พร้อมผักต่าง ๆ คนที่ยืนทำมาหากิน ก็เลือกทำมาหากินได้ตามใจชอบ นอกจากบางโอกาสเท่านั้นที่ชาวบ้านไม่ได้เลือกกินตามความพอใจ แต่ต้องกินตามความเชื่อที่ชาวบ้านได้เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่เก่าก่อน เช่น วันปากปีในวันสงกรานต์ ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นวันแรกของปีใหม่เมือง ชาวบ้านทุกบ้านมักทำขมุนกินกัน เป็นความเชื่อของชาวบ้านว่าทุกคนต้องกินขมุนจะแกงกิน ตำกิน หรือกินขมุนประเภทสุกแล้วก็ได้ เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่บ้าน อีกประการหนึ่ง ถ้าใครได้กินขมุนในวันปากปีแล้ว เมื่อเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นกับตนเอง ทำให้มีสิ่งเกือหนุนตลอด นอกจากกินในวันปากปีแล้ว วันขึ้นบ้านใหม่ชาวบ้านมักกินกัน เนื่องจากจะได้ค้าขมุนบ้านใหม่ หรือชีวิตใหม่ตลอดไป ส่วนงานวันแต่งงานชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องการกินอีกประเภทหนึ่ง คือต้องให้ทำของประเภทวันเส้น หรือขนมจีนกิน เนื่องจากจะได้พันกันไป

ตลอดอย่างเช่นวันเสาร์ หรือวันจันทร์ หากวันหลังมีเรื่องมีราวกันก็จะไม่ขาดจากกันง่าย ๆ ตามภาษาของชาวบ้านที่พูดกันคือ “จะหวั่นกันอย่างนี้ตลอดไป” ในเรื่องวัฒนธรรมการกินนี้ เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่เก่านั้น ที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งสำหรับการกินของคนสมัยก่อนคือเด็กห้ามกินก่อนผู้ใหญ่ ต้องให้ผู้ใหญ่กินก่อนสักคำสองคำเด็กถึงจะได้กินตาม

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านนั้น ตั้งแต่ดั้งเดิมมาชาวบ้านจะมีวิธีการจัดการทรัพยากรในแต่ละชนิดตามแบบของชาวบ้านเอง ซึ่งเป็นความเชื่อที่ชาวบ้านได้ปลูกฝังกันมา เช่น ในเรื่องทรัพยากรป่าไม้ สมัยก่อนนั้น ชาวบ้านมีความเชื่อว่า ป่าทุกป่ามีผีเฝ้าอยู่ โดยผีอาศัยอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ เราตัดต้นไม้ใหญ่ในป่าไม่ได้ง่าย ๆ ถ้าตัดผีที่สิงอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่นั้นจะโกรธและมาทำร้ายเราได้ บางป่าผีคูมาก เช่น ป่าข้างบ้านลุงโจสมัยก่อนคนแทบไม่เดินผ่านเพราะกลัวผีตก ถ้าผีตกแล้ว กลับมาบ้านคนนั้นต้องล้มป่วย บางป่าที่ผีไม่คูมาก ชาวบ้านอาจไปเก็บเห็ดหรือไปเอาไม้ไผ่มาจักตอกผีก็ไม่ว่าแต่ก็ต้องทำด้วยความระมัดระวัง เวลาตัดไม้หรือเอาอะไรไปจากป่า ต้องขอกับผีเจ้าที่ก่อนเพื่อบังเอิญดินนั้นเป็นดินที่ผีหวง ถ้ามีการขอแล้วผีอาจไม่ว่าอะไร สัตว์ในป่าห้ามฆ่าหรือจับมาเด็ดขาด เพราะอาจกลายเป็นผีมาหลอกหลอนเราได้ โดยเฉพาะสัตว์ใหญ่นั้นมีวิญญาณสิงอยู่แต่ถ้าเป็นแมลงหรือแมงกินจับได้ไม่เป็นไรเป็นสัตว์เล็กแต่สัตว์เล็กอื่น ๆ สัตว์นั้นอาจมีวิญญาณสิงอยู่ก็ให้ระวัง เช่น แมงหิ้งห้อย ผีเสื้อ ส่วนใครที่ไปยกน้ำผึ้งกินไม่เป็นไร ผีป่าอนุญาต ภูหลาม ภูเหลื่อม เป็นสัตว์ป่าที่ห้ามฆ่า โดยเฉพาะภูกันป่องห้ามฆ่าเด็ดขาด เพราะปล้องงูมีทั้งปล้องดี ไม่ดี ถ้าเราตีแล้วเจอใส่ปล้องดีเราอาจได้สิริราชสุขสบายไปตลอดชาติ แต่ถ้าบังเอิญไปตีใส่ปล้องไม่ดี เราก็ทุกข์ไปตลอดชาติเช่นกัน ส่วนของป่าอื่น เช่น เห็ด ยอดไม้ ใบไม้ ดอกไม้ถ้าเราเข้าไปเก็บมาเพื่อมากินมาใช้น้อย ๆ ไม่เป็นไรแต่ต้องขอกับผีป่าก่อน ถ้าไม่ขอผีป่าอาจทำร้ายได้ใครไปตีไม้ดีผีป่ารู้ ผีป่าเป็นผีที่คูมาก ถ้าใครถูกผีป่าทำร้ายถึงตายทุกราย หมู่บ้านของเราสมัยก่อนนั้นมีป่าอยู่รอบบ้านแต่ป่าที่ชาวบ้านกลัวและผิคือป่าข้างบ้านลุงโจ เรียกว่าป่าหล่ายโละ กับป่าคอนหลวง ป่านี้มีต้นจามจุรีขึ้นหลายต้นและเป็นป่าที่ทึบกว่าป่าอื่น เป็นป่าไม้ตะเคียนไม้ยางและมีต้นไม้เล็กปนบ้าง มีพวกเถาวัลย์ขึ้นเต็มป่า ป่านี้มีศาลตั้งอยู่กลางป่าเป็นศาลไม้ขนาดเล็กมุงสังกะสีมีเสาต้นเดียว ปลูกด้วยไม้กระดาน ไม่มีบันได บนศาลมีรูปปั้นเจ้าป่า มีกระถางธูป มีดอกไม้แห้ง ๆ วางอยู่ บางครั้งชาวบ้านนำดอกไม้ธูปเทียนไปไหว้ เช่น ช่วงเทศกาล หรือเวลาใครโดนผีป่าทักทายนางคนที่ค้าขายก็เอาของไปไหว้เพื่อขอให้ค้าขายคล่อง ชาวบ้านเราไม่ค่อยไปเดินป่ากันบ่อยนาน ๆ ถึงไปเดินป่าครั้งหนึ่ง เวลาไปก็ไปหาเก็บผัก เห็ด หรือไปหาเห็ด ฟิน ตอนเข้าป่านั้นเขาไม่

ให้พูดถึงผีเพราะถ้าพูดถึงผีผีชอบมา ไม่ให้พูดถึงสัตว์ร้าย เช่น เสือ งู ถ้าเราพูดถึงแล้วมันก็มาเช่นกัน

ลุงสม พันธุ์ทอง เล่าให้ฟังว่า ตอนที่ลุงสมยังเด็ก ครูใหญ่ที่โรงเรียนจ้างคนมาตัดต้นโพธิ์ข้างโรงเรียนเนื่องจากจะทำสนามให้เด็กวิ่งเล่น เนื่องจากต้นโพธิ์ไปเกาะกะสนาม ถ้าตัดต้นโพธิ์แล้วสนามจะกว้างขึ้น ช่วงที่ตัดต้นโพธิ์อยู่นั้นอยู่ ๆ ขวานที่ตัดก็หลุดจากมือคนตัด กระเด็นออกไป คนตัดต้องรีบขอขมาต้นโพธิ์และขอขมาผีที่เฝ้าต้นโพธิ์อยู่ เพราะเขามีความเชื่อที่ว่าที่ขวานหลุดออกจากมือเพราะผีโกรธที่มาตัดต้นโพธิ์ จึงมาเตือน

นอกจากป่าแล้วหนองน้ำสมัยก่อนก็มีผีรักษา หนองน้ำเรียกตามภาษาชาวบ้าน คือ “โล๊ะ” โล๊ะที่ชาวบ้านรู้จักกันดี คือ “หลายโล๊ะ” ซึ่งอยู่ติดกับหมู่บ้านป่าเป้าของเรา นี่เอง ชาวบ้านเล่าว่าสมัยก่อนโล๊ะนี้เกิดจากการขุดเอาดินมาถมสร้างโบสถ์วัดหนองไคร้ โล๊ะนี้มีน้ำขังตลอดปี และมีปลาไปอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากแต่ชาวบ้านไม่กล้าไปจับกิน เนื่องจากเป็นที่ของวัดกลัวบาปและปลาก็ต้องเป็นปลาของวัดด้วย ปลาบางตัวอาจเป็นปลาผีเฝ้าวัด ปลาบางตัวโตเท่ากับขา ชาวบ้านบอกว่าเป็นปลาผี วันดีคืนดีมันจะขึ้นมาเล่นน้ำตอนกลางคืนโดยกระโดดน้ำเล่นเสียงดังโครม ๆ ใครที่ไปหาปลา หา กบ เขียด ก็ไม่กล้าไปจับปลาบริเวณนั้น เนื่องจากเป็นปลาของวัดเมื่อจับมากินแล้วจะเป็นปรตเฝ้าวัด หรือไม่ถ้าเป็นปลาผีปลาทัวนั้นอาจตามมาทำร้ายได้ แม้แต่วัวควาย เจ้าของไม่ให้ลงอาบนํ้าบริเวณนี้ อีกโล๊ะหนึ่ง คือ หลายวัดหนองไคร้ โล๊ะนี้กว้างกว่าโล๊ะที่อยู่ติดกับบ้านป่าเป้าของเรา และไม่ใช่ว่าเป็นที่ของวัด แต่อยู่ติดที่หากินของชาวบ้าน หน้าฝนจะมีน้ำขัง ส่วนหน้าแล้ง น้ำแห้ง แต่ไม่ถึงกับแห้งขอด ชาวบ้านเล่าว่า วันดีคืนดีมี ปลาช่อน ปลาไหล ตัวโตเท่าขาออกมาขึ้นน้ำเล่นให้เห็นชาวบ้านไม่กล้าไปจับมากินเพราะกลัวเป็นปลาผี โล๊ะนี้ชาวบ้านก็มีความเชื่อเช่นเดียวกับโล๊ะของวัดที่ติดกับบ้านป่าเป้าของเรา โล๊ะนี้ลึกเท่าไรไม่มีใครกล้าลงหยั่ง แต่ชาวบ้านเล่าว่าลึกมาก ผิวน้ำมีพวกจอก แหน ขึ้นอยู่บางแห่งมีหญ้าแขมขึ้น ริมหนองมีไม้พุ่มต้นหญ้าขึ้นเขียวชอุ่ม ไม่มีใครกล้าไปตัด คนเลี้ยงวัวควาย ถ้านำวัว ควายมากินน้ำ ก็ตักน้ำขึ้นมาให้วัวควายกินโดยไม่ให้ลงไปแช่ในโล๊ะนี้เพราะกลัว ผีที่เฝ้าอยู่จะหาว่าลบหลู่ หลังจากพามากินน้ำเสร็จก็พาไปเลี้ยงหรือพาไปกินหญ้าที่อื่นต่อ

การดูแลสุขภาพ

สมัยก่อนในเรื่องของการดูแลสุขภาพสุขภาพนั้น ชาวบ้านจะดูแลรักษาตนเองเองเริ่มตั้งแต่เมื่อรู้สึกไม่สบายหรือเจ็บป่วยเล็กน้อย ๆ เช่น รู้สึกเป็นไข้ก็จะซื้อยามาทานเอง เช่น ยาพิฟี ยาดีคอนเจนหรือยาแก้หวัดของเหลือง บางคนถ้าปวดหัวก็ซื้อยาหม่องทา

ส่วนใหญ่ที่ใช้มีขายตามร้านขายของทั่ว ๆ ไปหรือร้านขายของในหมู่บ้าน เมื่อทานยาแล้วไม่หายถึงจะออกไปหาหมอที่อนามัยใกล้บ้านหรือคลินิกที่ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปบอกว่าดี อนามัยที่ชาวบ้านใช้บริการอยู่คืออนามัยหนองไคร้และอนามัยหนองตอง ถ้าอาการหนักถึงจะไปโรงพยาบาล สำหรับโรงพยาบาลที่ชาวบ้านใช้บริการอยู่คือโรงพยาบาลลำพูนและโรงพยาบาลสวนดอกสำหรับคนที่ฐานะดีหน่อยได้ไปโรงพยาบาลแมคคอร์มิค หรือไปตึกศรีพัท โรงพยาบาลสวนดอก มีประมาณ 3-4 รายซึ่งทำประกันไว้กับบริษัทประกันการเจ็บป่วยจึงเข้าโรงพยาบาลตามที่บริษัทประกันกำหนดคือโรงพยาบาลเชียงใหม่รามหรือโรงพยาบาลรวมแพทย์ บางคนนอกจากไปหาหมอตามโรงพยาบาล คลินิก แล้วยังมีการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ไปดูหมอดูดวงชะตาว่าชะตาขาดหรือเปล่ามีเคราะห์หรือเปล่าถ้าหมอดูบอกว่ามีเคราะห์ ก็ทำการสะเดาะเคราะห์ ถ้าหมอดูบอกว่าถูกผีทักต้องเลี้ยงก็ทำพิธีเลี้ยง อาจเลี้ยงหัวหมู จันตาบ แก่งอ่อม ชาวบ้านบอกว่าต้องช่วยกันทั้ง 2 ทางจะได้หายเร็ว ๆ นอกจากนั้นบางคนยังกินยาเมืองซึ่งเป็นการรักษาโรคของชาวบ้านในสมัยก่อน เช่น ยาถม ยาต้มหรือยาอื่นซึ่งรักษาตามอาการ โดยคนที่เป็นต้องไปเล่าอาการให้หมอเมืองฟังหมอจะจัดยาให้ยาบางอย่างที่หมอเองไม่มีหมอก็ไปสืบให้รักษาตามอาการ สมัยก่อนอนามัย โรงพยาบาล หรือยายายทั่วไปยังไม่มีใครเป็นอะไร จะต้องวิ่งไปหาหมอเมืองหรือขอยาจากหมอเมืองมากิน หรือถ้าเจ็บป่วยเล็กน้อยก็จะดูแลกันเองภายในครอบครัว ทำการสะเดาะเคราะห์เพื่อลดเคราะห์ เลี้ยงผีตามที่หมอดูทัก หรือไปขอผีปู่ย่า ผีบ้านผีเรือน ให้ดูแลปกป้องรักษาให้หายเร็ว ๆ

หมอทอง ต๊ะวะ เป็นหมอเมืองคนหนึ่งซึ่งรักษาโดยวิธีการขูดเป่า สำหรับคนปวดหลัง ปวดเอว หมอทองเล่าว่าสมัยก่อนพ่ออู๊ยแสนซึ่งเป็นตาของหมอทองเป็นหมอเมืองที่เก่งชาวบ้านยอมรับนับถือ เวลาใครไม่สบายตามภาษาชาวบ้านคือ “บะว่าจะลมขึ้น ลมคือ ปวดหลัง ปวดเอว” ได้วิ่งมาหาพ่ออู๊ยแสน ให้รักษาให้จนหายขาดระยะหลังพ่ออู๊ยแสนจึงมีชื่อเสียงโด่งดังไปถึงต่างบ้านซึ่งชาวบ้านได้บอกต่อ ๆ กันไปว่าพ่ออู๊ยแสนมียาดี มียาผีบอก บางคนปวดหัวมากจนแทบล้มตาไม่ขึ้นคุมขมับมาหาพ่ออู๊ยแสนพ่ออู๊ยแสนใช้ยาพอกหัวให้พร้อมกับเป่าเสกและให้ยาลมไปกินไม่นานก็หาย เมื่อพ่ออู๊ยแสนอายุมากหมอทองซึ่งเป็นหลานชายคนหนึ่งของพ่ออู๊ยแสนจึงได้รับขนัตติ์ต่อจากพ่ออู๊ยแสนและได้สืบทอดการเป็นหมอเมืองรักษาคณใช้ต่อไป บางอย่างหมอทองได้เห็นได้ทำการรู้จักมาตั้งแต่เด็กจึงจำและไม่ต้องเรียนรู้มาก เช่น การรักษาด้วยพืชสมุนไพรว่าสมุนไพรชนิดไหนรักษาโรคอะไร หมอทองเกือบรู้หมดแล้ว ส่วนที่ต้องเรียนเพิ่มและคุตาราคือต้องเรียนรู้วิธีการเข้ายาอีกนิดหน่อยเท่านั้นเนื่องจากสมัยก่อนที่พ่ออู๊ยแสนทำตนเองได้ช่วยทำแต่ไม่ได้จำว่าสูตรที่ปรุงมีอะไรบ้างจึงต้องศึกษาเพิ่ม หมอทองบอกว่ายาที่หมอทองทำไว้ เช่น ยาถม ยามะโหก ยากินข้าวล้า ยาแก้ปวดหลังปวด

เอวมียคนมาขอตลอดบางครั้งก็กลางค้ำกลางคืนก็มีคนมาขอ หมอทองจึงต้องทำเตรียมไว้ตลอดเวลา

ตอนที่ 2 รูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิม

ในสมัยดั้งเดิมนั้น ชาวบ้านไม่ค่อยรู้หนังสือหนังสือหาอ่านถ้ารู้ก็รู้แต่แง ๆ ปลา ๆ พออ่านออกเขียนได้ ซึ่งคนที่รู้จริง ๆ ก็มีแต่พระแต่ก็ไม่ทุกองค์ บางองค์ที่สนใจศึกษาก็มีความรู้ อย่างเช่นในวัดบ้านป่าเป้าสมัยก่อนผู้สูงสมเป็นอาจารย์ที่เก่งสอนหนังสือความรู้คาถาอาคมต่าง ๆ ให้ลูกศิษย์ลูกหาทุกคนที่ต้องการมาเรียนกับท่าน บางครั้งลูกศิษย์ที่มาขอเรียนด้วยมีถึง 10 กว่าคน รวมทั้งพระ เณร ขยม (เด็กวัดที่มาคอยรับใช้พระเณรก่อนบวช) ท่านไม่เคยบ่น การสอนไม่ได้สอนแบบระบบโรงเรียนสมัยนี้แต่เป็นการสอนแบบลูกศิษย์กับอาจารย์สอนแบบเฉพาะเรียงกันทีละคน ๆ ใครต้องการเรียนอะไรก็สอนตามความสามารถของแต่ละคนบางคนที่ไม่ค่อยเก่งจำไม่แม่นก็ต้องสอนจนจำแม่น เช่น การท่องคาถา ท่องภาษาธรรม สถานที่เรียนใช้ศาลาวัดหรือบางครั้งใช้บันโฮง (กุฏิที่ท่านพักอาศัย) เป็นสถานที่สอน

สำหรับผู้หญิงไม่มีโอกาสได้มาเรียนหนังสือเพราะต้องช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน เลี้ยงน้อง หรือทำนา ทำสวนอยู่กับบ้าน ผู้หญิงสมัยก่อนถ้าจะรู้ก็รู้เกี่ยวกับการทำงานบ้าน งานเย็บปักถักร้อยที่แม่สอนให้ งานเลี้ยงน้อง หรืองานประเพณี พิธีกรรมในบ้านที่พ่อแม่ปู่ย่าตายายทำอยู่บ่อย ๆ เวลาเกิดการเกิด การแต่งงาน หรือการตาย ซึ่งต้องมีการทำพิธี เช่น พิธีสวด พิธีทำขวัญ และพิธีกรรมทางศาสนาอื่นเท่านั้น สำหรับผู้ชายพอโตอายุประมาณ 7-8 ขวบพ่อแม่ได้นำไปฝากไว้กับพระเพื่อเรียนหนังสือหนังสือ หาเรียนธรรม หรือช่วยให้พระอบรมบ่มนิสัยให้สำหรับครอบครัวที่มีฐานะยากจนก็นำลูกชายไปฝากเลี้ยงไว้กับพระที่วัดให้ช่วยงานพระ เณร ตั้งแต่ยังเด็ก หรือไม่ก็ให้ลูกบวชเพราะพ่อแม่มีความเชื่อว่า เมื่อตายไปแล้วจะได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ เช่น ครอบครัวของ พ่อใจ วิป็น และครอบครัวของพ่ออ้ายกั้ง ศรีคำมูล พ่อใจเล่าถึงตอนที่นายนายปรีชาลูกชายไปฝากเรียนที่วัดพระยืนอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน กับท่านมหาจุฬาลงกรณนายนายปรีชาเรียนจบชั้น ป.4 ที่โรงเรียนวัดป่าเป้าเมื่อ 50 กว่าปีที่ผ่านมามีเพราะลูกชายจะได้ทันคนอื่น จะได้เรียนหนังสือหนังสือ และเมื่อพ่อแม่ตายไปแล้วก็ได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ พ่อใจพ่อของนายปรีชา จึงไปขอกับพระมหาจุฬาลงกรณที่วัดพระยืนว่าจะนายนายปรีชามาฝากเรียนด้วยโดยให้มาบวชเรียนที่วัดพระยืนและอยู่กับท่านมหาจุฬาลงกรณ เนื่องจากต้องการให้ลูกได้เรียนต่อและจบสูง ๆ สมัยนั้นมีวัดพระยืนแห่งเดียวที่สอนหนังสือถึงชั้น ม.8 พ่อใจ เล่าว่า การเดินทางในสมัยนั้นยังเป็นทางเดินแคบ ๆ สำหรับคนเดินผ่านและสำหรับจักรยานถีบผ่านได้

ก่อนถึงวัดพระยีนก็ต้องข้ามน้ำปิงซึ่งมีไม้แผ่นเดียวเป็นสะพานพาดผ่าน การเดินทางลำบากมาก และระยะทางก็ไกลพอสมควรประมาณ 10 กว่ากิโลเมตรซึ่งต้องใช้จักรยานถีบไปส่งลูกชาย พอใกล้ถึงวัด ตนต้องจอดรถจักรยานทิ้งไว้และเดินข้ามสะพานไม้ไปต่อเนื่องจากนำจักรยานข้ามด้วยไม่ได้วันไหนฝนตกจักรยานก็ปั่นลำบากต้องปั่นบ้างจูงบ้างที่ตรงไหนจักรยานติดก็ลงจูง ความที่พ่อใจอยากให้ลูกได้เรียนต่อถึงแม้ลำบากอย่างไรพ่อใจก็ยอม เมื่อพ่อใจได้ตกลงกับพระมหาจุและท่านยอมรับที่จะสอนหนังสือยอมรับเป็นลูกศิษย์แล้ว พ่อใจจึงได้หาวันเพื่อนำนายปรีชาไปฝากเข้าวัด พ่อใจวันดีแล้วจึงนำดอกไม้รูปเทียนให้นายปรีชาถือไปขึ้นครูกับมหาจุตามประเพณี สมัยก่อนเมื่อใครต้องการเรียนอะไรต้องมีการขึ้นครู วิชาความรู้ถึงจะถึง โดยก่อนไปมอบตัวเป็นศิษย์กับอาจารย์ นายปรีชาต้องเตรียมดอกไม้ รูปเทียน ไปไหว้อาจารย์พร้อมอธิษฐานขอให้มีความรู้ เมื่ออธิษฐานเสร็จก็นำดอกไม้รูปเทียนนั้นมอบให้กับท่านมหาจุพระอาจารย์และก้มลงกราบเพื่อขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ มหาจุก็รับดอกไม้และนำไปไหว้ตรงหน้าพระพุทธรูปและพูดกล่าวว่ขอประทานวิชาความรู้ต่อเด็กให้คุ้มครองเด็กและนำกรวยดอกไม้ใส่พานที่ตั้งตรงหน้าพระพุทธรูปนั้นไว้ พานนั้นเรียกว่าพานขันตั้ง (ปัจจุบันนายปรีชาเมื่อสำเร็จรับราชการตำแหน่งศึกษาธิการ อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่) อีกคนหนึ่งที่พ่อได้นำไปฝากเรียนกับพระมหาจุพร้อมกับนายปรีชาคือ นายบุญธรรม พ่ออายกึ่งพ่อของนายบุญธรรมเมื่อเห็นพ่อใจนำนายปรีชาไปฝากเรียนกับท่านมหาจุ ตนจึงนำลูกชายไปฝากเรียนบ้างโดยได้มาปรึกษาพ่อใจพ่อของนายปรีชาและปฏิบัติเช่นเดียวกับพ่อใจ โดยไปขอฝากนายบุญธรรมกับพระมหาจุเช่นกัน (ปัจจุบันนาย บุญธรรม มีอาชีพรับราชการครู)

นายบุญธรรมเล่าถึงชีวิตการเรียนในวัดสมัยก่อนว่า ตอนที่อยู่วัดช่วงที่เป็นขมลำบากพอสมควรเวลาอนตนได้ใช้ที่นอนเป็นฟูกบาง ๆ ปูนอนตอนกลางคืนก่อนนอนพระอาจารย์ได้ให้ท่องหนังสือทุกคืนเวลาท้องต้องท้องดั่ง ๆ ให้พระอาจารย์ไ้ยีนด้วยมีลูกศิษย์พระอาจารย์หลาย ๆ คนบางคนพระอาจารย์ก็ให้ไปนอนอีกห้องหนึ่งซึ่งรวมกับเณร สำหรับตนเองกับนายปรีชา พระอาจารย์ให้นอนในห้องพระอาจารย์ ซึ่งเป็นห้องกว้างและดีกว่าห้องอื่นบางคืนพระอาจารย์ให้ปีบนวดหรือเหยียบหลังให้ด้วย ในตอนเช้าต้องตื่นแต่เช้าประมาณตี 4 เพื่อจัดเตรียมปิ่นโตสำหรับพระเณรไปกุ้มบาตรโดยตนเองนั้นได้ถือฆ้องติดตามพร้อมกับถือปิ่นโต ถูงใส่อาหารเมื่ออาหารเต็มบาตรได้นำใส่ถุงเพื่อนำกลับมาให้พระฉันท์ที่วัด พร้อมกับศิษย์คนอื่น ๆ ส่วนพระอาจารย์บางวันก็ไปกุ้มบาตรด้วยบางวันถ้ามีงานต้องทำก็ให้พระเณรไปกุ้มแทนส่วนใหญ่แล้วถ้าพระอาจารย์ไปกุ้มบาตรก็ได้เดินนำหน้าพระเณรคนอื่นโดยเรียงกันเป็นแถวแล้วเดินไปเรื่อย ๆ เมื่อมีชาวบ้านมารอใส่บาตรก็หยุดเพื่อให้ชาวบ้านใส่บาตรพร้อมกับให้พรวันหนึ่งพระเณรและพวกผมที่เป็นศิษย์วัดต้องเดินประมาณวันละ 3-4 กิโลเมตรสำหรับไปกุ้ม

บาตรเสร็จจากกุ่มบาตรกลับวัดพระอาจารย์ได้ให้ลูกศิษย์คือพวกผมซึ่งมีทั้งหมด 5 คนเป็นคนแยกอาหารใส่ชามเตรียมให้พระเณรพร้อมพระอาจารย์ฉันท์ ซึ่งพวกผมยังไม่ได้กินต้องรอจนกว่าพระเณรรวมทั้งพระอาจารย์ฉันท์เสร็จพวกผมจึงได้กินกัน กินเสร็จแล้วต้องนำถ้วยชามไปล้างตากแดดไว้ (ชามเป็นชามสังกะสี) หลังจากนั้นก็เตรียมตัวเรียนหนังสือ ช่วงบ่ายอาจารย์จำวัดและให้พวกผมท่องหนังสือหน้าของตนเองไปบางครั้งพวกผมท่องเสร็จก็วิ่งเล่นกัน บางทีวิ่งเล่นออกไปนอกวัดพออาจารย์มาเห็นก็ถูกทำโทษให้ไปล้างส้วมบ้างเช็ดตู้ห้องบ้างหรือบางครั้งก็ถูกตีด้วยไม้เรียวที่อาจารย์ทำเตรียมไว้ ประมาณบ่าย 3 โมง อาจารย์ตื่นจากจำวัดแล้วก็ไปอาบน้ำและมาสอนพวกผมโดยเกือบทุกวันอาจารย์ต้องถามว่าเรียนหนังสือถึงไหนกันแล้วตามที่สั่งท่องได้หรือยัง หลังจากนั้นอาจารย์ก็ให้ท่องให้ฟังทีละคน หรืออ่านให้ฟังทีละคนตามที่อาจารย์สอนถ้าท่องได้หรืออ่านได้อาจารย์ก็สอนต่อถ้าท่องไม่ได้อาจารย์ก็ให้กลับไปท่องใหม่

เวลาไปเรียนกับอาจารย์ทุกคนต้องมีอุปกรณ์การเรียนคือ ดินสอ ไม้บรรทัด กระดาน กระดานจะเป็นไม้แผ่นขนาดเท่าหน้ากระดานปัจจุบันผิวหน้ากระดานเป็นสีดำมันเรียบกรอบด้วยไม้ตรงมุมเจาะรูร้อยด้วยเชือกสำหรับหิ้วไปเรียนหนังสือโดยซื้อในตอนนั้นราคา 5 บาทซึ่งมีขายในตัวเมืองลำพูน ดินสอสำหรับเขียนเป็นแท่งสีขาวแข็งยาวประมาณ 5 นิ้ว ราคา 1 บาท เวลาเขียนออกมาแล้วเป็นสีขาว ถ้าต้องการลบต้องใช้ผ้าชุบน้ำเช็ดออก ส่วนไม้บรรทัดแม่ได้ทำให้โดยทำจากไม้นามะเหลาให้ตรงและแบน ๆ คล้ายไม้บรรทัดปัจจุบันหรือบางครั้งถ้าไม่มีก็ใช้สิ่งของที่มีลักษณะตรงและแบน ๆ คล้ายไม้บรรทัดแทนก็ได้ ชาวบ้านบอกว่านายปรีชาภักดิ์ นายบุญธรรมเป็นคนโชคดีที่มีโอกาสได้ไปเรียนต่อถึงลำพูน คนบ้านเราไม่มีใครได้ไปเรียนหรือออกอย่างมาก็เรียนวัดบ้านเราโดยมากแล้วก็รู้เพียงอ่านออกเขียนได้อย่างงู ๆ ปลา ๆ เท่านั้น ใช้การหนังสือจริง ๆ ไม่ใคร่ได้มากเพราะการเรียนไม่ได้เรียนเต็มเหมือนเรียนในโรงเรียน ความรู้ต่าง ๆ ก็เป็นไปตามความรู้ของพระการเรียนก็หย่อนบ้างตึงบ้างไม่เคร่งครัดเหมือนเรียนในลำพูนเป็นเพราะว่าเรียนแล้วก็ไม่รู้เอาไปใช้อะไรรู้มากรู้น้อยสมัยก่อนนั้นก็ต้องทำนาทำสวน ช่วยพ่อแม่เลี้ยงวัวเลี้ยงควายอยู่นั่นเอง สมัยก่อนจึงมีคนเรียนจบบ้างไม่จบบ้างเขาก็ไม่ต่างกัน

ในสมัยของแม่คำมา แม่คำมาได้พูดถึงการเรียนสมัยของแม่คำมาว่า การเรียนสมัยก่อนไม่ได้เรียนเป็นเวลาหรือกว้างตอนไหนก็ไปเรียนบางครั้งถือตะเกียงน้ำมันก๊าดไปคนละลูกไปเรียนตอนกลางคืนเนื่องจากกลางวันต้องไปช่วยพ่อแม่ทำนาและครูที่สอนก็ไม่ใช้ครูอย่างสมัยนี้หรือเป็นพวกเรากันเองนี่แหละที่เรียนจบมีความรู้มาหน่อยก็มาสอนกันเองใครมีความรู้อยากมาสอนก็มาสอนได้หรือไม่ก็เป็นพวกพระเณรมาสอน จนเริ่มมีโรงเรียนมาตั้งที่บ้านเราถึงมีครูจากลำพูนมาสอนชื่อครูถวิล ครูหย่องกุก ครูบัวคำ ตอนหลังมาก็ได้ลุงสมเพดคนบ้านเราที่

สึกจากตุ้แล้วมาช่วยสอน แต่ลุงสมเพตชอบตักนักเรียน นักเรียนเลยไม่มาเรียนมา สอนได้ไม่นาน ก็ออก การเรียนจึงต้องมาเรียนเป็นเวลาคือเรียนเวลากลางวัน ตั้งแต่เวลา 8 โมงครึ่งถึง 3 โมง หลังจากนั้นก็เป็นเวลาพักผ่อนครึ่งชั่วโมงก็เลิกเรียน แต่กว่านักเรียนหรือครูจะมาก็ปาเข้า 9 โมง กว่า ๆ ถึงได้เริ่มเรียน การแต่งตัวไปโรงเรียนก็ไม่มีชุดนักเรียนอย่างสมัยนี้ใครอยากใส่อะไรก็ ใส่ได้สำหรับตัวแม่คำมาเองเรียนกำลังจะขึ้นชั้น ป.2 พ่ออุ้ยตีบพ่อของแม่คำมาไม่ยอมให้ไป เรียนเนื่องจากต้องการให้ไปเลี้ยงควายแต่แม่คำมาไม่ยอมเชื่อเนื่องจากเห็นแม่ปิ่น แม่เรือน แม่ปิ่น ไปเรียนกันก็อยากไปมั่ง แม่คำมาจึงถูกพ่ออุ้ยตีบเอาหนังสือไปมัดไว้ยังวังรอบบ้านจนตอน หลังจึงไม่ได้ไปเรียนกับพวกอีกเพราะพ่ออุ้ยตีบสั่งห้ามเด็ดขาดบอกว่าเรียนมาแล้วก็รู้เอาไป ทำอะไรไปเลี้ยงควายดีกว่าเลี้ยงควายยังได้ใช้งานและบอกว่าถ้าแม่คำมาไปเรียนก็ให้ออกบ้าน ไปอยู่ที่อื่น แม่คำมาจึงต้องออกจากโรงเรียนตั้งแต่นั้นมา

โรงเรียนที่ว่าช่วงแรกก็คือ ศาลาวัดบ้านเรานี้แหละเนื่องจากกำลังเริ่มสร้างอาคาร เรียน โดยคนที่เรียนจบแล้วก็ได้ชื่อว่าจบจากโรงเรียนวัดป่าเป้าเพราะสถานที่เรียนก็ยังเป็นศาลา วัดอยู่เหมือนเดิมอย่างเช่นสมัยเรียนกับพระเถร จนถึงปี พ.ศ.2483 พ่อหลวงแก้ว พ่อของลุง สมเพต ได้ขายที่ดินให้เพื่อใช้เป็นสถานที่สร้างโรงเรียนการขายที่ดินก็ไม่ได้ขายเต็มราคาจะขาย ต่างให้ จากนั้นชาวบ้านจึงช่วยกันขุดดินมาถมโดยนำดินจากจอมปวกที่ทุ่งโป่งซึ่งปัจจุบันเป็น สวนลำไยของพ่อสม พันธุ์ทอง มาถมเพื่อสร้างโรงเรียน ชาวบ้านที่เป็นชายวัยกลางคนพร้อมกับพระเถรที่พอมีความรู้ในด้านก่อสร้างหรือมีความรู้ในการปั้นอิฐ ปั้นดิน ก็ช่วยกันปั้นอิฐ เพื่อใช้สำหรับทำเสาของโรงเรียน ดินสำหรับปั้นอิฐก็ใช้ดินจากสวนทุ่งโป่งนี้เช่นกัน เนื่องจากบริเวณทุ่งโป่งเป็นบริเวณที่ดอนกว่าที่อื่น ชายวัยกลางคนบางส่วนไปช่วยกันตัดไม้มาจาก ป่าแม่ขันลโดยตั้งแต่เช้าได้พากันไปใครมีมีดก็นำมีดไป ใครมีขวานก็นำขวานไป แล้วนำล่อง น้ำแม่กึ่งหลวงมาขึ้นปากสุกกึ่งและล่องน้ำเหมืองสายที่ผ่านหน้าวัดป่าเป้าปัจจุบันมาขึ้นตรง หน้าวัดพอดี แต่ก่อนที่จะนำไม้มาได้นั้นจากการบอกเล่าของคนแก่คนเฒ่าบอกว่าลำบากมาก ต้องช่วยกันแบกมากลึงลงห้วยมาก่อน การนำไม้มาได้นำมาเป็นต้น ๆ แล้วมาช่วยกันเลื่อยเป็น แผ่น ๆ เพื่อทำฝา ทำพื้นหรือทำโครงหลังคา ครั้งแรกที่สร้างโรงเรียนได้สร้างเป็นอาคารไม้ชั้น เดียวขนาด 4 ห้องเรียน สร้างในเนื้อที่ 1 ไร่กว่า พร้อมกันนั้นก็มีชาวบ้านส่วนหนึ่งได้เรียไรเงิน ชาวบ้านช่วยกันและมีการตั้งต้นผ้าป่าให้ผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันบริจาค จากความร่วมมือ ของชาวบ้านทุกคนโรงเรียนบ้านป่าเป้าจึงสร้างเสร็จได้ พอโรงเรียนสร้างเสร็จทางวัดจึงได้ย้าย สถานที่เรียนของชาวบ้านจากศาลาวัดป่าเป้ามาเรียนที่อาคารเรียนโรงเรียน และได้ตั้งชื่อว่า “โรงเรียนวัดป่าเป้า” เริ่มแรกการเรียนเหมือนการเรียนการสอนในวัด พระยังมาช่วยสอน พอ ตอนหลังหลวงได้เคร่งครัดมากขึ้นห้ามครูและนักเรียนมาโรงเรียนสายและครูที่สอนต้องเป็น

ครูที่มีวุฒิการศึกษาตามที่ทางหลวงกำหนด การเรียนการสอนที่เป็นระบบจึงเริ่มมีขึ้นเริ่มมีการกำหนดวิชาเรียน กำหนดเวลาเรียน หลักสูตรการเรียนการสอน โดยหลวงได้สมุดหนังสือที่ให้เรียนมาแจกให้แก่นักเรียน เวลาเรียนก็ต้องแต่งชุดเครื่องแบบนักเรียนมาเรียน เครื่องแบบทางหลวงกำหนดให้เป็นกระโปรงสีน้ำเงิน เสื้อสีขาว ผมของนักเรียนหญิงต้องตัดผมบ๊อบสั้น และตัดข้างหน้าเป็นหน้าม้าเหนือคิ้ว ส่วนนักเรียนชายต้องตัดผมให้สั้นเกรียนแบบทหาร และมีครูประจำชั้นคอยดูแลทั้งเรื่องการเรียน ระเบียบต่าง ๆ มีการทดสอบการเรียน ใครสอบไม่ได้ต้องเรียนซ้ำชั้นมีการแข่งขันกันเรื่องการเรียน คือจัดลำดับว่าใครเรียนเก่งได้ที่ 1,2,3 ตามลำดับ

ปัจจุบันโรงเรียนป่าเป่าได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นโรงเรียนเทพกฤษณรป่าเป่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เนื่องจากทางจังหวัดได้ยุบโรงเรียนวัดเทพกฤษณรหนองช้างมารวมกับโรงเรียนบ้านป่าเป่า และได้ตั้งชื่อโรงเรียนป่าเป่าใหม่ว่าโรงเรียนเทพกฤษณรป่าเป่า ปัจจุบันมีนักเรียน 85 คน มีครู 4 คน มีภารโรง 1 คน สิ้นปีการศึกษา 2544 โรงเรียนเทพกฤษณรป่าเป่าได้ยุบไปรวมกับโรงเรียนวัดอินทราพิบูลย์หนองไคร้ สถานที่โรงเรียนของวัดป่าเป่าได้ใช้เป็นสถานเลี้ยงเด็กกำพร้าเรียนของชาวบ้านหมู่ 7, 8, 9 ตำบลหนองตอง เนื่องจากนักเรียนที่เข้ามาเรียน ป.1 มีน้อยและมีขาดจำนวนนักเรียนที่ขอลาออกและไปเข้าเรียนในตัวเมืองลำพูนและเชียงใหม่มีมาก

จากการสัมภาษณ์ครูนิรันดร์ นัมพานนท์ ครูโรงเรียนบ้านป่าเป่า ครูนิรันดร์บอกว่าเด็กในหมู่บ้านปัจจุบันส่วนใหญ่ไปเข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนในเมืองลำพูนเนื่องจากระยะทางไม่ไกลจากหมู่บ้านรามาและอุปกรณ์การเรียนการสอนของเขาทันสมัยกว่า ทางโรงเรียนเขามีคอมพิวเตอร์ให้เรียนและให้นักเรียนเรียนว่ายน้ำ เรียนเต้นรำ ผู้ปกครองคิดว่าดีกว่าเรียนโรงเรียนวัดบ้านเรา นักเรียนจึงเหลือน้อยลงทุก ๆ ปีจนแทบไม่มีเด็กนักเรียนเลยที่เข้ามาเรียนชั้น ป.1 ส่วนใหญ่ที่เข้าไปเรียนในเมืองลำพูนก็ไปเรียนโรงเรียนประตูลี้ซึ่งเป็นโรงเรียนหลวงเหมือนของเรา ค่าใช้จ่ายเรื่องการเรียนก็ไม่มากเกินไปค่าเรียนคอมพิวเตอร์ ค่าเรียนเรียนว่ายน้ำ ค่าเรียนเต้นรำ สำหรับคนที่ต้องการเรียน ถ้าใครไม่ต้องการเรียนก็ไม่ต้องเสียเพิ่ม สำหรับเด็กบางคนที่มีพ่อแม่ทำงานในเมืองเชียงใหม่ก็พาลูก ๆ ไปเรียนในเมืองเชียงใหม่ด้วยโดยเช้าก็ไปด้วยกัน เย็นก็กลับด้วยกัน เด็กที่เรียนในเมืองลำพูนบางคนมีรถส่งถึงบ้านค่ารถประจำต่อเดือนก็ไม่แพงคือเดือนละ 250 บาทบางคนพ่อแม่ก็ไปรับส่งเนื่องจากโรงเรียนห่างจากบ้านเราแค่ 5 กิโลเมตร ถนนหนทางก็สะดวก พ่อแม่ของเด็กในหมู่บ้านจึงนิยมส่งลูกไปเรียนโรงเรียนในเมืองและเรียนจบสูง ๆ เนื่องจากคิดว่าลูกจะได้เรียนทันเพื่อนและจบแล้วจะได้มีงานทำดี ๆ ไม่ต้องมาลำบากกับการทำนาทำสวนเหมือนพ่อแม่ เช่นแม่จวน พันธุ์ทอง แม่ของน้องทุม บอกว่าสมัยก่อนเรียนจบ ป.4 ก็ถือว่าดีแล้วเพราะจบมาก็เป็นชาวไร่ชาวนาแต่สมัยนี้น้อยอย่างน้อยต้องจบ ม.3 ถึงจะหางานทำได้ เด็ก ๆ ในหมู่บ้านนอกจากมีการเรียนในโรงเรียนแล้วตอนช่วงเย็นหรือ

เสาร์อาทิตย์พ่อแม่ยังส่งให้ไปเรียนพิเศษ สถานที่เรียนพิเศษของเด็กในหมู่บ้านมี 2 แห่ง คือ บ้านป่าด้อยซึ่งเป็นคนกรุงเทพฯและมาซื้อที่ปลูกบ้านอยู่หมู่บ้านเชียงแสน และบ้านของนี่ก็อยู่หมู่บ้านป่าแดง ทั้ง 2 ที่ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับหมู่บ้านป่าเป้าของเรา ยามว่างช่วงเย็นและเสาร์อาทิตย์เด็ก ๆ ได้ถูกส่งไปเรียนพิเศษค่าเรียนครั้งละ 5 บาทใครต้องการเรียนอะไรก็ได้อาจารย์จะสอนให้และเรียนก็ชั่วโมงก็ได้ เช่น วิชาภาษาไทย อังกฤษ คณิตศาสตร์ ฯลฯ สอนตั้งแต่ ป.1 – ม.3 และสำหรับ ม.3- ม.6 ที่มีปัญหาเกี่ยวกับการบ้านที่คุณครูส่งที่โรงเรียนแล้วจะนำมาปรึกษาก็ได้ จากการที่ผู้วิจัยได้ไปสังเกตการณ์ประมาณ 3-4 ครั้ง ได้เห็นว่าเด็กบางคนที่ไม่ไปเรียนบางคนก็ตั้งใจจริง บางคนก็เรียนไปด้วยเล่นไปด้วย บางคนก็ไปเล่นเป็นส่วนใหญ่ ไปเรียนเพราะตามเพื่อน หรือบางคนพ่อแม่ไม่มีเวลาจึงเหมือนกับเป็นการนำลูกไปฝากให้เลี้ยง นอกจากมีการศึกษาในโรงเรียนแล้วยังมีเจ้าหน้าที่ เช่น เกษตร สาธารณสุข เข้ามาให้ความรู้ เกษตรก็มาให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการทำนา ทำสวนระบบใหม่แนะนำเรื่องการดูแลพืชผักสวนครัว สาธารณสุขก็มาให้ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพและมีการเข้าไปตั้งตัวแทนคืออสม.ให้ความรู้และให้บริการแก่ชาวบ้านในเรื่องของสุขภาพหรือการดูแลรักษาโรค เช่น บริการวัดความดัน ชั่งน้ำหนักเด็ก และมีบริการการศึกษาออกโรงเรียนสำหรับคนที่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาในระบบโรงเรียนหรือคนที่ต้องการเรียนเสริมความรู้ด้านต่าง ๆ บริการให้การศึกษาโดยตั้งอยู่ที่ตัวอำเภอหางดง นอกจากนั้นในชุมชนเองยังมีบริการเสียงตามสายให้ความรู้แก่ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ แต่ส่วนใหญ่พ่อหลวงจะให้บริการป่าวประกาศเรื่องต่าง ๆ ให้ลูกบ้านทราบเวลาไปประชุมที่อำเภอกลับมา

จากการได้ศึกษาเรียนรู้ถึงการเรียนในสมัยดั้งเดิม พอสรุปเป็นรูปแบบของการเรียนรู้ได้คือ การเรียนรู้ในสมัยดั้งเดิมนั้น มีหลายลักษณะ ที่ได้รับการสืบทอด ถ่ายทอด จากบรรพบุรุษ โดยการเรียนรู้นั้นได้เกิดขึ้น หลายรูปแบบ เช่น การเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือจากประสบการณ์ การทำกิจกรรม การร่วมกิจกรรม การเรียนรู้โดยการเป็นลูกมือ และการเรียนรู้อื่น เช่น การเรียนรู้ผ่านการเล่านิทาน การดูคำกล่าว การดัดเตี๊ยน คำคมต่าง ๆ ซึ่งการเรียนรู้แต่ละรูปแบบไม่สามารถแยกกันได้อย่างเด็ดขาด เช่น การเรียนรู้จากการสังเกต อาจเกิดขึ้นร่วมกับการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือประสบการณ์หรือเกิดขึ้นร่วมกับการเรียนรู้จากการเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนั้น การเข้าร่วมกิจกรรมบุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรมกัน อาจมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในเรื่องต่าง ๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนรู้ได้ ดังมีรายละเอียด ดังนี้

การเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือจากประสบการณ์

จากการศึกษาพบว่าสมัยก่อนนั้น การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่สืบทอดถ่ายทอดกันเองในครอบครัว หรือในหมู่เครือญาติ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการทำงาน การทำกิจกรรม ซึ่งการเรียนรู้นั้น เกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงคือ ผู้ใหญ่ได้สอน แนะนำ หรือบอกให้เด็กทำงานโดยให้ฝึกทำตาม สื่อที่ใช้ในการสอนคืออุปกรณ์ของจริงที่ใช้ในการทำงาน เช่น พ่อต้องการสอนในเรื่องการทำนาให้แก่ลูก เวลาพ่อไปนา มักชวนลูกไปด้วย ลูกชายไปดูแล พ่อสอนลูกช่วยไปนา ช่วยพ่อไถนา เป็นบ้างไม่เป็นบ้าง พ่อค่อย ๆ ฝึก ค่อย ๆ สอนลูกไป บางครั้งให้ฝึกปั้นคันนา ฝึกหว่านกล้า ตกกกล้า ส่วนผู้หญิง ฝึกดำนา เกี่ยวข้าว และช่วยหอบข้าว นอกจากลูกได้เรียนรู้โดยตรงจากการบอก การสอน แนะนำจากพ่อแม่ ผู้ใหญ่แล้ว การเรียนรู้ อีกอย่างหนึ่งคือการเรียนรู้จากการสังเกต การฝึกฝน ฝึกหัด ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าว ทำให้เกิดความรู้ ความชำนาญยิ่ง ๆ ขึ้น

นอกจากนั้นในยามว่างจากการทำนา แม่ฝึกในเรื่องการทอผ้า ปะผ้า และเย็บผ้าให้สำหรับลูกผู้หญิง โดยให้ฝึกทำไปด้วยกับแม่พร้อม ๆ กัน เพราะสมัยก่อนนั้น เสื้อผ้าที่สวมใส่ มักถักทอใช้กันเอง โดยทุกบ้านได้ปลูกต้นฝ้ายไว้ เมื่อฝ้ายออกดอกแล้ว พ่อแม่ ผู้ใหญ่ก็ฝึกให้ลูกหลานช่วยกันเก็บดอกฝ้าย พร้อมนำฝ้ายมาให้แม่หรือยายปั่นเป็นเส้นด้าย เพื่อนำมาใช้ทอเป็นเสื้อผ้าใส่ โดยแม่หรือยายฝึกลูกสาวให้ปั่นด้ายให้เป็นเส้น ซึ่งทุกบ้านมีเครื่องปั่นด้ายเป็นของตนเองอยู่แล้ว ฝักวิธีการใช้อุปกรณ์ทอผ้า(ทอหูก) ฝักวิธีการตัดเย็บเสื้อผ้าไว้ใส่ ซึ่งสมัยก่อนนั้นการเย็บเสื้อผ้าใช้เย็บด้วยมือ นอกจากฝึกตัดเย็บเสื้อผ้าไว้ใส่แล้วก็ฝึกเย็บเป็นถุงย่ามสำหรับใส่ของไปไร่ จนคลองก็ให้ทอหูก โดยแม่หรือยายก็จะคอยให้คำแนะนำและสอนไปด้วย ในขณะที่ลูกไม่เข้าใจจะถามแม่หรือยายไปด้วย จนทำเป็นแล้ว ก็ปล่อยให้ทำเอง ซึ่งในสมัยก่อนนั้น ใครที่ทำงานไม่เป็นมักถูกตักเตือนินทา ว่าเป็นคนเกียจคร้าน ในขณะที่เดียวกันคนที่ทำงานเก่ง ขยันขันแข็ง ชาวบ้านก็ยกย่อง ชมเชย และอยากได้มาเป็นลูกเขย ลูกสะใภ้ ซึ่งก็จะเป็นที่เลื่องลือของชาวบ้านว่าใครเป็นอย่างไร บางครั้งฝึกพืคนโตเป็นแล้ว พืคนโตฝึกน้องต่อ ๆ ไป การฝึกในเรื่องต่าง ๆ นั้นพ่อแม่อาจชมเชยลูกไปด้วยเพื่อให้กำลังใจ

ยกตัวอย่าง ประสบการณ์ในการทำงานของ นายสุทัศน์ ดวงตัน

นายสุทัศน์ ดวงตัน เล่าถึงประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำงาน โดยเฉพาะการทำนา ว่า ตั้งแต่ตนยังเป็นเด็ก พ่อพาไปไถนาด้วย เวลาพ่อจูงควายไปนา พ่อให้ตนนั่งหลังควายไป บางครั้งก็ให้ตนหัดจูงควายไปนาเพื่อไปไถนา ช่วงที่อยู่ในนาซึ่งพ่อกำลังไถนาอยู่นั้น ถ้าอากาศไม่ร้อนมากพ่อได้ปล่อยให้ตนวิ่งเล่นในนา บางครั้งตนก็วิ่งตามควายที่พ่อกำลังไถนาอยู่ บางครั้งก็วิ่งไล่จับตั๊กแตน หรือแมลงอื่น พออากาศร้อนจัดในช่วงกลางวันพ่อให้ตนไปหลบในร่มที่

พ่อทำให้ไว้ให้โดยพ่อได้ไปตัดใบตาลมาจากหัวนมาปึกไว้ตรงคันทนา เพื่อเป็นร่มให้ตนหลบอยู่
 ตนก็อยู่ในนั้นดูพ่อไถนาไปเรื่อย ๆ เวลาเบื้อ ๆ ก็ไปวิ่งเล่น ที่โน้นที่นี้ พ่อก็ไม่ได้อะไร แต่ถ้า
 อากาศร้อนมากพ่อเรียกให้กลับมาอยู่ในร่มที่เดิม เพื่อรอพ่อไถนาจนเย็นถึงกลับบ้าน เป็น
 อย่างนี้ประจำอยู่ทุกวันในช่วงก่อนการเตรียมดินปลูกข้าว นายสุทัศน์ บอกว่าตนมีความสุขกับ
 การไปนากับพ่อ เพราะได้เล่นดิน เล่นโคลน ได้วิ่งไล่จับแมลงต่าง ๆ บางครั้งถ้าร้อนมาก ๆ ก็ลง
 ไปเล่นน้ำในคลองข้างนา พ่อก็ไม่ได้อะไร เมื่อโตขึ้น ตนได้หัดช่วยพ่อไถนา เลี้ยงควาย ในช่วง
 แรก พ่อได้คอยคุมและคอยแนะนำไปก่อน เช่นการไถนา พ่อคอยคุมและแนะนำไปด้วย จนพ่อ
 แน่ใจแล้วว่าตนสามารถทำได้จึงปล่อยให้ทำเอง ส่วนพ่อไปเตรียมดินสำหรับปลูกข้าว
 เนื่องจากในช่วงที่ฝนเริ่มตกต้องรีบทำ ตนจึงเป็นอีกแรงหนึ่งที่สามารถช่วยพ่อได้ บางครั้งถ้า
 ไถนาเสร็จก่อนก็จะไปช่วยพ่อเตรียมดิน งานเตรียมดิน พ่อไม่ได้สอนโดยตรง แต่ตนได้เห็น
 พ่อทำอยู่ประจำจึงทำได้ รวมถึงการหว่านกล้า การมัดกล้า พ่อก็ไม่ได้อสอนโดยตรงแต่จากการที่
 ได้เห็นและสัมผัสอยู่ทุกวันและตนฝึก ๆ ทำเองบ้างก็สามารถทำได้ ในช่วงแรกนั้นอาจช้าหน่อย
 แต่เมื่อทำบ่อยก็สามารถทำได้เร็วขึ้น

นอกจากนั้นเวลาว่างจากงานในนา พ่อมักหาไม้หาดอกมาจักสาน เช่น สานกระบุงใส่
 ข้าว กระด้งฟัดข้าว สานตะกร้าสำหรับใส่ของอื่น เมื่อพ่อทำตนเองก็ช่วยพ่อทำ เช่น ช่วยจักดอก
 เหลาดอก หรือช่วยสาน ทำเป็นบ้างไม่เป็นบ้าง พ่อก็ให้ฝึก ๆ ทำไป ซึ่งพ่อก็คอยบอกและสอน
 ไปด้วย พอช่วยพ่อทำไปบ่อย ๆ ก็ทำเป็น และเป็นอีกแรงงานหนึ่งในการช่วยจักสานของพ่อ

อีกคนหนึ่งคือ พี่บัวผัน กาวี จากการสัมภาษณ์ พี่บัวผัน กาวี ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นคนที่
 สานกระเปาะเก่ง และสานได้เร็วที่สุดในหมู่บ้าน ได้ทราบว่าพี่บัวผัน ได้เรียนรู้เรื่องการจักสาน
 มาตั้งแต่เด็ก โดยมีพ่อเป็นผู้สืบทอด แต่เป็นการจักสานของใช้ที่ต้องใช้ในบ้าน เช่น สานส้มไก่
 สานไซ สานจ่า สานอวนดักปลา พี่บัวผันบอกว่าได้เห็นพ่อจักสานมาตั้งแต่พี่บัวผันจำความได้
 โดยพ่อช่วยกันทำกับปู่และย่า จากการที่พี่บัวผันเป็นคนช่างซัก ช่างถาม และช่างสังเกต และ
 บางครั้งเวลาพ่อหรือปู่ ย่า ทำงานค้างไว้และไปทำธุระที่อื่นพี่บัวผันก็ชอบไปหัดทำเสมอ บาง
 ครั้งทำของเสียก็โดนดุโดนว่ามาบ้าง ตอนหลังพ่อจึงทำสำรองอีกอันหนึ่งซึ่งเป็นอันเล็ก
 สำหรับเด็กให้พี่บัวผันหัดทำเพราะจะได้ไม่ไปยุ่งของพ่อ ครั้งแรกพ่อได้ให้หัดสานส้มไก่เล็ก ๆ
 โดยพ่อนำเศษไม้ที่พ่อไม่ใช้แล้วมาให้หัดทำ และพ่อเป็นผู้เริ่มสร้างแบบให้ จากการที่ได้เห็นพ่อ
 ทำทุกวันและจากการที่ได้หัดทำไปด้วยบ่อย ๆ ทำให้พี่บัวผันทำเป็น และเป็นอีกแรงหนึ่งใน
 การช่วยเหลือพ่อในการจักสาน ตอนหลังทำได้คล่อง พี่บัวผันบอกว่า วิธีการสานไซ สานส้มไก่
 ก็คล้ายกับสานกระเปาะปัจจุบันแต่เป็นคนละแบบกัน สานกระเปาะง่ายกว่าสานส้มไก่ สานไซ
 ของสมัยก่อน เนื่องจากมีแบบซึ่งเป็นไม้ให้สานตาม และกล่อ่อนกว่าไม้ เวลาทำการจักสานก็

ไม่เจ็บมือ กระเป๋าก้นที่บ๊วผันได้หัดสานเองจากประสบการณ์ที่มีอยู่ เนื่องจากคิดว่าไม่ยาก เพราะเคยจักสานมาก่อนแล้ว บ๊วผันจึงได้หัดทำดู ทำครั้งเดียวก็สามารถทำได้ ทำประมาณ 3-4 ครั้งก็ชำนาญ และทำได้เร็วขึ้น การสานกระเป๋าที่บ๊วผันก็ได้หัดลองทำหลาย ๆ วิธี วิธีที่ทำให้เร็วต้องสานกันกระเป๋าไว้ก่อนที่ละหลาย ๆ ใบ แล้วสานต่อตัวที่หลัง ถ้าสานทีละใบทำให้ช้า และเวลาสานตัวเสร็จแล้วก็ทิ้งไว้ก่อนที่ละหลาย ๆ ใบแล้วมาทำการสานปากกระเป๋าที่หลัง และกระเป๋าที่เป็นรูปดอกมาก ๆ สานได้เร็วกว่ากระเป๋าที่ไม่มีลวดลายเลย เนื่องจากกระเป๋าลายดอกเวลาสาน ต้องยกกกทีละหลาย ๆ เส้น ส่วนกระเป๋าที่ไม่มีลวดลายเลยเวลาสานต้องยกกกทีละเส้นจึงทำให้ช้า การเรียนรู้ในเรื่องการจักสานของบ๊วผันได้สั่งสมประสบการณ์มาตั้งแต่เด็ก นับเวลาตามอายุของบ๊วผัน ประมาณ 48 ปี จากการได้เห็นพ่อทำ จากการได้รับการสอนจากพ่อ และจากการหัดทำเองบ้างโดยลองผิดลองถูก จนทำให้บ๊วผันเป็นคนที่สานกระเป๋าได้เร็วที่สุดในหมู่บ้าน วันหนึ่งคิดเป็นเงินแล้วประมาณ 150 บาท/วัน ซึ่งเทียบกับชาวบ้านคนอื่นแล้ว ได้ประมาณ 60-70 บาท/วัน กระเป๋าทุกแบบและเครื่องจักสานอื่นทุกชนิด ถ้ามีแบบมาให้บ๊วผันสามารถทำได้ทุกอย่าง

การเรียนรู้ที่เกิดจากการสังเกต

ตั้งแต่เรื่องของงานบ้านงานเรือน ซึ่งเป็นงานของผู้หญิง และลูกผู้หญิงทุกคนสมัยก่อนต้องทำงานบ้านเป็น ตั้งแต่ หนึ่งข้าวเป่าไฟ ล้างผัก หั่นผัก ทำกับข้าว และงานซักฟอก ตัดเย็บเสื้อผ้า ผู้หญิงที่ทำงานบ้านไม่จำเป็นต้องถูกตื๊อนินทาจากชาวบ้าน และผู้ชายมักไม่สนใจ บางคนแม่ไม่ได้บอกไม่ได้สอน แต่เนื่องจากลูกผู้หญิงสมัยก่อนอยู่กับแม่ คิดแม่เป็นส่วนใหญ่ แม่อยู่ในครัวก็อยู่ในครัว แม่ไปดำข้าวก็ไปกับแม่ แม่ไปช้อนปลา หาผักก็ไปกับแม่ ได้รู้ได้เห็นสิ่งที่แม่ทำอยู่เป็นประจำ จึงเกิดการเรียนรู้เอง

ในเรื่องของอาชีพก็เช่นกัน คนสมัยก่อนส่วนใหญ่ พ่อแม่ประกอบอาชีพอะไรลูกก็จะสืบทอดอาชีพต่อจากพ่อแม่ เนื่องจากได้รู้ได้เห็นแม่พ่อทำมาตั้งแต่เล็ก ๆ เช่น อาชีพทำนาของพ่อแม่ ชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน มีอาชีพทำนา เพราะลูกหลานโตขึ้นมาอยู่กับไร่กับนา เห็นพ่อแม่ทำไร่นาทำมาตลอด อย่างเช่น ประสบการณ์นายสุทัศน์ ดวงตัน ที่ประสบ พบเจอมาตั้งแต่ยังทำอะไรไม่เป็น โดยพ่อพาไปนาด้วย นายสุทัศน์ได้รู้ และเห็นวิธีการทำนาของพ่อตนเองและชาวบ้านคนอื่น ๆ มาตั้งแต่เล็ก ๆ นอกจากนั้นก็จะได้ยิน พ่อแม่ และชาวบ้านคนอื่นในหมู่บ้านมักพูดถึงเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับงานในนาอยู่เสมอ ตั้งแต่เรื่อง การปลูกข้าว พันธุ์ข้าวไหนดีไม่ดีกว่าไปเอาหญ้ามา การไปดูแลศัตรูข้าวตั้งแต่เริ่มปลูกจนข้าวสุกและทำการเก็บเกี่ยว ซึ่งต้องคอยดูแลตลอดอย่างใกล้ชิด เมื่อข้าวสุกต้องมีการทำหุ่นไว้สำหรับไล่นกไล่กาไว้กลางนา เวลานก

ลงมากินข้าว เห็นหุ่นแล้วตกใจบินหนีออกไป การเรียนรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ นายสุทัศน์ คงตัน เล่าว่า บางเรื่อง ได้เห็นเขาทำ บางเรื่องได้ยินเขาพูดกัน จึงเกิดการเรียนรู้เอง เมื่อโตขึ้นพอให้ฝึกหัดทำไปด้วย บางอย่างพ่อแม่ไม่ได้บอก ไม่ได้สอน ก็รู้อยู่แล้วว่าต้องทำอะไร เพราะเห็นเขาทำมาก่อน เช่น เมื่อข้าวสุกต้องทำหุ่นไว้สำหรับไล่นกไล่กาที่มาจิกกินข้าวในนา ทุ่งนาทุกแห่งจะมีห้างนาสำหรับไว้พักผ่อน ซึ่งส่วนใหญ่ห้างนาของชาวบ้าน มักทำเลียนแบบกัน คือเป็นห้างนาแบบโล่ง ๆ มีแต่หลังคา ไม่มีฝาผนังกันและกันเป็นห้างเดี่ยว ๆ พอสำหรับนั่งถึงโดยไม่มีบรรไดไต่ขึ้น ส่วนน้อยที่ทำห้างนาสูง ๆ มีบันไดไต่ขึ้นอย่าง เรียบร้อย

นอกจากงานในนาแล้ว ช่วงว่างจากการทำนา คนเห็น พ่อแม่ หรือชาวบ้านคนอื่น มักออกไปหาผัก หาปลา มาสำหรับเป็นอาหารในแต่ละมื้อ บางคนไปนาถ่อมีดถ่อเคียว หรือเตรียมอุปกรณ์ดักปลาไปด้วย เจอผักก็เอาผัก เจอปลาก็เอาปลา

นอกจากหาอาหารของคนแล้ว ก็หาอาหารเพื่อหมู เป็ด ไก่ ผักประเภทไหน เป็นของหมู ของเป็ด ของไก่ หรือเป็นของคน ชาวบ้านรู้ดี ผักบางอย่างกินด้วยกันได้ทั้งสัตว์ทั้งคน เอาไปด้วยกันก่อนและไปแยกกันที่บ้าน เช่น ผักบุ้ง คนก็กินได้ ไก่/หมูก็กินได้ ซึ่งคนนั้นกินแต่ยอดอ่อน ส่วนไก่/หมู ให้กินใบแก่

ชีวิตของชาวบ้านสมัยก่อนนั้น วนเวียนอยู่แต่ในนา ในบ้าน ตลอดทุก ๆ วัน นอกจากวันไหน ในหมู่บ้านมีงาน พักงานในนาไปช่วยงานในหมู่บ้านก่อน หรือในปีหนึ่ง ๆ มีงานรื่นเริงสักครั้ง เช่น งานปอย งานวันเพ็ญเดือนยี่ งานปีใหม่เมือง ก็หยุดเพื่อไปช่วยงานหรือไปร่วมงานก่อน ทุกคนทุกคนรอบครัวปฏิบัติตัวเหมือน ๆ กัน ใครที่ทำอะไรไม่เหมือนคนอื่น หรือปฏิบัติตัวไม่เหมือนคนอื่น ถูกติฉินนินทาจากชาวบ้าน เช่น เวลาเทศกาลก็ยังไปทำงาน ยังไปไร่ไปนา ชาวบ้านคนอื่นพากันเอาไปนินทา ว่าร้ายต่าง ๆ นา ๆ ลูกหลานของชาวบ้านทุกคนเมื่อโตขึ้น จึงใช้ชีวิตเช่นพ่อแม่ หรือชาวบ้านทั่วไป เลียนแบบจากชาวบ้านทั่วไปที่เคยปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา

ในเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ ก็เช่นกัน สิ่งที่ชาวบ้านได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อบรรพบุรุษมา เช่น ในเรื่องของการเคารพผู้อาวุโส ลูกหลานได้รู้เห็นคนรุ่นก่อนทำมาอย่างไรก็ปฏิบัติตาม บางครั้งไม่ได้บอกไม่ได้สอน แต่ลูกหลานทุกคนรู้ เนื่องจากได้รู้ได้เห็น พ่อแม่ ผู้ใหญ่ปฏิบัติกันมาก่อน และปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา ตนเองในฐานะลูกหลานคนหนึ่งก็ต้องปฏิบัติตาม ในเทศกาลสำคัญ เช่น ปีใหม่เมือง วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา จะเห็นว่าทุกบ้านได้จัดของครวทาน ประกอบด้วย หมาก เมี่ยง ไข่ ข้าวต้ม ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน และข้าวปลาอาหาร บางคนมีขนมไทย ๆ ใส่ไปด้วย แล้วนำไปทานให้ผู้เฒ่าผู้แก่ โดยเฉพาะที่ขาดไม่ได้ คือ ไข่ ข้าวต้ม ขยายของตนเอง บางคนเวลาไปทำบุญต้องไปทำบุญให้ ไข่ ข้าวต้ม ขยายของตนเองก่อนคนอื่น

และของที่น่าไปทานให้ปู่ ย่า ตา ยายของคนนั้นพิเศษกว่าของคนอื่น เช่น ห่อใหญ่ และเป็นของดี ๆ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นรูปแบบที่คนรุ่นเก่าก่อนได้ทำไว้ ลูกหลานได้รู้เห็นจึงปฏิบัติตาม เพื่อสืบทอดเป็นประเพณีของคนรุ่นต่อ ๆ ไป

การเรียนรู้ที่เกิดจากการเข้าร่วมกิจกรรม

ในหมู่บ้านป่าเปานี้ มีกิจกรรมหลายอย่างที่อาศัยความร่วมมือ ร่วมใจของคนในชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมที่เป็น ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ถึงการพึ่งพาอาศัยกัน กิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำร่วมกัน ได้แก่

กิจกรรมทางสังคม

การรวมกลุ่มกิจกรรมได้มีขึ้นอยู่บ่อย ๆ เพื่อช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน เริ่มตั้งแต่เรื่องการทำงาน การแลกเปลี่ยนแรงงาน หรือการลงแขก เช่น ลงแขกเกี่ยวข้าว ในช่วงหน้านา เป็นช่วงที่ชาวบ้านต้องทำงานหนัก ตั้งแต่เช้าจนค่ำ นอกจากทำงานในนาของตนแล้วยังต้องไปช่วยญาติเพื่อนบ้านด้วย เพราะสมัยก่อนการทำนาต้องรอน้ำจากธรรมชาติ คือน้ำฝน พอช่วงเข้าหน้าฝนทุกครัวเรือนต้องรีบเตรียมดินหว่านกล้า และเตรียมปลูกข้าว การปลูกข้าวก็ต้องเร่งทำ เฉพาะแรงงานในครอบครัวจึงไม่พอต้องขอแรงงานญาติ ๆ ช่วย โดยแลกเปลี่ยนแรงงานกัน พอบ้านอื่นมีงานเราก็ต้องไปช่วยตอบ ชาวบ้านจึงได้รวมกลุ่มกิจกรรมกันอยู่บ่อย ๆ ทำของคนนั้นเสร็จต้องไปทำของคนนั้นต่อ ถ้ามีการทำพร้อมกัน อาจตกลงให้คนใดคนหนึ่งเลื่อนไปทำอีกวันหนึ่ง หรืออาจทำพร้อมกันแต่แบ่งแรงงานกัน บางครอบครัวที่แรงงานมากก็แบ่งกันไปช่วย บางคนเลือกไปช่วยโดยดูว่าใครทำงานดี ขยัน ก็เลือกไปแลกเปลี่ยนแรงงานกับคนนั้น การไปช่วยเหลือกัน ไปรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน ตั้งแต่เรื่องอาชีพ ใครปลูกข้าวได้ผลไม่ได้ผล อย่างไร ทำอย่างไรให้ข้าวงาม ชาวบ้านมักนำมาพูดคุยกัน คนนั้นรู้เรื่องหนึ่ง อีกคนรู้เรื่องหนึ่ง นำมาแลกเปลี่ยนกัน นอกจากเรื่องอาชีพแล้ว อาจนำเรื่องอื่น ๆ มาพูดคุย เช่น ใครไปทำอะไรที่ไหน อย่างไร หรือพูดคุยเกี่ยวกับงาน ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ในบ้าน ซึ่งโอกาสนี้เป็นโอกาสสำคัญในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชาวบ้าน บางครั้งอาจถกเถียงปัญหาต่าง ๆ คิดและแก้ปัญหาาร่วมกัน บางครั้งเถียงกันรุนแรงจนต้องหยุดคุยไปพักใหญ่ แต่บางครั้งเถียงกันไปเถียงกันมาก็ได้ข้อสรุปกันตรงนั้นว่าเป็นอย่างไร นอกจากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้แล้ว การทำกิจกรรมร่วมกัน สิ่งที่เราเพื่อนทำให้เราได้รู้ได้เห็น บางอย่างได้รู้ได้เห็นเพื่อนทำ เกิดการเรียนรู้แบบกัน เช่น บางคนปลูกนาเร็ว เพราะอะไร เพื่อนเห็นวิธีการปลูกแล้ว อาจนำไปเลียนแบบ หรือไปฝึกหัดวิธีการปลูกของ

เพื่อน และบางครั้งคนปลูกข้าว ก็มีการชักถาม วิธีการปลูกของคนที่ปลูกนาเร็ว ซึ่งคนที่ปลูกนาเสร็จมีการสอนและแนะนำคนปลูกนาช้าไปด้วย ส่วนคนที่ยังปลูกนาไม่เป็นได้ใช้เวทีนี้ในการเรียนรู้ ค่อย ๆ ฝึกไปกับเพื่อนที่ปลูกนาด้วยกัน หรือเพื่อนที่เป็นแล้วเห็นว่ายังปลูกนาไม่ เป็นก็อาจจะสอนและชี้แนะให้ไปด้วย ส่วนใหญ่ชาวบ้านทำเป็นกันอยู่แล้ว โดยอาศัยการฝึกในนาของตนเองมาก่อน มาช่วยคนอื่น การเรียนรู้จึงเป็นการมาเพิ่มประสบการณ์ขึ้น นอกจากการทำงานแล้ว อีกอาชีพหนึ่งที่สำคัญที่ชาวบ้านมักรวมกลุ่มกันทำ คืออาชีพหาปลา การออกไปหาปลา ในคลอง หรือในหนองบริเวณใกล้ ๆ บ้าน บางครั้งทั้งลูก เมีย ได้ไปด้วย เนื่องจากอยู่ว่าง ๆ ถ้าเป็นคลองที่มีน้ำอยู่ตลอดสายใช้การทอดแห โดยเรียงแถวเป็นหน้ากระดานต้อนปลา ไปจนสุดคลอง แต่ถ้าเป็นคลองซึ่งมีน้ำยังอยู่บางแห่ง ใช้การวิดปลา โดยใช้สวิง โดยผู้ชายที่แข็งแรงช่วยกันวิด ผู้หญิงหรือลูกหลานที่ไปด้วยช่วยกันไปช้อนปลาในน้ำที่กำลังวิดอยู่ คนใหม่หรือลูกหลานที่กำลังจะไปหาปลา ครั้ง หรือสองครั้ง ซึ่งจับปลาเป็นบ้างไม่เป็นบ้าง ได้ อาศัยเรียนรู้จากคนที่เป็นแล้วในการช่วยสอน ช่วยฝึก หรือเรียนรู้จากการได้เห็นคนอื่น เขาทำ ก็จดจำและทำไปด้วย ซึ่งจะค่อยเรียนรู้ไปทีละนิด ๆ บางครั้งคนที่เป็นแล้วก็จะช่วยสอน หรือบางครั้งเรียนรู้เอง การออกไปหาปลานั้น นอกจากได้ปลา มีความรู้เรื่องวิธีการหาปลาแล้ว บางครั้งพวกที่ไปจับปลาด้วยกัน มีเรื่องต่าง ๆ มาเล่าให้กันฟัง ทั้งเรื่องงานอาชีพ เรื่องของชาวบ้านแต่ละคน เรื่องของงานประเพณีต่าง ๆ ที่กำลังจะมีขึ้น หรือมีขึ้นแล้ว ณ วัดนั้น วัดนี้ หรืองานต่าง ๆ ในบ้านเรา ฯลฯ บางครั้งก็เป็นเรื่องเล่าที่ตลกขบขัน ยิ่งกว่านั้น บางคนทำเป็นโยนก้อนหิน หรือขอนไม้ไปข้างหน้า ให้คนที่ไปหาปลาคิดว่าเป็นปลาตัวใหญ่ ซึ่งคนที่ไม่ทันเห็นก็คิดว่าเป็นปลาตัวใหญ่จริง ก็จะรีบวิ่งไปจับ พอรู้ว่ามีคนโยนก้อนหิน หรือขอนไม้ ก็ด่ากันแซด ซึ่งคนที่ถูกด่าก็ไม่ได้โกรธ แต่ถือเป็นเรื่องเล่นกันให้สนุกสนาน บางคนก็อวดรู้หน่อย พูดทำนองว่ารู้แล้วว่าไม่ใช่ปลา เพราะวงของน้ำที่กระเพื่อมไม่เหมือนปลากระโดด แต่ที่วิ่งไปจับกับเขาเนื่องจากเผื่อจะมีปลาใหญ่จริง ทำให้ทุกคนที่อยู่ในวงหวั่นระไปตาม ๆ กัน การจับปลานั้น บางครั้งต้องแก้ปัญหาร่วมกัน เช่น เวลาเห็นปลาวิ่งไปทางนั้นต้องใช้คนหนึ่งค้ำหน้าคนหนึ่งค้ำหลัง ค้ำข้างช่วยกัน เพื่อปลาจะได้ไม่รอดไปได้ ส่วนการวิดปลานั้น เมื่อวิดน้ำจนใกล้แห้งแล้วปลาอาจคิดไปกับสวิงที่วิดน้ำด้วย จึงอาจแก้ปัญหาด้วยการใช้แหรองน้ำที่วิดนั้น เพื่อปลาติดไปด้วย และอาจมีการตกจ้ำอาปลาเล็กปลาน้อยก่อน เนื่องจากถ้าปล่อยให้น้ำแห้งก่อน ปลาน้อย ๆ นั้นจับไม่ได้ บางคนก็ไม่ให้จับปลาน้อยเลย เนื่องจากปล่อยให้มันแพร่พันธุ์บ้าง หรือให้มันโตขึ้นอีกหน่อย ถ้าจับมันมาหมดอีกหน่อยไม่มีปลากิน การเรียนรู้ดังกล่าวชาวบ้านได้เรียนรู้จากการได้เข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมนี้ ซึ่งบางโอกาสต้องคิดและแก้ปัญหาต่าง ๆ ไปด้วย

กิจกรรมตามประเพณี ได้แก่ ประเพณีงานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ

ส่วนใหญ่เวลาจัดงานขึ้นในหมู่บ้าน โดยเฉพาะงานศพ ถ้ามีการตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านถือว่าเป็นงานสำคัญ ซึ่งการตายนั้นชาวบ้านมีความคิดว่า คนเราเกิดหนึ่งเดียวตายหนึ่งเดียว ทุกคนในหมู่บ้านต้องไปร่วม โดยหยุดงานของตนเองก่อนเพื่อมาช่วยงาน ทั้งหนุ่มสาว พ่อบ้านแม่บ้าน คนเฒ่าคนแก่ โดยแต่ละกลุ่มจะรู้หน้าที่ของตนเอง เช่น หนุ่มสาวเมื่อมาช่วยงานก็รับผิดชอบงานด้านบริการ งานต้อนรับแขก แม่บ้านจะรับผิดชอบงานในครัว เตรียมงานทางด้านพิธีกรรม ส่วนพ่อบ้านได้คอยบริการอำนวยความสะดวกสำหรับเรื่องต่าง ๆ ในงาน พร้อมดูแลงานให้เรียบร้อยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ส่วนคนแก่คนเฒ่าได้คอยเป็นเฒ่าเป็นแก่อยู่บนบ้าน รับผิดชอบงานในการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา การมาร่วมงานหรือมาช่วยงานนั้นเป็นประเพณีที่ชาวบ้านได้เรียนรู้เอง ทุกคนรู้หน้าที่ของตนเอง ว่าจะต้องมาช่วยอะไร คนที่มาร่วมกิจกรรมในช่วงแรก ๆ ต้องอาศัยเรียนรู้จากคนรุ่นก่อนที่เคยปฏิบัติกันมา หรือถามเพื่อนในกลุ่มเดียวกันว่าต้องช่วยอะไรบ้าง หรือสังเกตเพื่อนในกลุ่มว่าเขาทำอะไรกันบ้างและปฏิบัติตามเขา แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านรู้กันอยู่แล้ว เนื่องจากได้มาร่วมงานด้วยตั้งแต่ยังเป็นเด็กที่ยังทำงานไม่เป็น เพราะพ่อแม่มักพามาด้วย ตอนเป็นเด็กได้มาวิ่งเล่นตามประสาเด็กได้รู้เห็นมาบ้าง โตขึ้นในขณะที่มาอยู่กับพ่อแม่ก็เริ่มสังเกตว่าเขาทำอะไรกันบ้าง นอกจากนั้น การมาร่วมกิจกรรม ทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในเรื่องต่าง ๆ ได้มาเรียนรู้ถึงประเพณีพิธีกรรมของชาวบ้านซึ่งแต่ละบ้านแต่ละครอบครัวจัดไม่เหมือนกัน ต่างกันไปบ้าง เช่น คนที่มีฐานะ การจัดงานได้จัดใหญ่โต ทั้งเรื่องของพิธีกรรม การเลี้ยงดูแขกที่มาในงาน ส่วนคนที่ฐานะปานกลางก็ลดหลั่นในเรื่องของการจัดงาน หรือเรื่องของการเลี้ยงดูลงมา แต่ก็ขึ้นกับเจ้าของงาน บางบ้านเน้นการจัดการเรื่องพิธีกรรม ส่วนเรื่องการเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานเลี้ยงธรรมดา ๆ ไม่ใหญ่โตมาก หรือบางคนเน้นเรื่องของการต้อนรับแขกแต่ไม่เน้นเรื่องของพิธีกรรม ทำเพียงเพื่อเป็นพิธีเท่านั้น อาจลัดไปบ้างในบางขั้นตอน

อีกกิจกรรมหนึ่งซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นงานที่สำคัญมาก คืองานปอยหลวงจุดประสงค์ของงานจัดขึ้นเพื่อเป็นการฉลองถึงปลูกสร้างในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของชาวบ้านว่า ได้ช่วยกันสร้างจนประสบความสำเร็จ ก่อนถึงงานปอยทุกคนได้จัดเตรียมข้าวของต่าง ๆ ไว้สำหรับญาติที่มาร่วมงาน พร้อมกับเตรียมเสื้อผ้า เครื่องแต่งตัวสำหรับสวมใส่ เตรียมประกอบพิธี และเตรียมงานแสดงต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะมี ลิเก ซอ มวย และการแสดงฟ้อนรำของหนุ่มสาว เพื่อให้แขกที่มาร่วมในงานได้เลือกดูชมได้ตามชอบใจ ในงานมีการตีฆ้อง ตีกลองเพื่อให้สนุกสนานครื้นเครงตลอดงาน มีการเชิญหัววัดอื่นมาร่วม บ้านไหนมีงานปอยหลวงสังเกตได้ง่ายคือมีการนำตุ๊กไปปักไว้ทั่วเขตของหมู่บ้าน งานปอยหลวงนั้นมีขึ้น 3 วัน คือวันที่ 1 เป็นวัน

ทานคงที่ปักไว้ทั่วเขตของหมู่บ้านใครไปในงานก็รู้ทันทีว่าบ้านไหนคือศรัทธาวัดที่จัดงานปอยหลวง วันที่ 2 เป็นวันดา ทุกบ้านได้จัดเตรียมเครื่องครัวทานสำหรับนำไปทานที่วัดในวันทานคือวันที่ 3 โดยทุกบ้านได้จัดเตรียมต้นครัวทานคนละ 1 ต้น พอถึงวันทานในวันที่ 3 ก็แห่ต้นครัวทานเข้าวัด พร้อมกับหัววัดต่าง ๆ ที่เชิญมาร่วม อย่างสนุกสนาน โดยมีการตีฆ้องตีกลองนำและคนที่มาทานก็เพื่อนรำกันมากับขบวนด้วย ในขบวนหัววัดนั้นมีการแสดงของแต่ละวัดให้ชาวบ้านได้ดูชมด้วย บางบ้านก็เพื่อนเลียบ เพื่อนเทียน เพื่อนแมว หรือรำกลองยาวก็แล้วแต่ทางหัววัดจัดมา งานปอยหลวงเป็นงานที่จัดใหญ่โตที่สุดในบรรดางานประเพณีทั้งหมดที่จัดขึ้นทั้งการต้อนรับแขกก็จัดเตรียมเลี้ยงต้อนรับอย่างเต็มที่ ส่วนเครื่องครัวทานต่าง ๆ ก็จัดเตรียมไว้ตามกำลังความสามารถของตน ส่วนมากชาวบ้านได้จัดให้สมน้ำสมตาของตนเองใครอยากทำบุญอะไรก็ทำกันในโอกาสนี้ ส่วนใหญ่ญาติใครญาติมันมาช่วยกันกิน ช่วยกันทำ เสร็จแล้วก็ช่วยกันนำไปทานที่วัด

งานประเพณี พิธีกรรมดังกล่าว นอกจากเป็นการฉลองความสำเร็จของชาวบ้านแล้ว ยังเป็นการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา คนที่มาร่วมงานก็ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องของศิลปวัฒนธรรมทั้งดงามของชาวบ้าน จะเห็นว่าแต่ละบ้านมีการแสดงของพวกเขาหนุ่มสาวไว้ให้ชาวบ้านได้ดูชม พร้อมกันนั้นเจ้าภาพก็ได้จัดเตรียมงานการแสดงต่าง ๆ ในงาน เช่น ลิเก ซอ มวย การแสดงการฟ้อนรำของหนุ่มสาว เพื่อต้อนรับแขกที่มาร่วมงาน

กิจกรรมตามความเชื่อ ได้แก่ ความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้แก่

พิธีกรรมในงานขึ้นบ้านใหม่

การเข้าร่วมพิธีกรรมนั้น เป็นความเชื่อของชาวบ้านว่าเวลาถึงงานทำบุญบ้านใหม่ ทุกคนที่อยู่ในบ้านหลังดังกล่าวหรือสมาชิกในบ้านหลังดังกล่าวต้องเข้าร่วมพิธีเพื่อเป็นสิริมงคลสำหรับบ้านของตนเอง โดยให้สมาชิกในครอบครัวทุกคนเข้าไปนั่งอยู่ในบริเวณไม้ค้ำสามเหลี่ยมที่เตรียมไว้ ในกรณีสมาชิกในครอบครัวมีหลายคน เกินบริเวณไม้ค้ำสามเหลี่ยม ก็ให้คนสำคัญ เช่น พ่อแม่ เข้าอยู่ในไม้ค้ำ ส่วนลูกหลาน อยู่บริเวณใกล้เคียง โดยมีด้ายสายสิญจน์โยงให้ถือไว้ในมือพร้อมพนมมือทั่วทุกคน คนที่มีสายสิญจน์โยงอยู่ในมือ ทุกคนคือสมาชิกในบ้าน เมื่อทำพิธีเสร็จ พระได้ทำพิธีผูกข้อมือสำหรับสมาชิกในบ้านทุกคน พร้อมพรหมน้ำมนต์ให้ทั่วบ้าน เพื่อเป็นสิริมงคล หลังจากนั้นเจ้าของบ้านได้ไปเตรียมต้อนรับแขกหรือญาติ ๆ ที่มาร่วมงาน การเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ลูกหลานได้เรียนรู้ขั้นตอนวิธีการ

ของพิธีกรรมอย่างชัดเจน และถือเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติ ตามต่อไปเมื่อมีลูกหลาน หรือมีบ้านใหม่ เป็นของตนเอง

พิธีกรรมในงานศพ

เมื่อมีการตายเกิดขึ้น เช่นกัน ทุกคนในบ้านต้องมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ แต่จะมีเจ้าภาพก็คือ พ่อแม่ หรือผู้อาวุโสที่สุดในครอบครัว การร่วมเป็นเจ้าของ หมายถึง ต้องรับผิดชอบดูแลทุกอย่าง ให้เป็นไปอย่างเรียบร้อย ตลอดงาน ตั้งแต่ งานพิธีกรรม ของศาสนา งานรับแขก รวมถึงข้าวปลาอาหาร แต่ส่วนมากในเรื่องข้าวปลา อาหารทางเจ้าภาพ ได้มอบหมายให้ญาติคนสนิท คนใดคนหนึ่ง รับผิดชอบแทนไปจัดการให้ จัดหาทั้งข้าวกับปลา สำหรับเลี้ยงแขกซึ่งสมัยก่อนนั้น ญาติ ๆ ต่างบ้านบางคนก็นำพวกผัก ไข่ หรือของใช้อื่นมาสมทบ ส่วนงานรับแขกเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพซึ่งเป็นผู้ใหญ่ สำหรับเด็ก ๆ ผู้ใหญ่ก็ปล่อยให้ไป ตามธรรมชาติ ซึ่งบางคนก็อยู่กับพ่อแม่ หรือไปวิ่งเล่นก็ได้ เด็กบางคนก็โตพอรู้เรื่อง ได้ช่วย พ่อ แม่ ผู้ใหญ่ บริการ น้ำ ทำให้สำหรับรับแขก ทำให้เด็กได้เริ่มเรียนรู้โดยเฉพาะเด็กที่ ชอบพูด ชอบถาม ชอบสังเกต ได้ทำการซักถามพ่อแม่ ผู้ใหญ่ บางเรื่องบางอย่างที่ตนเองไม่รู้ ส่วนใน ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นอีกขั้นตอนหนึ่ง ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญมาก สำหรับการจัดงานศพ เจ้าภาพทุกคนในบ้านต้องเข้าร่วม เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับคนตาย เป็นครั้งสุดท้าย บางบ้านพาลูกหลานที่เป็นเด็กมาร่วมกิจกรรมทำบุญนี้ด้วย แต่บางบ้านได้ปล่อยให้วิ่งเล่นตามประสาเด็ก ๆ โดยปล่อยให้เด็กได้เรียนรู้เองโดยธรรมชาติ เด็กบางคนได้มานั่งกับพ่อแม่ด้วยก็ได้ นอกจากวันสุดท้ายคือวันที่หลังจากมีการตายแล้ว 7 วัน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าวันฉัวน 7 เป็นวันทำพิธี “สังฆาหะ” ทุกคนในบ้านไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ต้องร่วมในพิธีกรรม ให้พระทำพิธีไล่ผี หรือไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากบ้านหรือออกจากคนในบ้าน เสร็จพิธีทุกคนในบ้านต้องให้พระผูก ข้อมือให้เพื่อเป็นสิริมงคล และพระก็พรหมน้ำมนต์เพื่อไล่วิญญาณคนตาย ให้ออกจากบ้านไปอยู่ในภพของผีตามความเชื่อของชาวบ้านและพรหมน้ำมนต์ให้คนที่ยังอยู่ให้อยู่สุขสบายต่อไป

พิธีกรรมในงานบวช

จะเหมือนกับงานพิธีอื่น คนที่เป็นญาติทุกคนต้องเข้าร่วมในพิธีกรรม แต่สำหรับงานบวชอาจจะไม่เคร่งครัด เท่างานศพ ซึ่งทุกคนต้องมาร่วมเป็นครั้งสุดท้าย งานบวชนี้ บางคนที่มีฐานะจำเป็นจริง ๆ อาจจะไม่มาร่วมก็ได้ แต่ส่วนใหญ่เจ้าภาพก็มักหาโอกาสที่ทุกคนสะดวก เพื่อทุกคนจะได้มาร่วมในพิธี ซึ่งถือเป็นงานสำคัญเช่นกัน งานบวชเป็นงานสำหรับ ลูกชายเท่านั้น ซึ่งเจ้าภาพได้เลือกเชิญญาติที่สนิทมาร่วม งานบวชชาวบ้านเรียกว่า “บอยน้อย”

การจัดงานพิธีมีอยู่ 2 วันคือวันดา กับวันบวช วันดา เป็นวันที่เจ้าภาพเชิญแขกมาร่วมเลี้ยงฉลอง ซึ่งจะเป็นตอนเย็นก่อนวันบวช ในตอนเช้าของวันดานั้น มีการแห่ลูกแก้ว โดยให้คนที่บวช แต่งตัวแต่งหน้าตาเป็นเผ่าต่าง ๆ เช่น แต่งเป็นพม่า ลาว ไทย ซึ่งก็แล้วแต่ทางเจ้าภาพต้องการ โดยไปหาคนที่รับแต่งหน้าลูกแก้ว มาแต่งให้ โดยเสียค่าใช้จ่ายให้ตามสมควร และไปหาเช่าม้า มาจากลำพูน เพื่อให้ลูกแก้วนั่งและแห่มาที่วัดที่ต้องการบวช สำหรับญาติ ๆ ที่ร่วมขบวนแห่ ลูกแก้วได้มีการร้องรำ ตีฆ้อง ตีกลอง เพื่อให้ครื้นเครง สนุกสนาน ในงานมีการดื่มเหล้า เพื่อ ความสนุกสนาน โดยทางเจ้าภาพเป็นผู้จัดหาให้ บางงานมีการแ้วพระอุ้ม การแ้วพระอุ้มคือ การพาลูกแก้วไปเที่ยววัดอื่น เพื่อไปไหว้พระประธาน หรือพาไปเที่ยวหาเพื่อนลูกแก้วที่บวช พร้อมกัน เมื่อไปแ้วทางวัดจะร่วมขอมมา หรือสัรท้าววัดร่วมขอมมา ทางเจ้าภาพก็มอบเงินนั้น กับทางคนที่พาลูกแก้วแ้วพระอุ้ม เพื่อสำหรับซื้อของกินตามทาง ส่วนใหญ่คนที่พาลูกแก้วไป แ้วพระอุ้ม ได้นำเงินที่ได้ไปซื้อ เหล้า บุหรี่ หรือถ้าเป็นปัจจุบัน นอกจากซื้อเหล้า บุหรี่ แล้ว ก็ ซื้อปะทัดจุมาตามทาง เพื่อเพิ่มความสนุกสนานครื้นเครง หรือบางครั้งชาวบ้านก็บริจาคเป็น ปัจจัยอย่างอื่น หลังจากนั้นก็เป็นวันบวช ซึ่งในตอนเช้าได้มีการบวชนาค ส่งนาคเข้าโบสถ์ พอ ได้ฤกษ์ก็ทำพิธีบวชพระตามศาสนา สาเหตุของการบวชนั้นมีหลายประการ บางคนพ่อแม่ ต้องการให้บวชเพราะฐานะทางบ้านยากจน การไปบวชอยู่วัดเป็นการแบ่งเบาภาระของแม่พ่อ ในการเลี้ยงดูหรือบวชเพราะพ่อแม่คิดว่าเวลาตายไปแล้วจะได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ หรือบวชเพราะต้องการเรียนรู้ธรรม ะยะหลังคนส่วนใหญ่บวชเพราะต้องการเรียนรู้หนังสือ ไม่ว่าบวชด้วยสาเหตุใดก็ตาม การบวชนั้นคนบวชจะได้เรียนรู้เรื่องประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ เรียนรู้เรื่องของศาสนา เรียนรู้เรื่องของภาษาธรรม คำเมืองแบบล้านนา ซึ่งได้รับการสอนจาก พระผู้ใหญ่ การอยู่ร่วมในศาสนา การเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ บางอย่างได้รู้ ได้เห็น ได้สัมผัสก็ ทำให้เกิดการเรียนรู้ อย่างที่ชาวบ้านชอบพูดอยู่เสมอว่า “อยู่กับสิ่งไหนก็รู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นดี” หมายถึง ประสบการณ์ต่าง ๆ สอนเราเอง ทำให้เราได้เรียนรู้ที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเอง ในทางที่ดีขึ้น ในรูปของประเพณีวัฒนธรรมนั้น ประสบการณ์ที่ได้รับ แต่ละคนก็ได้รักษาไว้ให้ คงอยู่หมู่บ้านเราต่อไปสืบทอดรุ่นลูกหลาน การเรียนรู้ดังกล่าวจึงเกิดขึ้น และสืบทอดจากคน รุ่นก่อนต่อ ๆ กันมา

จากการสัมภาษณ์ นายศรายุทธ กาวิ ซึ่งเคยบวชเป็นพระอยู่วัดพุทธอาราม ป่าเป้าอยู่ 7 ปี ตอนนี้อยากออกมาแต่งงานแล้ว นายศรายุทธได้พูดถึงการบวชว่า ตนได้เคยเห็น งานบวชมาตั้งแต่เด็ก ๆ บางครั้งไปวิ่งเล่นตามม้าที่แห่ลูกแก้ว บางครั้งก็ไปวิ่งเล่นในงานตาม ประสาของเด็ก ก็ไม่รู้ว่าเขาบวชกันทำไม เห็นเขาแต่งตัวสวย ๆ และได้ขี่หลังม้ารอบบ้าน ตนก็ อยากบวชบ้าง พอจบโรงเรียน(จบ ป.4) แม่จึงให้บวช เวลาตนบวชจริง ถึงรู้ว่านอกจากได้

แต่งตัวสวย ๆ จี๋หลังมีารอบหมู่บ้านแล้ว ก่อนบวชยังต้องท่องบทสวดมนต์ ท่องคำให้ศีลให้พร และคำขอบวช ซึ่งมีมากกว่าที่เห็นในตอนเป็นเด็ก นอกจากนั้นยังได้รู้ ถึงขั้นตอนของการบวช โดยเฉพาะในเรื่องของพิธีกรรม วัสดุ ของใช้สำหรับการประกอบพิธี และผู้ที่นำในการประกอบพิธี ตลอดจนคนที่มาร่วมในพิธี ซึ่งผู้ที่นำในการประกอบพิธี เช่น คนเรียกขวัญ ถูกแก้ตัวต้องหาคนที่เรียกเป็น ในงานของ นายศรายุทธ กาวี คนที่มาเรียกขวัญคือ พ่อหนานหมื่น อินมี อาจารย์วัดป่าเป้าของเรานี้เอง การเรียนรู้ดังกล่าว นายศรายุทธ บอกว่า ถ้าตนเองไม่ได้บวชเอง คงไม่รู้ละเอียดถึงขั้นตอนต่าง ๆ ของการบวช

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การเรียนรู้แบบดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่หลากหลาย เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง ทุกเวลา เช่น ในยามปกติ ชาวบ้านได้มีการไปมาหาสู่กัน พุดคุยกัน ในยามว่างได้นั่งสุมกันคุยกันเป็นแห่ง ๆ เช่น ได้ทุนบ้านแม่ปิ่น บ่อน้ำบ้านแม่คำมา และลานคำข้าวบ้านอู๋เหมย หรือถ้าเป็นช่วงหน้าหนาว แต่ละปีอก ก็ออกมาผิงแดดอ่อน ๆ ในตอนเช้า หรือบางปีอกก็ก่อไฟผิงไฟด้วยกัน คุยกันไป ตามธรรมชาติ เพื่อเพิ่มบรรยากาศ บางครั้งมีการพูดแซวกันเล่นให้สนุกสนาน แต่บางครั้งคุยกันไปคุยกันมาก็มีการถกเถียงปัญหากันขึ้น หรือนำข้อมูลของคนในหมู่บ้านมาเล่าสู่กันฟัง ตามภาษาชาวบ้านคือ “เล่าขวัญคนนั้นคนนี่” เมื่อไหร่ถ้าคนแปลกหน้าเข้ามาในหมู่บ้าน ก็หมายถึงต้องรู้จักกันทั่วบ้าน เพราะชาวบ้านก็จะนำมาพุดคุยให้กันฟัง การพุดคุยได้คุยในเรื่องทั่วไป หรือถามไถ่ทุกข์สุขกัน บางคนคุยเรื่องลูกหลานว่าคนนั้นเป็นอย่างไร คนนี้เป็นอย่างไร คุยเรื่องงานว่าทำอะไรดี ไม่ดี หรือคุยเรื่องสุขภาพว่าช่วงนี้ปวดหลังปวดเอว และได้ไปหายาที่นั่นที่นี้มากิน ซึ่งบางคนก็แนะนำยาดีให้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในลักษณะดังกล่าวได้เป็นไปตามธรรมชาติ แต่ละคนไม่ได้ตั้งใจว่าต้องนำข้อมูลอะไรมาแลกเปลี่ยนกัน มีบางคนพุดว่าถ้าเจอคนนั้นแล้วจะพุดเรื่องนั้นเรื่องนี้ให้ฟัง ซึ่งเมื่อพุดเรื่องที่ตั้งใจมาจบแล้วก็ได้คุยเรื่องทั่ว ๆ ไปต่อ การพุดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันจึงเป็นเรื่องที่หลากหลาย ใครอยากพุดคุยอะไรก็พุดคุยได้ตามความพอใจ จากการที่ได้เข้าไปสังเกตการ ในฐานะลูกหลานของชาวบ้านในชุมชน โดยได้เข้าร่วมกลุ่มพุดคุยกับชาวบ้าน ซึ่งกำลังนั่งผิงแดดอ่อน ๆ อยู่ การพุดคุยของชาวบ้านนั้นเป็นเรื่องที่หลากหลาย ทุกคนที่ร่วมกลุ่มพุดคุยได้แสดงความคิดเห็น ซึ่งบางเรื่องคนในกลุ่มมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน ก็เกิดการเถียงกันขึ้น เมื่อกำลังจะเป็นเรื่องใหญ่โต เขาก็หยุดคุยกันก่อนและไปคุยเรื่องอื่นต่อ เมื่อมีโอกาสได้วกกลับมาที่เรื่องเดิม หรือไม่พุดถึงเรื่องเดิมอีกเลย แต่บางเรื่อง พุดคุยกันไป เถียงกันมาก็ได้ข้อสรุปตรงนั้นเลยว่าเป็นอย่างไร การเรียนรู้ในรูปแบบนี้ เป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ชาวบ้านบางคนรู้เรื่องหนึ่ง หรืออีกคนรู้เรื่อง

หนึ่ง ก็นำมาแลกเปลี่ยนกัน ส่วนใหญ่ จะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของชาวบ้านเอง ที่ชาวบ้านประสบอยู่ ซึ่งเป็นการเล่าสู่กันฟัง หรือเป็นปัญหาในหมู่บ้านและชาวบ้านนำมาปรึกษาหารือกัน เช่น จากที่ข้าพเจ้าได้ไปสังเกต พร้อมกับไปร่วมพูดคุยกับชาวบ้าน บริเวณใต้ถุนบ้านแม่ปิ่น เริ่มแรกมี แม่ปิ่น พ่อตา พิสมัย 3 พ่อแม่ลูก นั่งคุยกันในบริเวณใต้ถุนบ้าน สักพักหนึ่งก็มี พี่อารีย์ อุ้มหลานมาร่วมสมทบคุยด้วย สักพักก็มีแม่ตาและพ่อปี มาร่วมคุยด้วย สักพักก็มี พ่อใจ แม่คำมาร่วมคุยด้วย สักพักก็มีออดกับพรซึ่งเป็นหลานของแม่ปิ่น แล้วได้ไปปลุกบ้านอยู่ริมบึง ซึ่งเป็นที่ของออด ขับมอเตอร์ไซด์เข้ามา และได้มาร่วมคุยด้วยเช่นกัน เริ่มตั้งแต่ที่ทุกคนเดินเข้ามาแม่ปิ่น พ่อตา พิสมัย ก็ได้พูดทักว่า “มาแอ่วพะ นังตี่นี้ก่อได้ล่อ” พร้อมกับจัดหาที่นั่งให้ ส่วนคนที่มาร่วมพูดคุยด้วยนั้นก็ได้ทักทายเจ้าของบ้านเช่นกันว่า “วันนี้จะไปไหนกา” หรือบางคนก็พูดว่า “จะไปทำอะไรยังดี” พร้อมกันนั้นก็ได้นั่งร่วมวงสนทนาค่ำด้วย พิสมัยเมื่อคนมามากเข้าก็ได้ลุกจากที่นั่งของตนให้คนอื่นนั่งแทน ในบรรยากาศของการพูดคุย เป็นการพูดคุยตามธรรมชาติ พูดเรื่องของคนนั้นคนนี้ พูดเรื่องของการทำมาหากิน ฯลฯ บางครั้งพูดกันไปพูดกันมากก็เถียงกัน ซึ่งส่วนใหญ่เมื่อเถียงกันแล้วก็ลงเอยกันได้ด้วยดี และก็ไม่ได้โกรธกัน แต่บางครั้งเมื่อเถียงกันไปเถียงกันมาทุกคนก็เงียบกันหมด เพื่อไม่ให้เกิดการเถียงต่อไปหรือไม่ทำให้บรรยากาศเริ่มเครียด และเริ่มต้นพูดเรื่องใหม่ หรือบางคนเช่น ออดจะเป็นคนที่คิดไปทางตลก หยอกล้อปรับเปลี่ยนบรรยากาศ โดยเปลี่ยนเรื่องพูดทันที การไปพูดคุยกันนั้นได้คุยในลักษณะพักผ่อนไปด้วย ส่วนใหญ่ไม่ได้ตั้งใจว่าจะนำเรื่องอะไรไปพูดให้กันฟัง นอกจากคนที่รู้ข่าวใหม่ที่เกิดขึ้นเท่านั้น เขาถึงเตรียมมาเล่าให้พวกฟังเช่นออดได้นำเรื่องของน้ำกำลังจะท่วมมาเล่าให้พวกฟัง การพูดคุยกันนั้นจะเป็นการโต้กันไปโต้กันมา คนนั้นพูดนิด คนนี้พูดหน่อยเสริมกันไป เช่น ออดพูดถึงเรื่องน้ำว่าตอนนี้ที่หลายบึงใกล้จะท่วมฝั่ง พ่อตาก็พูดแซงขึ้นมาว่าช่วงนี้น้ำจะมากทุกปี ส่วนแม่ปิ่นก็พูดแซงขึ้นอีกว่า ปีที่แล้วก็ท่วมข้าวจาวแม่กึ่งน้อย ทำให้การพูดเป็นการพูดเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

ในวันพระก็เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง เนื่องจากทุกวันพระชาวบ้านต้องไปร่วมทำบุญ โดยเฉพาะ คนเฒ่า คนแก่ หรือพ่อบ้าน แม่บ้าน โดยเฉพาะวันศีลใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกกัน หรือวันสำคัญทางศาสนา ทุกครอบครัวต้องไปร่วมทำบุญ การไปทำบุญทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสไปพบปะ พูดคุยกัน บางคนเจอเพื่อนคุยที่ถูกใจก็คุยจนลืมฟังเทศน์ฟังธรรม แต่ส่วนใหญ่แล้ว ได้ใช้ช่วงเวลานั่งรอพระกำลังจะมาเทศน์คุยกัน พอพระมาเทศน์ทุกคนก็ตั้งใจฟังเทศน์ เมื่อเทศน์จบได้คุยกันต่อ หลังจากนั้น ช่วงที่เดินกลับได้เดินคุยกันมาเรื่อย ๆ การคุยได้คุยเรื่องทั่ว ๆ ไปเช่นเดียวกับการคุยกันที่ใต้ถุนบ้านแม่ปิ่น

นอกจากวันพระแล้ว วันงานตามประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของชาวตระกูลเดียวกัน ที่จัดขึ้นทุกปี ประเพณีงานศพ งานบ้านใหม่ งานแต่งงาน ก็เป็นโอกาสที่สำคัญที่ชาวบ้านได้มีโอกาสได้มาพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอีกโอกาสหนึ่ง

การไปเที่ยวหาคนป่วย ก็เป็นอีกโอกาสหนึ่งในการที่ได้ไปพบปะพูดคุยกันของชาวบ้าน จะเห็นว่าชาวบ้านสมัยก่อนนั้น เวลามีคนในหมู่บ้าน ไม่สบาย ญาติหรือเพื่อนบ้านคนอื่นก็พากันไปเยี่ยมเยียน บางครั้งมีคนไปเยี่ยมเต็มบ้าน แต่ละคนก็ไปเยี่ยม บางคนไปเยี่ยมเฉย ๆ บางคนมียาดี ๆ ก็นำไปฝาก หรือไปบอกแหล่งยาดี ๆ ให้ บางคนมีข้าวปลาอาหารที่คนป่วยชอบก็นำไปฝาก เมื่อไปเจอญาติคนอื่นก็ต้องพูดคุย ทักทายกันก่อนในฐานะคนบ้านเดียวกัน หรือปรึกษาหารือกันว่าจะทำอย่างไรเกี่ยวกับคนป่วย ซึ่งแต่ละคนก็อาจจะแนะนำไปหลาย ๆ ทาง บางคนแนะนำเรื่องการดูแลคนป่วย เรื่องยาที่รักษา หรือแนะนำเรื่องของการกินสำหรับคนป่วย เนื่องจากสมัยก่อนนั้น อาหารการกินก็เป็นเรื่องสำคัญ อาหารบางอย่างเป็นของแสลงคนป่วยกินเข้าไปแล้วอาจจะอาการหนักขึ้นอีก เช่น ผักชโอม ที่เป็นอาหารต้องห้ามสำหรับคนคลอดลูกใหม่ หรือ “แม่กำเดียน” ได้ห้ามแม้กระทั่งการได้กลิ่น ในหมู่บ้านถ้ามีการคลอดลูกสักราย บ้านทั้งบ้านต้องอดกินแกงชโอม เพราะจะทำให้คนที่อยู่ไฟเป็นลมผิดเดือนได้ ซึ่งชาวบ้านจะต้องกำมาก

การเป็นลูกมือ

การเรียนรู้ส่วนใหญ่สืบทอดกันในระบบเครือญาติหรือในครอบครัว เป็นการเรียนรู้ทักษะความชำนาญ ในลักษณะของการค่อย ๆ เรียนรู้ในสิ่งที่ยาก ๆ ใช้ความชำนาญน้อยไปหาสิ่งที่ยากใช้ความชำนาญมาก เช่น พ่อสอนลูกและสืบทอดวิชาความรู้ทางด้านการเป็นสล่า(ช่าง) ด้านการเป็นหมอฟันบ้าน หรืองานบ้านงานเรือน งานอาชีพให้แก่ลูกหลานของตน โดยการเรียนรู้ดังกล่าวไม่ได้เป็นการบังคับให้เรียน ลูกหลานคนใดมีความสนใจ กระตือรือร้นและขยันขันแข็ง ก็ได้รับการเรียนรู้ ความรู้ ทักษะและความชำนาญนั้น

การเรียนรู้การเป็นสล่า(ช่าง) สมัยก่อนนั้นมีสล่า(ช่าง)หลาย ๆ ประเภท ได้แก่ ช่างไม้ที่ปลูกบ้าน ช่างแกะสลัก ช่างเหล็ก ได้แก่ คนตีมีด ตีขวานและตีเหล็กอื่น ๆ ช่างปั้น เช่น ปั้นหม้อ ปั้นโอ่ง ชาม ช่างหล่อ คนที่เป็นสล่า ส่วนมากแล้วจะมีคนในครอบครัวคนใดคนหนึ่งเป็นสล่า หรือมีญาติเป็นสล่า เพราะสมัยก่อนนั้น การทำงานได้ทำในลักษณะช่วยกันทำ ทุกคนในบ้านเป็นแรงงานสำคัญ ถ้าแรงงานในบ้านไม่พอก็ขอแรงงานของญาติสนิทก่อนมาช่วย บางครั้งได้ทำในลักษณะลงแขกกัน พอถึงมือของเพื่อนบ้านเราก็ต้องไปช่วยตอบ เช่น การปลูกบ้านสมัยก่อนชาวบ้านได้ปลูกบ้านโดยช่วยกันในหมู่เครือญาติ โดยมีสล่าเฝ้าอยู่คนหนึ่ง ที่คอย

ดูแล และคอยสั่งงานให้กับญาติ ๆ ที่มาช่วย ซึ่งสละเก้านี้ต้องเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญในเรื่องของการปลูกสร้างบ้านเป็นอย่างดี กรณีของการปลูกสร้างบ้าน ลูกมือที่มาช่วยต้องคอยทำตามคำสั่งของสละเก้า บางคนไปเป็นลูกมือบ่อย ๆ ได้เรียนรู้ถึงวิธีการต่าง ๆ ประกอบกับการได้ฝึกฝนอยู่บ่อย ๆ จนรู้และชำนาญ ต่อมาสามารถเป็นสละเก้าเองได้ โดยเริ่มแรกได้ลองทำในสิ่งที่ย่าง ๆ ก่อน จนชำนาญแล้วก็ฝึกทำงานที่ยากขึ้น

กรณีของ พ่อส่ง เรือนตัน จากการสัมภาษณ์ พ่อส่ง เรือนตัน ซึ่งเป็นช่างไม้ประจำหมู่บ้าน พ่อส่งเล่าว่า ได้เรียนรู้การเป็นสละ เก้าจากหลาย ๆ แห่ง ที่สำคัญคือพ่อใจ บิดาของพ่อส่งเองเป็นสละสร้างบ้าน เวลาชาวบ้านมีการปลูกสร้างบ้านที่ไหนมักให้พ่อใจไปช่วยเป็นสละเก้าให้ และเวลาพ่อใจไปเป็นสละเก้าที่ไหนมักพาพ่อส่งไปช่วยด้วยอีกแรงหนึ่ง เพื่อช่วยยกอุปกรณ์ในการปลูกสร้าง ช่วยขุดดิน ยื่นไม้ เลื่อยไม้ ตอกตะปู ในส่วนที่ย่าง ๆ ตั้งแต่พ่อส่งทำอะไรไม่เป็นเลย พ่อใจก็คอยสอนในส่วนที่ย่าง ๆ ก่อน นอกจากนั้นเวลาในบ้านมีการปลูกสร้าง พ่อส่งก็อาสาไปช่วยทุกคน ถ้าพ่อส่งว่าง เพราะสมัยก่อนนั้น เวลาว่างงาน เขาจะช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานกัน เวลาเพื่อนบ้านมีงานบ้างเราก็ต้องไปช่วยตอบ ทำให้พ่อส่งได้เรียนรู้ในหลาย ๆ ทาง โดยเฉพาะกับพ่อซึ่งเป็นสละเอง แต่บางอย่างพ่อส่งก็เรียนรู้เอง ดัดแปลงเอง เพื่อให้ง่ายในการกระทำ พ่อส่งบอกว่า บางอย่างมันแล้วแต่วิธีการของใครของมัน เราอาจจะไม่ทำเหมือนตัวอย่างที่ได้เห็นมา แต่เราสามารถนำมาดัดแปลงให้ง่าย หรือให้เร็วขึ้น ตามความคิดของเราเอง ภายหลัง พ่อใจ บิดาของ พ่อส่งอายุมาก และเห็นว่าพ่อส่งสามารถทำงานแทนได้ จึงได้มอบอุปกรณ์ในการก่อสร้างให้สืบทอด เช่น มีด เลื่อย ขวาน เลื่อย เต่าไม้ ฯลฯ นอกจากนั้นยังได้สอนย่ำถึงพิธีการต่าง ๆ ก่อนการปลูกสร้าง ว่าต้องมีการขอขมาเจ้าที่เจ้าทางก่อน โดยนำกรวยดอกไม้ธูปเทียนไปขอขมา ที่ต้องไปล้างหัวล้างเท้า เวลาขึ้นปีนป้าย

นอกจากช่างไม้แล้วก็มีช่างหล่อ ช่างปั้น ส่วนมากแล้ว คนที่เป็นสละ จะทำเป็นหลาย ๆ อย่าง ตั้งแต่ ทำไม้ ปั้น หล่อ

จากการสัมภาษณ์ นายสมพัทธ์ อ่อนตา ซึ่งเป็นชาวอำเภอฝาง ได้รับมหาสร้างวิหารบ้านป่าเป้าของเรานี้เอง และได้มาเจอกับเข้มทิศ ในช่วงที่ทำวิหารวัด จึงได้ขอบพอและแต่งงานกัน จนปัจจุบันได้ก่อสร้างตัวเป็นชาวบ้านป่าเป้าของเรามาสิบกว่าปีแล้ว นายสมพัทธ์ อ่อนตา หรือหนานภักตร์ เล่าว่าไม่เคยเรียนหนังสือหนังสือเกี่ยวกับวิชาช่างมาเลย สมัยก่อนที่ยังเป็นเด็กอายุประมาณ 7 ขวบ หนานภักตร์ ได้บวช ได้ประมาณสิบกว่าพรรษา จึงสึก ช่วงที่บวชนั้น เวลาวัดมีงานอะไร ก็อาสาช่วย ทุกอย่าง ตั้งแต่ ล้างถ้วยชาม ปัดกวาดวัด ล้างห้องน้ำ พอติดกับช่วงที่หนานภักตร์บวชอยู่นั้น วัดมีการสร้าง วิหาร สร้างรั้ววัด สร้างศาลา และสมัยก่อนเวลามีการปลูกสร้างได้มีการเกณฑ์ชาวบ้านมาช่วย พร้อมพระเณร ที่อยู่ในวัดก็ต้อง

ช่วยกันทำ พร้อมกับชาวบ้าน จากการที่ได้ทำมา ได้รู้ได้เห็น ได้รับการฝึกฝน ในหลาย ๆ อย่าง ตั้งแต่เรื่องการปลูกสร้าง การปั้น ประกอบกับหนานภักตร์เป็นผู้ที่ชอบสังเกต ชอบฝึกทำ เวลาว่าง ๆ ก็ลองหัดทำดู หนานภักตร์ จึงได้วิชาความรู้หลาย ๆ อย่างจากวัด เช่น การปลูกสร้าง การปั้นหุ่น การหล่อ ซึ่งตอนนั้น วัดได้ปั้นพระพุทธรูปและทำการหล่อเสารั้ววิหาร ส่วนในเทศกาลเข้าพรรษาก็มีการหล่อเทียนพรรษา หนานภักตร์ได้เรียนรู้วิธีการต่าง ๆ เองโดยการเป็นลูกมือช่าง ช่วงว่าง ๆ ได้มาหัดทำเองจนสามารถทำได้ จนกระทั่งต่อมา ได้สึกออกมาจึงกลับบ้านของพ่อซึ่งเก่ามาก ทำการปลูกสร้างใหม่ โดยหนานภักตร์ ได้ทดลองเป็นสล่าตัวเอง และให้น้อง ๆ คอยช่วย เป็นลูกมือ จนเสร็จและชาวบ้านเห็นผลงาน ต่อมาก็มีชาวบ้านมาขอให้ เป็นสล่าเก่าให้เวลา มีการ ลื้อและทำการปลูกบ้านใหม่ จึงเริ่มการเป็นสล่าเก่าของหมู่บ้านตั้งแต่นั้นมา ปัจจุบันหนานภักตร์ เป็นสล่า(ช่าง)ประจำหมู่บ้าน โดยเฉพาะช่างก่อสร้างบ้าน แต่หนานภักตร์ทำเป็นทุกอย่าง ตั้งแต่ งานเหล็ก งานปูน งานไม้ นอกจากนั้นน้องชายอีก 2 คน ที่คอยไปช่วยงานอยู่ทุกครั้งที่มีการไป ทำงาน ตอนนี้ก็สามารถทำแทนได้ เวลาหนานภักตร์ไม่ว่างก็ให้น้องชายทำแทน ซึ่งทั้ง 2 คน สามารถทำแทนได้ จากการที่ได้รับการฝึกฝน การเป็นลูกมือของพี่ชาย ซึ่งไม่ได้เรียนรู้วิชาการ ช่างจากโรงเรียนแห่งใด แต่จากการได้เรียนรู้จากการเป็นลูกมือของพี่ชาย จากการได้ฝึกฝน ได้ ปฏิบัติ อยู่บ่อย ๆ จึงสามารถทำเป็น

การเรียนรู้การเป็นหมอพื้นบ้าน

การเรียนรู้ดังกล่าว เรียนรู้จากผู้ใหญ่ในครอบครัว เรียนรู้จากพ่อแม่ เพราะสมัยก่อน นั้น สถานพยาบาลต่าง ๆ ยังไม่มี เวลาไม่สบายก็รักษาไปตามอาการ เช่น เวลาารู้สึกหน้ามืดจะเป็นลม ก็กินยาลม ที่แม่ซื้อไว้ติดบ้านกิน บางครั้งไม่มียาได้วิ่งไปซื้อบ้านหมอ ที่ชาวบ้านเชื่อถือว่ามียาดี ได้แก่ หมอโม๊ะ ชาวบ้านเด่น และพ่ออู๊ยแสน ชาวบ้านป่าเป้าของเราเอง กรณีที่มี อาการปวดเมื่อย ได้บีบนิ้วกดกันเอง หรือบางครั้งก็ให้เด็กช่วยเหยียบให้ เสร็จก็จะออกไปทำงาน ตามปกติ มันก็หายไปเอง ถ้ายังไม่ดีขึ้น อาจจะไปหาหมอนวดประจำหมู่บ้าน ช่วยบีบนิ้วกดให้ หรือให้หมอที่เก่งทาง เป่า ขูด ช่วยเป่า ขูดให้อีกทางหนึ่ง เพื่อไปถูกพิษภัยมาจากไหนจะได้ ถอนพิษได้ กรณีคนที่ป่วย กินยารักษาตามอาการแล้วยังไม่หาย อาจทำพิธีสะเดาะเคราะห์เคราะห์ รคน้ำมันต์ หรือไปดูเมื่อดูหมอและรักษาตามที่หมอบอก การดูแลรักษาต่าง ๆ นี้ บางครั้ง พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ไม่ได้บอก ไม่ได้สอน แต่เราได้จากการเรียนรู้เองจากการที่ พ่อแม่ ผู้ใหญ่ที่ป่วยอาจไหว้วานให้ช่วยหยิบยาให้เวลาไม่สบาย หรือโดยเฉพาะลูกหลาน ที่ต้องคอยปรนนิบัติ พ่อแม่ หรือผู้ใหญ่ที่อายุมากแล้ว ได้เกิดการเรียนรู้เอง ในบางครั้งผู้ใหญ่ไม่สบายแล้วต้องคอย บีบนิ้วกดให้ ทั้งที่ตนเองไม่เคยบีบเคยนวด และทำไม่เป็นเลย แต่ในโอกาสนี้ทำให้ได้เกิดการ

เรียนรู้ การที่ต้องคอยป้อนข้าว ป้อนน้ำ ป้อนยา คอยช่วยหยิบโน้นหยิบนี้ให้ คอยพยุงลูก พยุงนั่ง จนสามารถเป็นหมอได้เองโดยธรรมชาติ คนแก่บางคนถูกใจในการปรนนิบัติพิทักษ์ของ ลูกหลาน อาจมีรางวัลให้ ซึ่งบางครั้งอาจเป็นสิ่งของ หรือคนแก่บางคนมีวิชาอาคมติดตัว ก็ได้ มอบวิชาอาคมนั้นให้ เพื่อไว้ใช้ป้องกันหรือรักษาตัวเองต่อไป บางคนที่เป็นหมอยา ลูกหลานก็ ได้รับการสืบทอดวิชาเกี่ยวกับหมอยานั้นได้ การเรียนรู้การเป็นหมอพื้นบ้านเรียนรู้ได้หลาย ๆ วิธี อีกวิธีหนึ่ง กรณีที่พ่อแม่ ผู้ใหญ่เป็นหมอยาเอง การช่วยขายยาโดยการช่วยหยิบยาให้แก่คนที่ มาขอซื้อยา หรือช่วยตำยา ปรงยา นาน ๆ เข้าก็เริ่มเรียนรู้ว่ายาอะไรใช้รักษาโรคอะไร และสามารถทำยาเองได้ อย่างเช่น กรณีของ หมอบุญ อุบนันต์ ลูกชายของ หมอโม้ซึ่งเป็นหมอ เมืองประจำบ้านป่าเป้าของเรา หมอบุญ ได้คอยช่วยเหลือพ่อทุกอย่าง ตั้งแต่ เด็ก ๆ เวลาพ่อไป หาสมุนไพรเพื่อใช้สำหรับทำยา หมอบุญก็ไปด้วย เวลาพ่อตำยา ก็ช่วยตำยา บางครั้งก็อาสาตำ ให้พ่อ เวลามีคนมาขอซื้อยา หมอบุญก็ช่วยหยิบยาให้ ตามที่หมอบุญรู้ ยาไหนที่หมอบุญไม่รู้จัก หรือไม่แน่ใจว่าใช่ยาที่เขาขอซื้อหรือเปล่า หมอบุญก็ได้ถามพ่อ จนกระทั่งหมอบุญจำชนิดยา ได้เกือบทุกอย่าง เมื่อหมอโม้พ่อของพ่อบุญใกล้สิ้นชีวิต หมอบุญซึ่งเป็นลูกชายคนเดียวจึงได้ รับชันตั้งจากหมอโม้ รักษาชาวบ้านต่อไป

การเป็นลูกมือในเรื่องอื่น ๆ

เช่น งานบ้านงานเรือน เริ่มตั้งแต่ในครัว ลูกสาวบางคนจะคิดแม่ เวลาแม่ทำงานชอบ ช่วยเหลือเสมอ เช่น แม่นั่งทำอาหาร ลูกก็คอยรับใช้แม่ หยิบเครื่องปรุงให้แม่ ช่วยเด็ดผัก หั่นผัก บางครั้งของในครัวขาดแม่ก็วานให้วิ่งไปเอามาให้ หรืออาจให้ช่วยตำน้ำพริก ช่วยชิม และช่วย เติมเครื่องปรุง เริ่มจากแม่อาจให้ลูกชิมก่อนและเติมเครื่อง และแม่ก็มาชิมอีกครั้งหนึ่ง จน กระทั่งแม่ให้ลูกจัดการชิมและปรุงเอง จนลูกเริ่มที่จะเรียนรู้เองว่าปรุงอาหารอย่างไรให้อร่อย ถิ่นรสชาติเป็นอย่างนี้ต้องเติมเครื่องปรุงอะไรเพิ่ม นอกจากนั้นก็เรียนรู้ว่าเครื่องปรุงของอาหาร แต่ละประเภทประกอบด้วยอะไรบ้าง จนกระทั่งสามารถทำแทนแม่ได้ บางครั้งอาจต้องใช้ ความจำบ้าง หรือบางครั้ง การได้ทำอยู่ทุกวัน ได้รู้ได้เห็น จึงเกิดการเรียนรู้เอง เช่น แกงเผ็ดทุก อย่างต้องตำน้ำพริกใส่ปลาร้าถึงอร่อย นี่เป็นวัฒนธรรมการกินอาหารของชาวบ้านป่าเป้า

งานเย็บปักถักร้อย ส่วนใหญ่ในงานของชาวบ้านเราไม่ว่าจะเป็นงานในบ้านหรือใน ชุมชน เช่นงานบวช งานแต่งงาน หรือแม้แต่งานศพ ของคนในหมู่บ้านคนที่คอยดูแลเรื่อง ดอกไม้ จัดตกแต่งดอกไม้ คือ แม่เรือน อินแดง และพี่บัวผัน กาวิ และมีลูกมือคอยช่วยก็คือ ชาวบ้านที่มาช่วยงาน ส่วนใหญ่ก็มีพวกสาว ๆ หรือพวกแม่บ้าน บางคนช่วยตัดก้านดอก เค็ดใบ ช่วยเหลาไม้ ฯลฯ บางคนช่วยตกแต่งดอกไม้ ซึ่งได้ทำตามแม่เรือนและพี่บัวผันทำเป็น

ตัวอย่าง หรือทำตามทีบอก ส่วนอุปกรณ์ของใช้ต่าง ๆ นั้น ทางเจ้าภาพต้องเป็นผู้จัดเตรียมและหามาให้

จากการพูดคุย สัมภาษณ์พี่บัวผัน และแม่เรือน แม่เรือนบอกว่าก่อนนั้นแม่เรือนทำไม้ค้อยเก้ง อาศัยว่าใจชอบทางด้านนี้ เวลาเห็นเขาทำดอกไม้ จัดดอกไม้ ไม่ว่างานอะไร ได้อาสาเข้าไปช่วยเสมอ เริ่มแรกได้ไปช่วยหีบโน้นหีบนี้ให้ ช่วยตัดก้านดอกไม้ เต็ดใบ ช่วยตกแต่งเป็นบ้างไม่เป็นบ้าง คนที่ทำเป็นเขาก็บอกเรา เราก็ทำตามที่เขาบอก เช่นช่วยทำขันผูกข้อมือสำหรับคู่บ่าวสาวเวลาแต่งงาน งานบวชก็ทำขันผูกข้อมือลูกแก้ว ส่วนงานศพก็ช่วยแต่งหน้าศพหรือหน้าประสาท หรือแต่งกรอบรูป สมัยก่อนนั้นคนที่ทำเป็นและเป็นผู้คอยควบคุมในการจัดดอกไม้ ซึ่งเรียกว่าเป็นเจ้าจัดดอกไม้ในงานต่าง ๆ ในหมู่บ้านเราก็คือแม่ปิ่น ไชยวง ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว โดยมีชาวบ้านคนอื่น ๆ มาช่วย เป็นลูกมืออีกหลายคนใครอยากมาช่วยก็ได้ ไม่มีใครว่า เป็นบ้างไม่เป็นบ้างก็ช่วยกันไป แม่เรือนบอกว่า ได้เรียนรู้จากแม่ปิ่นหรือคนเฒ่าคนแก่นี้แหละ ว่าวิธีทำเขาทำกันอย่างไร และในเรื่องของการจัด จัดอย่างไรถึงจะสวย งานทุกอย่างชาวบ้านก็มาช่วยกันจัด ตกแต่ง พร้อมกับดื่มกันไป จนคนแก่คนเฒ่าในหมู่บ้านที่ทำเป็นเช่นแม่ปิ่น และคนอื่น ๆ ที่รุ่นราวคราวเดียวกันได้สิ้นชีวิตแล้ว แม่เรือนและพี่บัวผัน จึงได้เป็นเจ้าจัดดอกไม้แทนในงานต่าง ๆ ในหมู่บ้านป่าเป้าของเราต่อมา

การเรียนรู้อื่น ๆ ได้แก่

การเรียนรู้ผ่านการเล่านิทาน

จุดประสงค์ของการเล่านิทาน ของชาวบ้านสมัยก่อน เพื่อต้องการเล่าให้เด็กฟัง เพื่อความเพลิดเพลิน เล่าเพื่อกล่อมให้ลูกนอน โดยเฉพาะ พ่อ แม่ ปู่ ย่า หรือตา ยาย ที่เลี้ยงลูก เลี้ยงหลานเอง มักเล่านิทานให้เด็กฟังอยู่เสมอ เล่าเป็นเรื่อง ๆ เรื่องนั้นจบแล้วก็เล่าเรื่องอื่นต่อ ซึ่งเด็กก็ชอบฟังนิทานที่ซ้ำ ๆ สังเกตเห็นว่านิทานสมัยก่อนนั้น ได้แฝง คติสอนใจให้คนฟังได้คิดตามไปด้วย เช่น นิทานอยู่เรื่องหนึ่งที่ข้าพเจ้าได้ฟังแม่เล่า ซึ่งตอนนั้นทานข้าวเย็นเสร็จพ่อ แม่ ยาย พร้อมข้าพเจ้าและพี่ ๆ ได้นอนเล่นกัน ที่เตียงนอน แต่ละคนก็ได้นอนหันหัวไปตามความพอใจ แต่ได้ดูว่าพ่อ แม่ หรือยาย อยู่ตรงไหน การเหยียดเท้าก็ไม่นอนเหยียดไปทางนั้น ส่วนตัวของข้าพเจ้าได้นอนกับแม่ โดยแม่จะโอบอยู่และเล่าเรื่องไปเรื่อย ๆ ที่ข้าพเจ้าฟังแล้วจำมาจนทุกวันนี้คือเรื่องของชะนี แม่เล่าว่า มีเด็กอยู่คนหนึ่ง เป็นเด็กที่ซน ชอบหนีแม่พ่อไปเที่ยว ตามทุ่งนา ป่าเขา และชอบไปเล่นไถลบ้าน มีอยู่วันหนึ่งเด็กคนนั้น ได้ไปเที่ยวเล่นในป่า เกิดการพลัดหลงป่า จึงกลับบ้านไม่ได้ จนค่ำ แม่พ่อก็ออกตามหาก็ไม่พบ ก็กลับมาบ้าน นั่งร้องไห้ และรอลูกไม่ยอมหลับไม่ยอมนอน จนเช้าลูกก็ยังไม่กลับมา อีกวัน อีกคืนก็ไม่กลับ มาจนนานวันเข้า แม่ก็ยัง

ไม่หายคิดถึงลูกทุกคืนได้แต่นอนร้องไห้เพราะคิดถึงลูก ส่วนลูกก็ร้องไห้คร่ำครวญหาแม่อยู่ กลางป่าคนเดียว ยิ่งตอนกลางคืนได้ยินแต่เสียง สัตว์ป่าร้องกันเต็มป่า ซึ่งลูกทั้งกลัวทั้งคิดถึงแม่ ข้างก็ไม่มีกิน ร่างกายก็ผอมลง ๆ เช่นเดียวกับแม่ วัน เวลาผ่านไปปาเข้าเป็นสิบวัน ยี่สิบวันก็ กลับบ้านไม่ ด้วยอาการหิว ลูกจึงได้เด็ดลูกไม้ หัวมันต่าง ๆ กินแทนข้าว ก็อยู่ได้เรื่อยมาจนมา วันหนึ่งเวลาได้ล่องเลยไปเป็นสิบ ๆ ปี แม่ก็มีความรู้สึกลอยไปเที่ยวป่า จึงชวนกันกับพ่อไปหา ของป่า บังเอิญได้ไปเจอถึงตัวหนึ่ง นั่งซึมเศร้าอยู่ ร้องจ๊วก จ๊วก อยู่ตัวเดียว แต่ทำไมหน้าตา คล้ายคนและคล้ายลูกของตนเอง จึงเข้าไปดูใกล้ ๆ ใช่ว่าลูกของตนจริง ๆ จึงโผล่เข้าไปกอด ลูกก็ เช่นเดียวกับแม่ เมื่อเห็นพ่อ แม่ก็ดีใจ เมื่อแน่ใจว่าใช่แม่แล้วก็วิ่งมากอดแม่เช่นกัน ทั้งคู่กอดกัน ร้องไห้ แม่ก็เลยถามลูกว่า ทำไมหน้าตาลูกมีแต่หนวด แต่เครา และมีขน มีหางเช่นนี้ ลูกจึงเล่า ให้แม่ฟัง ว่าลูกไม่มีข้าวกินต้องอาศัยหาลูกไม้หัวมันในป่ากินแทนเมื่อกินนาน ๆ เข้า จึงออก หนวด ออกหางมาอย่างนี้ พุดเสร็จก็ร้องไห้กอดแม่เช่นกัน แม่เมื่อเห็นดังนั้นก็จะรีบพาลูกของ ตนกลับบ้าน ส่วนลูกร้องไห้ไม่ยอมกลับ เพราะยายชาบ้านที่มีขน มีหนวด มีหาง ซึ่งแม่ก็รับไว้ ให้กลับ รับประทานอาหารก็ไม่ยอมกลับ และสุดท้ายก็พุดกับแม่และพ่อว่า “หือแม่กับป่อกบ้าน เหยียดอะ ตนเองป่อกบ้านบะได้ กันก็ออกหางกาก็ออกหนวดป่อกเมื่อเมืองคนบะได้แล้ว “ พุด เสร็จก็ร้องไห้กอดแม่และแม่ก็ร้องไห้กอดลูก เมื่อจวนค่ำลูกไม่ยอมกลับแม่กับพ่อก็พากันกลับ มาบ้านและทิ้งให้ลูกอยู่ป่าต่อไป พ่อเล่าจบแม่ก็สอนว่า ลูกอย่าไปเที่ยวที่ไหนไกล จะพลัดหลง กลับบ้านไม่ได้ ก็จะเหมือนเด็กคนนี้ แล้วจะไม่ได้กลับมาอยู่กับพ่อแม่ ข้าพเจ้าซึ่งได้ฟังแม่เล่า น้ำตาก็ซึมออกมาสุดท้ายก็ปล่อยร้องไห้โฮ....ออกมา เนื่องจากคิดว่าถ้าเกิดกับตัวเองจะอย่างไร ต้องอยู่คนเดียว ต้องพลัดพรากจากแม่ พ่อ จะเห็นว่านิทานเรื่องนี้จะสอนไม่ให้เด็กไปเที่ยวที่ ไหนไกล ๆ คนเดียว เวลาจะไปที่ไหนจะต้องมีผู้ใหญ่ไปด้วยจะได้ไม่พลัดหลง

การเรียนรู้จากการดักเตือน การดูคำว่าการกล่าว สั่งสอน

จุดประสงค์ของการดักเตือน การดูคำว่าการกล่าว คือเพื่อให้ทุกคนรู้ถึงสิ่งที่ถูกต้อง สิ่งที่ดี งาม ส่วนใหญ่เป็นวิธีการสอนที่ผู้ใหญ่ใช้กับเด็ก พ่อ แม่ใช้กับลูก หรือ พี่ใช้กับน้อง ซึ่งเป็นการ สอนเรื่อง ของความประพฤติ เช่น เด็กคือ ชน พ่อแม่บอกแล้ว ไม่ฟัง พ่อแม่ก็ต้อง ดูคำว่าการกล่าว เมื่อไม่ฟังอีก ก็ต้องใช้วิธีที่รุนแรงขึ้น คือ การตี เพื่อให้เด็กกลัวจนจำ ให้เด็กเกิดการเรียนรู้ว่า การ ตีคือ ชน พ่อ แม่บอกอะไรไม่เชื่อฟังต้องโดนคำ หรือตี จนเด็กไม่กล้าทำอีก แต่เด็กบางคนไม่ เกล็ดหลาบโดนตีแล้วสักพักก็กลับมาชนใหม่ ก็ต้องถูกคำ ถูกตี อยู่บ่อยครั้ง เมื่อให้รู้ว่าไม่ควร ทำอีก สุดท้ายก็หยุดเนื่องจากเริ่มรู้แล้วว่าถ้าชนต่อไปก็ต้องโดนคำโดนตีอีก

เมื่อเด็กเริ่มโตขึ้นการดูว่ากล่าว เป็นเรื่องของความดีงาม ความถูกต้องตาม ประเพณี ซึ่งวิธีการดี ไม่ค่อยใช้ แต่บางคนก็ยังใช้อยู่ บางคนพ่อแม่ได้ดัดเตือน สั่งสอน หรือที่ แรงขึ้นได้ใช้วิธี ดูว่ากล่าวเท่านั้น ซึ่งเด็กในวัยที่โตขึ้นเริ่มรับรู้เรียนรู้เร็วกว่าเด็กเล็ก ๆ เช่น ประเพณีการเคารพผู้อาวุโส เด็กต้องเคารพและเชื่อฟังผู้อาวุโส ลูกต้องเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ผู้ใหญ่ เวลาผู้ใหญ่บอกหรือสอนอะไรต้องทำตามพร้อมกับต้องมีความกตัญญูรู้คุณต่อพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่เลี้ยงดูมา นอกจากนั้นการสอนก็เป็นการสอนพูด ให้พูดจาให้ไพเราะ อ่อนหวาน ไม่หยาบคาย หยาบกระด้าง หรือสอนพูดตั้งแต่สอนให้เรียกพ่อ เรียกแม่ ซึ่งการสอนพูดดังกล่าว เช่นกัน ถ้าลูกสอนแล้ว ยังพูดจาหยาบคาย หยาบกระด้าง พ่อแม่ก็พูดเตือน พูดว่า คำหรือดีเพื่อ ไม่ให้พูดจาอย่างนั้นอีก นอกจากนั้นก็สอนในเรื่องอาชีพ คือให้ลูกหลานประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่คดโกงใคร ไม่ลักขโมยของใคร แต่ถ้าลูกหลานยังไม่ฟังก็จะพูดดัดเตือน หรือคำ ในกรณี ของเด็กที่โตแล้ว พ่อแม่อาจแกล้งไล่ออกจากบ้าน เพื่อเป็นการเตือนให้เด็กเรียนรู้ว่าการทำอย่าง นี้ไม่ดี ไม่ถูกต้อง เด็กบางคนก็หนีออกจากบ้านจริงตามคำไล่ของพ่อแม่

ในเรื่องการปฏิบัติตัวของหนุ่มสาว หรือการชอบพอกันของหนุ่มสาวบางโอกาสได้ ทำในสิ่งที่ไม่ดี ไม่เหมาะสมไม่ควร ซึ่งผู้ใหญ่ไม่เห็นดีเห็นงามด้วย ผู้ใหญ่ได้ใช้วิธีดัดเตือน สั่งสอน เมื่อดัดเตือน สั่งสอนแล้วลูกยังไม่ปฏิบัติตัวให้ดีขึ้นตามที่พ่อแม่สั่งสอน ก็ต้องโดน พ่อแม่ ผู้ใหญ่ดูว่ากล่าวอย่างรุนแรง พ่อแม่บางคนใช้คำหยาบคำจวนทำให้ลูกร้องไห้ ซึ่ง ลูกหลานบางคนก็เลิกทำทันที บางคนทำซ้ำ ๆ ก็ทำต่อไปโดยไม่สนใจคำสอนของพ่อแม่ ซึ่ง การเรียนรู้ดังกล่าวเด็กได้เรียนรู้ รับรู้ แต่เด็กบางคนก็ปฏิบัติตามที่พ่อแม่สั่งสอน บางคนก็ไม่ ปฏิบัติตาม แต่ได้ปฏิบัติไปตามที่ตนเองต้องการ ซึ่งขัดกับธรรมเนียมของชาวบ้าน คือเวลา พ่อ แม่ ผู้ใหญ่สอนต้องเชื่อฟัง ต้องทำตาม เพราะผู้ใหญ่คือผู้มีประสบการณ์มากกว่า “อาบนํ้าร้อนมา ก่อน” บางคนฝึกฝนของบ้านแล้วก็อยู่ไม่ได้จึงต้องพากันหนีไปอยู่ที่อื่น จนเป็นที่ติฉินนินทา ของชาวบ้าน

การเรียนรู้ที่ผ่านคำคมต่าง ๆ

การเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่ง คือการเรียนรู้ที่ผ่านคำคม เช่น

“มีสิบอย่ากินชาว” จุดประสงค์เพื่อต้องการสอนลูกหลานให้ใช้จ่ายอย่างประหยัด อด ออม ไม่ฟุ้งเฟ้อ

“คนติดคนน้ำบ่อไหล ตกไฟบ่อไหม้” จุดประสงค์เพื่อ ต้องการสอนลูกหลานให้ทำแต่ ความดี เช่น มีความประพฤติดี ขยันขันแข็งในการทำงาน

“เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนค้าขายยาก จุดประสงค์เพื่อต้องการสอนลูกหลานในเรื่องของการคบเพื่อน เพื่อนให้เลือกคบเพื่อนที่ดี ซึ่งเพื่อนที่ดีหรือเพื่อนแท้นั้นเป็นเพื่อนตายจะหายาก ส่วนเพื่อนกิน เวลาเรามีกิน มักจะมาหา หรือเพื่อนที่กินเที่ยวด้วยกัน แต่ไม่มีความจริงใจต่อกัน พอเรามีปัญหา หรือมีความทุกข์ มักปิกตัวหนีห่างจากเราไป ซึ่งหาได้ง่ายมีถมไป

“บาปบะแป้นบุญ” หมายถึง การทำความดียอมเอาชนะความชั่วได้ จุดประสงค์เพื่อต้องการสอนลูกหลานให้ทำแต่ความดี ถึงเอาชนะความชั่วทั้งหมดได้

จะเห็นว่าคำสอนของผู้ใหญ่ แบบคำคมจะเป็นคำสอนแบบง่าย ๆ แต่มากล้นด้วยความหมายที่พยายามสื่อให้ลูกหลานได้คิด ได้ตัดสินใจเรียนรู้ที่จะปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม ซึ่งคำสอนจะเป็นการสอนในเรื่องทั่วไป สอนในเรื่องการดำรงชีวิต เรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน

ตอนที่ 3 เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ในสมัยก่อน

เงื่อนไขส่วนตัว

ความจำเป็นของชาวบ้านสมัยก่อนทำให้ต้องเรียนรู้และพึ่งพาตนเอง

ในเรื่องของการคมนาคม เนื่องจากชาวบ้านในอดีตอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านอื่น ครั้นจะเดินทางไปแต่ละครั้งก็ลำบาก ต้องใช้เวลาในการเดินทางเป็นวัน ทางเดินก็เป็นทางเดินแคบ ๆ พอสำหรับคนเดินลัดเลาะไปได้เท่านั้น การติดต่อกับชุมชนอื่นนั้น จึงมีนาน ๆ ครั้ง ชุมชนจึงต้องพึ่งพาตนเอง เลี้ยงตนเองให้ได้ เริ่มตั้งแต่ในครอบครัว การทำมาหากิน พ่อแม่ ผู้ใหญ่จำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะพึ่งพาตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็ต้องพยายามให้ลูกหลานได้เรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้พึ่งตนเองได้ ไม่ว่าโดยวิธีสอนโดยตรง การทำเป็นแบบอย่าง การฝึกฝนให้ทำเอง รวมทั้งการเรียนรู้เองจากประสบการณ์ หรือการทำงานต่างๆ โอกาสดังกล่าวทำให้ลูกหลานได้เรียนรู้ทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งเรื่องของการทำมาหากิน เรื่องประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ต้องเรียนรู้สิ่งที่พ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่เขาทำกันไว้ ทำให้ลูกหลานในชุมชนส่วนใหญ่ต้องเรียนรู้ พ่อ แม่ มีอาชีพอะไร มักสืบทอดให้แก่ลูก เช่น พ่อ เป็นช่างสร้างบ้าน ลูกก็เป็นช่างสร้างบ้านด้วย บางคนพ่อจักรสานเก่ง ลูกก็จักรสานเก่งด้วย อย่างเช่นกรณีของพี่บัวผัน กาวี

นอกจากความจำเป็นในเรื่องของการคมนาคมแล้ว ในเรื่องของเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ที่ต้องใช้ในบ้าน ในครัวเรือน เช่น ไห หม้อ ช้อน ชาม ฯลฯ ชาวบ้านสมัยก่อนก่อนนั้น

ไม่ค่อยรู้จักถ้วยแก้ว จานแก้ว หรือช้อนสแตนเลสอย่างเช่นปัจจุบัน ส่วนใหญ่ของประเภทนี้จัดทำจากวัสดุธรรมชาติ โดยหาทำหาใช้เอง เช่น ไหที่ใช้สำหรับนั่งข้าวได้ทำจากไม้ไผ่สาน ส่วนหม้อทำจากดินปั้น ช้อนขามทำกะลามะพร้าว อุปกรณ์ต่าง ๆ ได้หาเอาบริเวณใกล้ ๆ บ้าน แล้วนำมาทำเอง ซึ่งคนที่ทำส่วนใหญ่คือคนแก่ที่มีอายุแล้วทำไว้ให้หรือพ่อบ้าน แม่บ้านได้ใช้เวลาว่าง ๆ มาทำกัน เวลาทำก็มักสอนลูกหลานให้หัดทำไปด้วยแต่บางครั้ง เวลาผู้ใหญ่ทำอยู่เด็กมักไปช่วยทำ หรือไปช่วยยุ่ง เด็กที่โต ๆ หน่อย เมื่อทำเป็นก็อาสาช่วยทำ พอโตขึ้นก็สามารถหาวัสดุต่าง ๆ มาทำเองได้ การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นความจำเป็นที่ทุกคนต้องเรียนรู้ไว้

ในเรื่องของการทำมาหากินสมัยก่อนนั้นชาวบ้านถือเรื่องของการทำมาหากินเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งเป็นเรื่องของการเป็นการตาย ใครไม่ทำมาหากินก็อด ไม่มีข้าวกิน นอกจากนั้นคนที่ซื้อเกียจ ก็ไม่มีกินเช่นกัน เป็นความจำเป็นที่ทุกคนต้องขยันทำมาหากิน ต้องเรียนรู้เรื่องของการทำมาหากิน ชาวบ้านสมัยก่อนจึงมีประสบการณ์ทางด้านการทำงานและประสบการณ์ทางธรรมชาติสูง บางคนรู้เลยว่าฟ้าร้องอย่างไรฝนถึงจะตก บางครั้งชาวบ้านก็พูดว่าครึ้มฟ้าครึ้มฝนอย่างนี้ฝนต้องตกแน่นอน พอฝนตกกบ เขียดก็จะขึ้น ซึ่งชาวบ้านก็ถือโอกาสไปหากบ หาเขียดมากินเป็นอาหาร บางคนก็เก่ง ๆ หน่อยก็ได้กบ เขียดมาเต็มหม้อ ประสบการณ์ดังกล่าวได้สอนเอง โดยธรรมชาติ ชาวบ้านรู้ว่าเวลาไหนเป็นเวลาของการหากบ หาเขียด หาผัก หาปลา ส่วนเด็ก ๆ ที่ยังไม่มีประสบการณ์ก็อาจวิ่งตามผู้ใหญ่ เวลาผู้ใหญ่ออกไปที่ไหน ๆ ซึ่งผู้ใหญ่ก็ชอบให้ลูก ๆ วิ่งตาม เนื่องจากลูก ๆ จะได้เรียนรู้ไปด้วย บางคนได้สอนลูก ๆ หากบหาเขียดไปด้วย พ่อแม่สมัยก่อนนั้นมักสอนให้ลูกทำเป็นทุกอย่าง และให้ฝึกทำเองด้วย โดยพ่อแม่เป็นผู้คอยแนะนำ และสอนไปด้วยเวลาไม่เข้าใจก็ถามตรงนั้นได้เลย เนื่องจากลูกหลานจะได้ช่วยเหลือและพึ่งตนเองได้เช่น ในเรื่องของการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพที่สำคัญของชาวบ้าน พ่อแม่ได้สอนตั้งแต่เรื่องของวิธีเพาะกล้า หว่านกล้า ปลุกข้าว เกี่ยวข้าว ตีข้าว จนถึงเก็บข้าวขึ้นยุ้ง เนื่องจากชาวบ้านถือว่าขอให้ให้มีข้าวรองท้องไว้ก่อนดีที่สุด ฉะนั้นอาชีพปลุกข้าวจึงเป็นอาชีพที่จำเป็นสำหรับชาวบ้านมาก ลูกหลานทุกคนต้องทำเป็น เพื่อจะได้ช่วยตนเองได้ไม่ต้องไปขอข้าวใครกินและเมื่อทำเป็นแล้วก็ไปอีกแรงงานหนึ่งในการช่วยพ่อแม่ทำมาหากิน บางครอบครัวถึงฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว แรงงานในครอบครัวของตนเองไม่พอจำเป็นต้องไปขอแรงงานญาติ ๆ ช่วย เนื่องจากถ้าไม่ขอแรงงานญาติช่วย ข้าวก็เกี่ยวไม่ทัน นกหนูก็มารุมกิน หรือเมื่อดข้าวจะลอบแห้งเหี่ยวหมด จึงจำเป็นต้องขอแรงงานญาติ ๆ ช่วย โดยใช้วิธีลงแขกกัน พอถึงมือของญาติเราก็ต้องไปช่วยตอบ การทำงานในลักษณะดังกล่าว ส่งผลให้ชาวบ้านได้มีโอกาสพูดคุยทุกข์สุขให้กันฟัง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในเรื่องต่าง ๆ เป็นโอกาสของชาวบ้านในการพบปะสังสรรค์กัน โดยเฉพาะหลังเลิกงานแล้ว พ่อบ้านส่วนหนึ่งได้นั่งล้อมวงกันกินเหล้าซึ่งเจ้าภาพได้เตรียม

ไว้ให้แล้วก่อนกลับ พร้อมกันนั้นก็ถือโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ใครมีเรื่องอะไรก็นำมาปรึกษาหารือกัน นำมาพูดให้กันฟัง บางโอกาส การพูดก็เป็นการพูดในเชิงเย้าแหย่กันเล่น เพื่อให้สนุกสนาน

ในเรื่องของการดูแลสุขภาพสุขภาพ สมัยก่อนนั้น ไม่มีอนามัย ไม่มีคลินิก หรือโรงพยาบาล ส่วนใหญ่เมื่อชาวบ้านมีอาการไม่สบายเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็รักษาไปตามอาการ เช่น ปวดเมื่อย ก็ใช้การบีบ นวด กันเองภายในครอบครัว เช่น เวลาพ่อบ้านไม่สบายอาจให้แม่บ้านช่วยบีบนวดให้ เวลาแม่บ้านไม่สบายก็ให้พ่อบ้านช่วยบีบนวดให้ หรืออาจให้เด็ก ๆ ช่วยเหยียบให้ กรณีปวดหลังหรือปวดขา ซึ่งก็มักให้รางวัลเด็กเป็นการตอบแทนที่เด็กช่วยเหยียบให้ ซึ่งเด็กหรือคุณพ่อ คุณแม่ที่เป็นคนคอยบีบคายนวดนั้นก็ได้อีกเรื่องของการเป็นหมอนวดไปโดยไม่รู้ตัว นอกจากนั้นเวลาป่วยอาการหนักหน่อย ก็ได้หาหมอเมืองมาทำการรักษาที่บ้าน การรักษาก็จะรักษาแบบพื้นบ้าน ด้วยสมุนไพร หรือการปิดเป่าพิษภัยให้ออกจากร่างกาย เพื่อให้คนป่วยหายป่วย นอกจากนั้นก็อาจจะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ รดน้ำมนต์ หรือทำพิธีสืบชะตาตามแบบของชาวบ้านเอง หรือบางคนก็มียาติดบ้านอยู่แล้ว เช่น ยาแก้ไอที่ต้องได้ใช้ปูเลยก็ยวาท้อง ยาแก้คัน แก้ผดผื่น ก็จะใช้น้ำมันทา หรือเวลาเป็นลมก็จะใช้ยาत्मกีนหรือดมซึ่งซื้อมาจากหมอเมืองประจำบ้าน บางคนมีพื้นไว้ประจำบ้านก้อนเท่าหัวแม่มือเพื่อไว้ฝนกินเวลาปวดท้องผสมกับน้ำข้าวข้าว ลูกหลานที่อยู่ในบ้านเดียวกัน เมื่อเห็นผู้ใหญ่ดูแลปรณนิบัติกัน ก็จำได้ และเกิดการเลียนแบบ นำมาปฏิบัติเมื่อเป็นกับตนเองบ้าง ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เวลามีคนเจ็บป่วย ไม่สบายไม่ว่ากลางค้ำกลางคิ่นก็จะวิ่งหากัน บางคนมียาศิริบริษณามาให้คนป่วยกินด้วย สมัยก่อนในเรื่องของการดูแลสุขภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวบ้านมากที่จะต้องเรียนรู้ โดยเฉพาะเวลาไม่สบาย ชาวบ้านมักพูดเสมอว่าจำไว้เวลาเขาบอกเรื่องยาอะไรรักษาโรคอะไร หรือเวลาเขาพูดคุยกันเรื่องยา เพื่อกลางค้ำกลางคิ่นเกิดเจ็บป่วยขึ้น จะได้วิ่งหาหาถูก ซึ่งความจำเป็นดังกล่าวทำให้ชาวบ้านต้องเรียนรู้เพื่อไว้รักษาตนเองเวลาเจ็บป่วย รักษาญาติผู้ใหญ่เวลาเจ็บป่วย

ความจำเป็นอีกเรื่องหนึ่งคือ การบวช สมัยก่อน พ่อแม่ เมื่อมีลูกชายต้องให้ผ่านการบวชทุกคน เนื่องจากมีความเชื่อว่าถ้าลูกชายบวชแล้ว เวลาพ่อแม่ ตายจะได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวบ้าน และคนที่ได้บวชนั้นชาวบ้านถือว่าเป็นคนมีบุญ ได้ห่มผ้าเหลือง ซึ่งเป็นผ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนั้นบางคนบวชเพราะฐานะยากจน หรือหาเช้ากินค่ำ หรือมีลูกมาก ไม่สามารถดูแลลูกอย่างดีได้จึงได้นำลูกไปฝากไว้เป็นศิษย์วัด คอยรับใช้พระทำงานให้วัด เช่น ช่วยเก็บกวาดขยะบริเวณวัด ช่วยล้างถ้วยล้างชาม หรือบางครั้งอาจล้างส้วมแล้วแต่พระใช้ โดยได้ข้าวแต่ละมื้อเป็นการตอบแทน พอโตขึ้นมาอายุครบที่จะบวชได้แล้ว ก็ขอให้ลูกบวชเป็นพระอยู่วัด เรียนรู้เรื่องธรรมมะหรือบางครั้งบวชแล้วฐานะทางบ้านก็ไม่ยากจน

เท่าไร แต่สาเหตุที่ทำให้ลูกชายบวชเพราะต้องการให้ลูกชายได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องธรรมะ ต้องการให้ลูกชายมีความรู้ติดตัว คิดว่าอยู่บ้านไม่รู้อะไร ไปบวชได้เรียนหนังสือหนังสือหาบั้ง หรือ พ่อแม่ บางคน ได้ลูกชายที่ดื้อและเกรมมาก พ่อแม่สั่งสอนแล้วก็ไม่เชื่อฟัง จึงให้บวชเพื่อให้พระช่วยอบรมสั่งสอนให้ เพราะคนสมัยก่อนจะเชื่อฟังพระทุกอย่าง ประกอบกับคนสมัยก่อนนั้นถือว่าวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เวลาเข้าไปอยู่ในวัดแล้วต้องทำตัวให้ดี ถ้าไปทำไม่ดีในวัดแล้วจะเป็นบาปติดตัว การบวชจึงเป็นการขัดเกลาให้คนไม่ดีกลายเป็นคนดี เพราะนอกจากได้รับการสอนโดยตรงจากพระแล้วในเรื่องของความเชื่อ คือชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าไม่ให้ลอยมณฑิมาเปอะเปื้อนผ้าเหลือง หรือมาเปอะเปื้อนศาสนา ทุกคนที่เข้าไปอยู่ในวัด อยู่ในศาสนาแล้วต้องบริสุทธิ์ผุดผ่อง ใสสะอาด ดังเช่นผ้าขาว ผู้ชายสมัยก่อนจึงมักบวชเป็นพระแทบทุกคน ชายคนไหนไม่ได้บวชผู้หญิงมักไม่สนใจเนื่องจากคิดว่าชายคนนั้นไม่ได้รับการอบรมบ่มนิสัยมาซึ่งส่งผลให้ผู้ชายสมัยก่อนจึงได้รับการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ จากวัดมาก ทั้งในรูปแบบของการอบรมสั่งสอนของพระผู้ใหญ่โดยตรง ในเรื่อง กิริยามารยาท งานการ รวมถึงเรื่องธรรมะต่าง ๆ พระบางคนมีคาถาอาคม ก็อาจจะถ่ายทอดวิชาคาถาอาคมให้ลูกศิษย์ด้วย นอกจากนั้น การบวชทุกคนยังได้ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาหรือการเข้าร่วมในกิจกรรมอื่นที่ทางวัดได้จัดขึ้น ได้พบปะสังสรรค์กับคนมากมายหลายตา เนื่องจากวัดสมัยก่อนเป็นสถานที่ประชุมปรึกษาหารือกันของชาวบ้านในโอกาสต่าง ๆ เป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นอกจากมาประชุมปรึกษาหารือกันแล้ว บางคนมีปัญหาก็มาปรึกษาพระโดยตรง ทำให้ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอีกทางหนึ่ง

ความจำเป็นในเรื่องของความเชื่อ ชาวบ้านสมัยก่อนมีความเชื่อในเรื่องของผี เช่นผีปู้ย่า ซึ่งเป็นผีประจำตระกูล จะเห็นว่าในปีหนึ่ง ๆ ลูกหลานทุกคนที่นับถือผีเดียวกันต้องมาเช่นไหว้ผีปู้ย่าอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง โดยต้องนำข้าวตอกดอกไม้มาไหว้พร้อมกับไก่ 1 คู่ เพื่อเป็นการระลึกถึงพระคุณของปู้ย่าที่ได้ดูแลปกป้องรักษาเรา มา ความจำเป็นดังกล่าวส่งผลให้ทุกคนต้องเรียนรู้ที่จะสืบทอดและปฏิบัติตามเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องเรียนรู้ ถ้าหากใครไม่ทำตามถือว่าไม่เคารพนับถือผีปู้ย่า อาจทำให้ผีปู้ย่าโกรธและมาทำให้ไม่สบายได้ นอกจากนั้นการพบปะกันของลูกหลาน หรือลูกผีเดียวกันทำให้ เป็นโอกาสของลูกหลานที่ได้มาพบปะ พูดคุยทุกข์สุขให้กันฟัง แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน

ความเชื่อของการทำบุญ ชาวบ้านชอบพูดว่าทำบุญไว้ชาติหน้า เพื่อชาติหน้าเกิดมาจะได้สบาย ไม่เจ็บไม่ไข้ หรืออยู่อย่างสุขสบาย โดยเฉพาะในวันพระชาวบ้านมักตื่นแต่เช้าไปทำบุญ อาจทำบุญให้คนตาย หรือทำบุญไว้ให้กับตนเองในชาติหน้า ซึ่งแต่ละคนก็ได้เลือกแต่ของดี ๆ หรือของที่ตนเองชอบไปทำบุญ นอกจากทำบุญวันพระแล้ว ทำบุญบ้านใหม่ ทำบุญงานศพ

ก็เช่นกัน ทุกคนต้องถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดและเป็นไปตามประเพณี ถ้าใครไม่ปฏิบัติตาม ประเพณีแล้ว ชาวบ้านเชื่อว่าจะมีอันเป็นไป เช่นงานบ้านใหม่นั้นถ้าใครทำบุญโดยไม่ทำตาม ประเพณีแล้ว เมื่อขึ้นอยู่บ้านใหม่ก็อยู่ไม่สุขต้องมีอันเป็นไป ส่วนงานศพนั้น ถ้าไม่ทำตาม ประเพณีแล้ว วิญญาณของคนตายก็ไม่ได้ไปเกิด วิญญาณของคนตายยังวนเวียนอยู่ ซึ่งการ กระทำดังกล่าว ถ้ามีอันเป็นไปแล้ว ชาวบ้านก็ตุนินทาหลังทำให้ยับยั้งเสียชื่อเสียง การ สืบทอดและปฏิบัติตามประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ นี้ ส่งผลให้ได้เรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ เนื่องจาก ความเชื่อเป็นกฎเกณฑ์ของชาวบ้าน ให้ต้องทำตาม และทำตามอย่างถูกต้อง การเข้าร่วม กิจกรรมก็สำคัญ ญาติใครก็ญาติมันต้องมาร่วมประกอบพิธีกรรม ทำให้เกิดพบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อย่างน้อยการมาเจอกัน ได้มาพูดคุยทักทายกัน ได้แลกเปลี่ยน เรียนรู้กัน บางคนคุยเรื่องอาชีพ บางคนนำข้อมูลของคนนั้น คนนี้มาแล้ว หรือนอกจากนั้น การ มาร่วมกิจกรรมทำให้ได้เรียนรู้ ขั้นตอน วิธีการในการประกอบพิธีของประเพณีต่าง ๆ พร้อมทั้ง จะนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง และสั่งสอนลูกหลานต่อไปในอนาคต ลูกหลานทุกคนจึงต้อง เรียนรู้และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

เงื่อนไขทางสังคม

การติดต่อสื่อสารกันในชุมชน

จากการที่ได้เข้าไปอยู่ในชุมชน เข้าไปศึกษาชุมชนนั้น จะเห็นว่าในชุมชนมีการ ติด ต่อสื่อสารกันอยู่ตลอดเวลา ทั้งในยามปกติ ชาวบ้านก็มีการไปมาหาสู่ พูดคุย ถามทุกข์สุขกันอยู่ บ่อย ๆ โดยเฉพาะในยามว่างจากงาน เช่นงานเก็บเกี่ยวซึ่งเป็นงานสำคัญของชาวบ้าน เป็นปกติ ชาวบ้านมีการไปมาหาสู่กัน ญาติต่างบ้านก็มาเยี่ยมเยียนเพื่อสืบถามชีวิตความเป็นอยู่ ถามข่าว คราวเกี่ยวกับญาติคนอื่น ๆ และพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องของตนให้ญาติฟังและญาติได้คุยเรื่องของ ตนให้ฟังเช่นกัน บางครั้งคุยไปถึงเรื่องการหามาหากินเรื่องความเป็นอยู่ต่าง ๆ รวมถึงเรื่องข้อ มูลญาติคนอื่น ๆ

เช่นคนเฒ่าคนแก่ที่กลางวันอยู่ว่าง ๆ ก็เดินไปเที่ยวบ้านโน้นที่บ้านนี้ที ไปนั่งคุยสัก พักก็กลับบ้านตน บางครั้งมีของก็นำติดไม้ติดมือไปให้เพื่อนข้างบ้านด้วยเวลาไปเที่ยวหา ส่วน แม่บ้านพ่อบ้านใช้เวลากลางวันไปเที่ยวหากัน พูดคุยกัน เนื่องจากกลางวันต้องไปทำมาหากิน ของตนเอง หรือใช้เวลาช่วงว่างจากงาน เช่น ช่วงเช้าหรือช่วงกลางวัน ช่วงเย็น บางคนที่มีลูก หลานเล็ก ๆ ก็ถือโอกาสพาลูกหลานไปเที่ยวด้วย บางครั้งก็แวะเที่ยวบ้านนั้นแล้วไปบ้านนี้ แต่ บางคนก็ไปบ้านเดียวจนกลับ เนื่องจากพูดคุยถูกคอกันก็มี ในขณะที่ไปคุยกันก็คุยไปเรื่อย ๆ ใครมีอะไรก็นำมาเล่าสู่กันฟัง เช่น ปลาหนองนั้นมาก ปลาหนองนี้น้อย ผักนาโน้นงามไม่งาม

คนนั้นขยัน คนนั้นขี้เกียจ สารพัดอย่างที่น่ามาคุยกัน บางครั้งนำข้อมูลของคนในชุมชนมาเล่าสู่กันฟัง ช่วงตอนกลางวันหลังจากทานข้าวกลางวันเสร็จ บ้านใกล้เรือนเคียงมักมาจับกลุ่มคุยกัน ใครมีข่าวคราวอะไรก็นำมาเล่าสู่กันฟัง ใครไปใครมา ใครทำอะไร ที่ไหนรู้กันหมด ทำให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ กระจายอย่างทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน ถ้าเป็นเรื่องที่เพิ่งเกิดใหม่ และเป็นเรื่องน่าสนใจ เช่น เมื่อมีการตายในหมู่บ้านหรือมีขโมยเข้าหมู่บ้าน ทุกคนก็กระจายข่าวอย่างรวดเร็วและมาช่วยกัน ในบางเรื่อง เรื่องนิดเดียวคนนั้นพูดคนนั้นพูดหน่อย บางครั้งเรื่องนิดเดียวพูดเสริมกันไปเสริมกันมาจนกลายเป็นเรื่องใหญ่ คนนั้นมีความเห็นอย่างนี้ คนนี้มีความเห็นอย่างนั้น ในหมู่บ้านป่าเป้าแห่งนี้ บ้านป่าเป้าป๊อกเหนือวัด ที่ชาวบ้านมักจับกลุ่มคุยกันคือที่บ้านแม่ปิ่นหรือบ้านพ่อตา เรือนต้น บ้านป่าเป้าป๊อกกลาง ที่สุมกันคือ บ้านพื้งค์ (ช่างเย็บผ้า) ส่วนบ้านป่าเป้าป๊อกใต้ ที่ชาวบ้านมักจับกลุ่มคุยกันคือบ้านแม่โบหรือบ้านอ้อยหล้า บ่อน้ำบ้านแม่คำมา และบริเวณที่ดำข้าวที่บ้านอ้อยเหมย ก็เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่ชาวบ้านมาจับกลุ่มคุยกันเสมอ แม่บ้าน สาว ๆ ที่มาดักน้ำ เมื่อมาเจอกันก็ทักทายกัน ถ้ามีเรื่องสำคัญก็หยุดคุยให้กันฟังก่อน บางเรื่องที่ไม่อยากให้คนอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องรู้ก็คุยเสียงจุกจิกจุกจิก ฟังไม่ได้ศัพท์ ส่วนมากก็เป็นเรื่องที่นิทาชาวบ้านด้วยกัน หรือว่าคนอื่นในทางไม่ดี แต่บางเรื่องที่เป็นเรื่องทั่วไปก็พูดเสียงดัง ๆ ให้คนอื่นได้ยินด้วย บริเวณลานดำข้าวก็เช่นกัน ตอนข้าพเจ้ายังเด็กจำได้ว่ามีต้นจามจุรีอยู่ต้นหนึ่งเป็นต้นที่ใหญ่มาก คนที่ยังไม่ได้ดำข้าวมักจะไปนั่งรอใต้ต้นจามจุรีนั้น บางทีแยกพวกนั่งคุยกันเป็นป๊อกหรือญาติใครญาติมัน บางครั้งตะโกนคุยกับคนที่กำลังดำข้าวอยู่เสียงดังโวกเว็ก สำหรับเรื่องที่ไม่อยากให้คนอื่นรู้ก็คุยกันซุกซิก ๆ ฟังไม่ได้ยินว่าคุยกันเรื่องอะไร

ยิ่งถ้าเกิดมีการเจ็บป่วยขึ้น ญาติอยู่ที่ไหนทั้งบ้านเดียวกันหรือต่างบ้านทั้งใกล้ไกล ถ้ารู้กันก็พากันมาเที่ยวและมีการบอกกันต่อ ๆ ไปถึงญาติคนอื่นอีก ใครมีของอะไรที่อร่อยก็ได้นำไปฝากให้คนป่วยกิน บางครั้งได้นำยาดีไปด้วย (ยาคือยาที่ชาวบ้านในระแวกนั้นยอมรับว่าดี รักษาคนป่วยหายหรืออาการดีขึ้น) และแนะนำเกี่ยวกับอาหารที่ควรกิน ไม่ควรกินเนื่องจากชาวบ้านบอกว่าถ้ากินแล้วมันเป็นของแสลง อาการยิ่งแย่ลง บางคนได้แนะนำให้ไปดูเมื่อดูหมอ หรือไปหาหมอเมืองที่มีชื่อเสียง เช่นชาวบ้านสมัยก่อนนั้น มักแนะนำให้ไปหาหมอไม้ะ ปัจจุบันได้เสียชีวิตแล้ว และพ่ออ้อยแสน ปัจจุบันเสียชีวิตแล้วเช่นกัน หรืออาจนำข่าวเกี่ยวกับยาดีต่าง ๆ ที่ได้ยินคนอื่นพูดมาบอกกัน

จะเห็นว่าคนสมัยก่อนนั้น มีการไปมาหาสู่กัน ติดต่อสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา ข้อมูลของหมู่บ้านทุกอย่าง ชาวบ้านจึงรู้กันทั่วถึง เนื่องจากชาวบ้านมีการแลกเปลี่ยน ข้อมูล ส่งข้อมูลให้แกกันและกันตลอดเวลา ยิ่งในโอกาสสำคัญ เช่น งานประเพณีปอยหลวง ปอยบวช งานบ้านใหม่ งานศพ และงานแต่งงาน ชาวบ้านจะถึงกันเสมอ มีการส่งข่าวคราวให้กันไม่ว่าใกล้ไกล

เมื่อได้รับข่าวคราว ญาติที่อยู่ไกลก็มานอนค้างอ้างแรมด้วย เพื่อมาร่วมทำบุญ และมาช่วยงาน ส่วนญาติที่อยู่ใกล้ ก็มาช่วยโดยเข้ามาช่วย ตอนเย็นก็กลับบ้านของตน ในเวลากลางคืนเจ้าของบ้าน ก็ห่อข้าวของหรือแกลให้กลับด้วยจากการที่ได้ติดต่อสื่อสารกันบ่อย ๆ ทำให้ชาวบ้านได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของชาวบ้านด้วยกันเองอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะการได้มาร่วมกิจกรรมกัน เช่น งานปอยน้อย ปอยหลวง งานบวช งานศพ ฯลฯ ญาติต่างบ้านที่มาร่วมงาน ก็ได้มาเรียนรู้ประเพณี วัฒนธรรมของบ้านเรา ในขณะเดียวกันก็นำประเพณี วัฒนธรรมของบ้านตนมาแลกเปลี่ยนด้วย ซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นี้ นอกจากเกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันแล้ว การเรียนรู้ยังเกิดขึ้นจากการทำกิจกรรม การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย

การพึ่งพาอาศัยกัน

ในสมัยก่อนนั้น ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเครือญาติเดียว เป็นพี่น้องกัน และหากไม่ใช่เครือญาติที่ใกล้ชิดกันแต่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ชาวบ้านได้ถือความเป็นคนบ้านเดียวกัน ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันอยู่ตลอดเวลา แม้ยามปกติ มีอะไร ก็นำมาแบ่งปันกัน หรือขอกันได้ ตามที่ชาวบ้านชอบพูดกันว่า “พริกอยู่บ้านเหนือ เกลืออยู่บ้านใต้” ใครขาดเหลืออะไรก็วิ่งไปขอกัน หรือไปหยิบใช้ของเพื่อนบ้านได้แม้เพื่อนบ้านไม่อยู่ ซึ่งไม่มีใครว่ากัน โอกาสที่มีงานสำคัญ ก็จะช่วยเหลือกัน เห็นได้จาก การช่วยเหลือแรงงานกันในการทำงาน ตั้งแต่การปลูกสร้างบ้าน การทำนา ทำสวน และการช่วยงานตามประเพณี เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ แม้ว่าชาวบ้านยังมีงานของตนก็จะหยุดเพื่อไปช่วยงานของชาวบ้านก่อน ซึ่งแสดงออกถึงความมีน้ำใจ เสียสละ และความสามัคคีกัน พึ่งพากัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ของชาวบ้านจึงเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น อบอวนมีการปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลา ทำให้ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุข อยู่กันแบบพี่แบบน้อง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ใครมีข่าวคราวอะไรก็นำมาบอกกล่าวกัน เช่น การบอกกล่าวเรื่องของการทำมาหากินของชาวบ้าน ว่าปลาหนองนั้นมาก ผักหนองนั้นงาม ชาวบ้านบอกข่าวให้เก้กันโดยไม่กลัวว่าจะเป็นการแข่งขันทำมาหากิน บางครั้งมีการสอนงานกัน เช่น คนที่มีความรู้ทางด้านช่างก็สอนลูกหลานให้เป็นช่างด้วย หรือคนที่เก่งทางคาถาอาคมก็สอนคาถาอาคมให้แก่ลูกหลานในเรื่องของความเป็นอยู่ก็อยู่อย่างประคับประคองกัน พี่ช่วยน้อง น้องช่วยพี่ นอกจากนั้นเมื่อมีงาน เช่น งานในไร่นา งานปลูกสร้างบ้าน ลูกหลานก็มาช่วย โดยเฉพาะงานปลูกสร้างบ้าน ลูกหลานที่ทำการปลูกสร้างไม่เป็น อาจมาช่วยขนดิน ช่วยแบกหาม ซึ่งในโอกาสดังกล่าวทำให้เป็นโอกาสของการเรียนรู้ในเรื่องของการเป็นช่างไปด้วย เริ่มแรกอาจยังทำไม่เป็น โดย

ไปเป็นลูกมือช่วยช่างก่อนโดยช่วยหยิบเครื่องมือเครื่องมือ ช่วยส่งของ แยกهامของ หรือชุดคนดิน เมื่อได้เห็น ได้สัมผัสบ่อยๆ ได้รับการฝึกฝน ก็เริ่มเกิดการเรียนรู้และชำนาญ

การรวมกลุ่ม

ดังที่กล่าวมาแล้ว ชาวบ้านสมัยก่อนนั้นมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในระบบเครือญาติ มีความเป็นพี่น้องกัน หรือคนบ้านเดียวกัน จะช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน มีการรวมกลุ่มกันขึ้นตามธรรมชาติอยู่เสมอ เช่น กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน สาเหตุก็เนื่องมาจาก ความจำเป็นทางด้านอาชีพ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน หรือความจำเป็นที่ต้องใช้แรงงานเพิ่มนอกจากแรงงานในครอบครัว อีกประการหนึ่งในรูปแบบของประเพณี วัฒนธรรม ชาวบ้านได้เคร่งครัดในเรื่องนี้มาก ประเพณีต่าง ๆ ในบ้าน เช่น ประเพณีงานศพ งานแต่งงาน งานบ้านใหม่ เวลาบ้านไหนมีงาน คนทั้งหมู่บ้านต้องหยุดเพื่อมาช่วยงานก่อน จนกว่าช่วยงานจนกระทั่งล้างด้วย ล้างขาม เก็บให้เรียบร้อยถึงกลับไปทำงานของตน ถ้าคนไหนไม่มาช่วย ชาวบ้านคนอื่นก็ว่าเอาได้ และมีการจองเวรกัน พอถึงงานของตนเองบ้างก็ไม่มีคนมาช่วยเช่นกัน

โดยสาว ๆ ได้ช่วยงานต้อนรับแขก บริการเสิร์ฟน้ำ เสริฟอาหารสำหรับแขก หนุ่ม ๆ กับพ่อบ้านได้รับผิดชอบงานที่หนัก เช่น งานจัดสถานที่ งานแยกهام งานหาฟืนไฟ หรือคอยดูแล อำนวยความสะดวก สำหรับกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว พร้อมทั้งดูแลความเรียบร้อยในงาน ส่วนแม่บ้านได้ช่วยงานในครัว เช่น ช่วยเตรียมกับข้าวกับปลาสำหรับเลี้ยงแขก พร้อมจัดเตรียมเครื่องครัวสำหรับใช้ในการประกอบพิธีกรรม ส่วนคนเฒ่าคนแก่ นั้นได้รับผิดชอบงานพิธีกรรมทางศาสนา พร้อมกับไปนั่งเป็นเฒ่าเป็นแก่ในงาน คอยต้อนรับคนเฒ่าคนแก่ที่มาจากต่างหมู่บ้าน หรือต้อนรับแขกผู้ใหญ่แทนเจ้าภาพ

นอกจากชาวบ้านมีการรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือกัน ในด้านการจัดงานตามประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ แล้ว ก็มีการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือทางด้านอื่น เช่น

กลุ่มเหมืองฝายรวมตัวกันขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการจัดสรรเรื่องของการน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องของการใช้น้ำ เช่น การแย่งน้ำกันใช้ หรือช่วยกันแก้ปัญหาในเรื่องระบบน้ำ บางครั้งน้ำท่วม บางครั้งน้ำแห้ง เมื่อมีเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้น ชาวบ้านก็มาช่วยกันแก้ปัญหานี้ โดยในกลุ่มมีลามาคอยป่าวประกาศ หรือ สมัยก่อนมีการส่งข่าวคราวกันโดยใช้ “กะโหลก” ที่ทำจากไม้ไผ่ และเจาะรูยาวจนสุดปล้องไม้ไผ่ ความกว้างของรูประมาณ 1 นิ้ว เวลาเมื่อมีเหตุการณ์เร่งด่วน เช่น น้ำท่วม ฝายกั้นน้ำจะขาด หัวหน้าฝายก็ใช้กะโหลกตีดัง ๆ หลาย ๆ ครั้ง เพื่อเรียกกลุ่มฝายมาช่วยกันซ่อมฝาย ด่วน

กลุ่มฌาปนกิจ รวมตัวกันขึ้นเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในกรณีสมาชิกมีการตาย เกิดขึ้นก็ออมนเงินกัน คนละ 5 บาท 10 บาท แล้วแต่กลุ่มตกลงกัน แล้วนำมาช่วยเหลือญาติของผู้ตายเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

กลุ่มต่าง ๆ ที่เกิด เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เพื่อจุดประสงค์ร่วมกันของชาวบ้าน จากผลของการรวมกลุ่มนั้นทำให้ชาวบ้านมีการกำหนด ตำแหน่ง หน้าที่ต่าง ๆ ตามธรรมชาติ หรือจากการเลือกของกลุ่มเอง โดยพิจารณาตามความเหมาะสม ซึ่งทุกคนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ปัญหา เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน บางอย่างไม่มีใครบอกไม่มีใครสอน แต่จากการไปเข้าร่วมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ขึ้นเองโดยธรรมชาติ เช่น การช่วยงานกันของชาวบ้านในชุมชน ชาวบ้านมีการแบ่งเป็นกลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน กลุ่มคนแก่คนเฒ่า ซึ่งกลุ่มได้เรียนรู้งานของตนเองว่าตนเองต้องรับผิดชอบทำงานอะไรบ้าง โดยดูจากคนรุ่นเก่าก่อนที่ปฏิบัติกันมา หรือการเข้าร่วมกิจกรรมในบางโอกาส คนในกลุ่มนั้นก็เกิดการเรียนรู้ขึ้นเอง นอกจากนั้นการเข้าร่วมกลุ่มเหมือนฝ่าย สมาชิกกลุ่มรู้หน้าที่ของตนเองว่าต้องถือปฏิบัติอย่างไร เช่น การไปช่วยซ่อมฝาย ขุดลอกเหมืองฝาย หรือเวลามีปัญหาฝนแล้ง น้ำท่วม ก็ต้องไปช่วยกันคิดและแก้ปัญหานั้น โดยถ้าในกลุ่มจะทำหน้าที่ไปประกาศให้มีการประชุมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหานั้น ส่วนกลุ่มฌาปนกิจก็เช่นกัน สมาชิกกลุ่มก็รู้หน้าที่ของตนเอง คือเมื่อมีการตายเกิดขึ้นตนเองในฐานะสมาชิก ต้องนำเงินไปขอม เพื่อช่วยเหลือญาติผู้ตาย ตามที่ได้ตกลงกันไว้

เงื่อนไขทางวัฒนธรรม

ความเชื่อ

ในเรื่องของการบวช สมัยก่อนใครมีลูกชายต้องได้ผ่านการบวช เนื่องจากเป็นความเชื่อของชาวบ้าน ว่าถ้าลูกชายบวชแล้ว พ่อแม่ เมื่อตายไป จะได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ สำหรับคนบวช ชาวบ้านก็ถือว่าเป็นคนมีบุญ ได้ห่มผ้าเหลือง ซึ่งเป็นผ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ และคนที่บวชแล้ว ชาวบ้านก็ยกย่อง นับถือ ว่าเป็นคนดี มีศีล มีธรรม แต่บางคนบวชก็เนื่องมาจากฐานะทางบ้านยากจน พ่อแม่เลี้ยงไม่ไหว จึงพาไปฝากไว้เป็นศิษย์วัดคอยรับใช้พระ โดยได้ข้าวแต่ละมือเป็นการตอบแทน พอโตอายุครบบวช ก็ขอให้บวชเป็นพระอยู่วัด เพื่อจะได้ไม่ผิด ไม่เกร เพราะคนสมัยก่อนนั้นเชื่อถือพระ เวลาพระสั่งสอนอะไรต้องเชื่อทุกอย่าง ประกอบกับความเชื่อของคนสมัยก่อนนั้น คือไม่นำสิ่งที่ไม่ดีมาปะปนกับศาสนา เมื่อเข้าไปอยู่วัด หรือไปอยู่ในศาสนาแล้ว ต้องวางตัวให้ดี ไม่ไปทำชั่ว วัดสมัยก่อนจึงเป็นแหล่งอบรมบ่มเพาะนิสัยของชาวบ้าน พร้อมกันนั้น ก็เป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ให้กับชาวบ้าน เห็นจากคนที่บวช

เป็นพระได้ต้องผ่านการอบรม สั่งสอนจากพระผู้ใหญ่ ทั้งในเรื่องของศีลธรรม และกิริยา มารยาท และต้องเรียนรู้ประเพณี พิธีกรรมทางศาสนา ก่อน จึงจะบวชได้ เมื่อบวชก็ได้เรียนรู้ ขั้นตอน การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีก นอกจากนั้นการเข้าไปบวชอยู่วัด วัดเป็น สถานที่พบปะสังสรรค์ของชาวบ้าน เป็นที่ประชุมปรึกษาหารือกันในเรื่องต่าง ๆ หรือเวลา ชาวบ้านมีปัญหา ก็มักมาวัดเพื่อปรึกษาปัญหากับพระ หรือให้พระตัดสินใจให้ ทำให้ได้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน วัดเป็นสถานที่จัดงานบันเทิงต่าง ๆ ของชาวบ้าน เช่น งานปอย น้อย ปอยหลวง ซึ่งในงานได้จัดให้มีการแสดงต่าง ๆ เช่น ซอ ลิเก ฟ้อนรำ ให้ชาวบ้านได้ดูชม ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงศิลปวัฒนธรรมทั้งคาวของชาวบ้าน เป็นแหล่งถ่ายทอด สืบทอด ศิลป วัฒนธรรม ตั้งแต่สมัยโบราณ ภาพวาดตามฝาผนังของวัด เช่น ภาพวาดของการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ของพระพุทธเจ้า ภาพของคนขึ้นคันหนามและมีคนถือหอกไล่แทง ภาพของ คนตกกระทะทองแดง ซึ่งตั้งอยู่บนกองไฟน้ำก็กำลังเดือด ภาพต่าง ๆ นั้นพยายามสื่อความ หมายให้กับคนที่พบเห็น ภาพนั้นสะท้อนให้เห็นว่า คนที่ไปวัดหรือคนที่อยู่วัด โดยเฉพาะคนที่ ไปบวชเป็นพระ ต้องได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ มากมายจากวัด

ความเชื่อในเรื่องของผี เช่น ผีปู่ย่า ซึ่งเป็นปีประจำตระกูล ในปีหนึ่ง ๆ ลูกหลานทุก คนที่นับถือผีเดียวกัน ต้องนำของมาเซ่นไหว้ผีปู่ย่าของตนเอง อย่างน้อยต้องทำปีละครั้ง ตามที่ ลูกผีนัดหมายกัน โดยต้องนำไก่ที่ต้มสุกแล้ว ครอบครว้ละ 1 คู่ พร้อมกับข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียน มารวมกันที่บ้านเก่าผี และเก่าผีจะเป็นคนนำของไปเซ่นไหว้ผีปู่ย่า ถ้าของมีมากเกินไป ก็ ใช้มีดปาดเอาของหรือเอาเนื้อไก่ลูกผีคนละน้อยแล้วนำมารวมกันไปเซ่นไหว้ การประกอบพิธี ไหว้ผีซึ่งมีขึ้นเป็นประจำทุกปี จะทำให้ลูกผี ซึ่งเป็นลูกหลานที่สืบเชื้อสายเดียวกัน ได้มีโอกาส มาพบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เมื่อมีปัญหาก็นำมาปรึกษาหารือกัน อีก ประการหนึ่ง เป็นการสืบทอดประเพณีของชาวบ้านที่ทุกคนจะต้องยึดถือปฏิบัติ ถ้าใครไม่ ปฏิบัติตามต้องมีอันเป็นไป เช่น จะทำให้ล้มสลาย หรืออยู่ไม่มีความสุขทำให้ลูกหลานต้อง ขวนขวายหาความรู้ และปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อจะได้อยู่อย่างมีความสุข การเรียนรู้เช่นนี้ สิ่งที่ได้ เรียนรู้มาจึงถูกสืบทอด ถ่ายทอดให้ลูกหลาน ปฏิบัติสืบต่อๆ กันไป

ความเชื่อเรื่องของการทำบุญ ชาวบ้านสมัยก่อนมีความเชื่อเรื่องการทำบุญเป็นอย่างมาก ใครทำบุญมากจะสบายในชาติหน้า โดยเฉพาะใครทำบุญสิ่งใดก็ได้รับสิ่งนั้น เป็นความ เชื่อของชาวบ้านส่วนใหญ่ชาวบ้านจึงเลือกทำบุญในสิ่งที่ตนชอบ และเป็นของที่ดี ๆ เพื่อชาติ หน้าจะได้กินได้ใช้ของดี ซึ่งการไปทำบุญในลักษณะหนึ่ง เช่นการทำบุญวันพระ ทำบุญวัน ลำคัญทางศาสนา รวมถึงการทำบุญงานศพ งานบ้านใหม่ โอกาสของการทำบุญนี้ มีชาวบ้านมา ร่วม ญาติ ๆ มาร่วม บางคนเมื่อมาทำบุญต้องแต่งตัวให้ดูงาม ดูดี ใส่เสื้อผ้าใหม่ ๆ พร้อมกับ

การทำบุญต้องทำจิตใจให้ผ่องใส ตำรวมกิริยามารยาทถึงจะได้บุญ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ถูกหลานที่มาร่วมทำให้ได้เรียนรู้จากชาวบ้านด้วยตนเอง บางคนเห็นเพื่อนบ้านแต่งชุดสวย ๆ ก็นำมาเลียนแบบการมาร่วมทำบุญ มีทั้งญาติที่สนิทสนมและชาวบ้านทั่วไป ทำให้ชาวบ้านและญาติ ๆ ได้มาพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นวัดเป็นศูนย์รวมของการเรียนรู้มากมาย ทั้งเรื่องของศิลปวัฒนธรรม เช่น ภาพตามฝาผนังได้สื่อให้ทุกคนที่มาวัด ได้รับรู้สิ่งต่าง ๆ มาก ศิลปการแสดง การฟ้อนรำ ที่จัดให้มีขึ้นในยามเทศกาลต่าง ๆ นอกจากชาวบ้านได้รับความสนุกสนานแล้ว ยังได้เรียนรู้ถึงศิลปวัฒนธรรม แบบไทย ๆ ที่อ่อนช้อยงดงาม เช่น การแสดงลิเก ฟ้อนรำ นอกจากนั้นก็ได้เรียนรู้จากการเทศน์ของพระที่เทศน์สอนในเรื่องต่าง ๆ ในทุกวันพระ เรียนรู้ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีตั้งแต่ดั้งเดิมมา เช่น เรื่องของการกราบไหว้ การแต่งตัว กิริยามารยาท

จารีตประเพณี

ชาวบ้านสมัยก่อนนั้น เกรงมากในเรื่องประเพณีวัฒนธรรมของบ้าน ใครที่ไม่ทำตามแล้ว ต้องถูกชาวบ้านด้วยกันลงโทษ ถูกชุมชนนิทา ว่าทำไม่ดี บางคนเพื่อนบ้านถึงกับไม่คบค้าสมาคมด้วย เช่น เรื่องของการกระทำที่ชาวบ้านบอกว่า “ผิดผี” การผิดผีหมายถึง การที่สาวให้ผู้ชายถูกเนื้อต้องตัว หรือล่วงละเมิด ตัวก่อนแต่งงาน เช่น การจับมือถือแขน การโอบกอด หรือการอยู่กินกับผู้ชายก่อนแต่งงาน เนื่องจากหนุ่มสาวบางคู่ พ่อแม่ ผู้ใหญ่ไม่เห็นดีเห็นงามด้วย จึงแอบไปอยู่กินด้วยกันโดยไม่ได้ออกพ่อแม่ ผู้ใหญ่หรือโดยไม่ได้ใส่ผีใส่สาร “การใส่ผี” หมายถึงการบอกให้ผีปู่ย่ารับรู้ว่าอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภรรยา คนที่อยู่กินด้วยกันโดยไม่ได้ออกกล่าวให้ผู้ใหญ่ หรือไม่ได้บอกผีปู่ย่ารู้ ถือเป็นการผิดผี ผีปู่ย่า อาจมาลงโทษให้ ผู้ใหญ่ในตระกูลผีด้วยกันเกิดการเจ็บป่วยขึ้นได้ จึงต้องมีการไปขอขมาผีปู่ย่า หรือไปใส่ผีก่อน เรื่องของการคบขู้ผู้ชาย หรือการเล่นลูกเมียคนอื่นก็เช่นกัน ถือเป็นการกระทำที่ผิดเป็นอย่างมาก รู้ถึงไหนดก็อายถึงนั้น ชาวบ้านพากันชุมชนนิทา บางคนสาปแช่งให้ตกนรก หรือบางคนบอกว่าคนที่คบขู้ ดาญไปต้องตกกระทะทองแดง และได้ถูกให้แก้ผ้าวิ่งขึ้นต้นหนาม โคลนต้นหนามก็มีหมาวิ่งไล่กัด ซึ่งการกระทำต่าง ๆ ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ตั้งข้อรังเกียจ และถือเป็นการผิดจารีตประเพณีของชาวบ้านที่ร้ายแรงมาก พ่อแม่บางคนตัดลูกตัดหลานออกจากตระกูล ใครถามก็พูดในเชิงประชดประชันและโกรธว่า ไม่ใช่ลูกหลานของตนเองหรอก ถ้าเป็นลูกหลานของตนคงไม่ประพฤติอย่างนี้ สำหรับความรุนแรงในการยึดถือปฏิบัติตามจารีตประเพณีของชาวบ้านนั้น จะเห็นว่าข้างฝาของศาลาวัดในหมู่บ้านถึงกับมีการวาดภาพ การประพฤติผิดจารีตประเพณีของชาวบ้าน เช่น การคบขู้ หรือการผิดลูกเมีย หรือถูกผ้าของคนอื่นนั้น ต้องตกกระทะทองแดง หรือ

ถูกให้แก่ผ้าวิ่งขึ้นต้นหนามและมีหมาไล่กัดอยู่โคลนดิน ภาพนั้นพยายามสื่อให้ชาวบ้านรู้ว่าการคบชู้ เป็นการประพฤติที่ไม่ดี เมื่อใครได้กระทำไปแล้วจะต้องตกรก และตกกระทะทองแดง ซึ่งกำลังเดือดพล่าน ซึ่งเป็นความเจ็บปวดที่ทรมานมากพ่อแม่ ผู้ใหญ่จึงเฝ้าสอนลูกหลานของตนเอง เพื่อให้ไม่ทำผิดประเพณีของบ้านได้

นอกจากนั้น การลักเล็กขโมยน้อย หรือการประพฤติผิดประเพณีของชาวบ้านด้านอื่น ๆ เมื่อใครทำผิดแล้ว ส่งผลให้ต้องรับโทษจากชาวบ้านด้วยกันเองคือ การถูกตักต้อนไปทรมานบางคนถูกลงโทษโดยไม่มาคบค้าสมาคมด้วย ทำให้ถูกตัดขาดออกจากกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน เวลาในงานมีการกักไม่ให้ใครมาช่วยเหลือ ไม่มีการปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านคนอื่น ๆ แต่บางคนชาวบ้านก็ไม่ได้ลงโทษ แต่ตนเองลงโทษตนเองเพราะอับอาย จึงไม่ไปคบค้าสมาคมกับใคร จนกว่าได้ปรับปรุงตนเองดีขึ้นแล้ว ถึงไปรวมกลุ่มกับชาวบ้านต่อไป การกระทำความผิดส่งผลให้ขาดการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านด้วยกัน เวลาชาวบ้านมีเรื่องราวอะไรก็มักไม่ได้รับรู้ หรือไม่ได้รวมกลุ่มทำกิจกรรมกับชาวบ้าน

พิธีกรรม

การเลี้ยงผีปู่ย่า

จะทำพิธีจัดเลี้ยงกันทุกปี ส่วนใหญ่ได้เลี้ยงในเดือน 9 แรม 9 ค่ำ หรือเลี้ยงวันที่ลูกผีทุกคนสะดวก แต่ต้องเป็นเดือน 9 นอกจากนั้น ในเทศกาลสำคัญ ได้มีการนำดอกไม้ธูปเทียน พร้อมของเล็กน้อยไปถวาย หรือมีแต่ดอกไม้ธูปเทียนก็ได้ เพื่อให้ผีปู่ย่าได้รับรู้ว่าลูกหลานทุกคนยังไม่ได้ลืม ส่วนพิธีกรรมที่จัดจริง ๆ นั้นได้จัดเลี้ยงกันในตอนเทศกาลเดือน 9 ซึ่งมีการจัดเลี้ยงเป็นประจำทุกปี โดยที่ให้ลูกผีทุกคนเข้าร่วมพิธีกรรม ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ยกเว้นคนที่มีเหตุจำเป็นจริง ๆ ไม่อาจมาร่วมในพิธีได้ ก็ขอกับผีปู่ย่าไม่เข้าร่วมพิธีกรรมแต่จะมากินของเช่น ไหว้ที่หลังเพราะเมื่อมีการทำพิธีแล้ว ลูกผีทุกคนต้องร่วมกันกินอาหารที่เลี้ยงผีปู่ยานั้นให้หมด ถ้าไม่หมดลูกผีทุกคนต้องแบ่งกันไปกินที่บ้าน สำหรับคนที่อยู่ร่วมกินไม่ได้ พ่อ แม่ หรือญาติผู้ใหญ่ต้องแบ่งไปให้กินที่บ้าน โดยลูกผีทุกคนต้องกินให้ทั่วถึง เพื่อเป็นสิริมงคล กินเข้าไปแค่คำหรือสองคำก็ได้ เหมือนกับเป็นการบังคับให้ทุกคนที่เป็นลูกผีต้องมาร่วมกลุ่มกิจกรรมกัน

การปฏิบัติดังกล่าว เป็นการสอนให้ลูกหลาน รัก สามัคคี ร่วมไม้ร่วมมือกัน พร้อมกันนั้น จะเป็นการปลูกฝังให้ลูกหลานทุกคนได้รู้จักความกตัญญู รู้คุณ และการเข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าวทำให้ได้รู้จักหน้าค่าตาญาติของตนเอง เพราะคนที่มาทำพิธีร่วมกันมีแต่ลูกผีเดียวกัน หรือเครือญาติเดียวกัน ตามที่ได้ยึดถือกันมาของชาวบ้านสมัยก่อนคือ ชาวบ้านจะนับถือตาม

ระบบเครือญาติ คือลูกพี่เดียวกัน จะต้องช่วยเหลือกัน พึ่งพาอาศัยกัน มีอะไรต้องแบ่งปันกัน ผิดนิตผิดหน้อยต้องอภัยให้แก้กัน และการมาร่วมกิจกรรมกันใครมีเรื่องทุกข์สุขอะไร ก็ได้นำมาพูดคุยปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน คิดและแก้ปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน

พิธีแต่งงาน

เป็นพิธีที่สอนให้ลูกหลานรู้ถึงการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะการจะออกเหย้าออกเรือนนั้น ต้องทำอย่างเป็นพิธี และมีขั้นตอน ไม่มั่งง่าย ทำแบบง่าย ๆ ต้องผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน ถึงอยู่ด้วยกันได้ ซึ่งในพิธีมีพ่อ แม่ ผู้ใหญ่ คอยเป็นพยาน นอกจากนั้นก่อนอยู่ด้วยกันนั้นสามีภรรยาต้องมีการบอกกล่าวให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้วได้รับรู้ด้วย ถ้าไม่มีการบอกกล่าวให้รู้ถือว่ายังไม่ครบขั้นตอนของการแต่งงาน

พิธีดังกล่าวส่งผลให้ทั้งญาติเดียวกันและญาติใหม่ที่กำลังมาเป็นเครือญาติเดียวกันได้มารู้จักหน้าค่าตาของลูกหลานของตนก่อน และการแต่งงานในพิธีได้มีการสอนในเรื่องของการครองเหย้าครองเรือนของลูกหลาน ทำให้ลูกหลานได้เรียนรู้และเตรียมตัวปฏิบัติตนสำหรับการครองเรือนใหม่ได้อย่างถูกต้องและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

พิธีขึ้นบ้านใหม่

เป็นพิธีที่สำคัญอีกพิธีหนึ่ง เริ่มตั้งแต่ก่อนปลูกสร้าง ต้องมีการทำพิธี ขึ้นเสาเอก เสานางก่อน โดยจะหาผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการประกอบพิธีมาทำการประกอบพิธีให้ ส่วนใหญ่ชาวบ้านให้น้อย หนานมาทำให้ โดยเจ้าของบ้านต้องจัดเตรียมเครื่องครวสำหรับการประกอบพิธีไว้ให้ เช่น กล้วย อ้อย มะพร้าว หมาก พลุ ดอกไม้ ธูปเทียน นอกจากได้มีการประกอบพิธีการขึ้นเสาเอก เสานางแล้ว บางบ้านยังต้องมีการขึ้นครุให้สละเก่าก่อนสร้างบ้าน เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าไม่มีการประกอบพิธีแล้ว ในช่วงของการปลูกสร้างอาจจะทำให้มีอันเป็นไป เช่น การสร้างบ้านไม่ประสบผลสำเร็จ หรือคนที่สร้างบ้านนั้นจะมีอันตรายในช่วงของการปลูกสร้าง ถ้ามีการประกอบพิธีแล้ว ฝีมือเรือน หรือผีเจ้าที่เจ้าทางก็ปกป้องรักษาให้ประสบผลสำเร็จและไม่มีความอันตรายเกิดขึ้นได้ เมื่อสร้างเสร็จก่อนขึ้นอยู่ก็ต้องมีการประกอบพิธีกรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยขั้นตอนนี้ได้มีการเชิญญาติ ๆ มาร่วมในพิธีพร้อมกับทำการเลี้ยงฉลองไปด้วย บ้านเรือนใด ไม่มีการประกอบพิธีก่อนขึ้นอยู่บ้านใหม่จะทำให้อยู่ไม่สุข และก่อนที่จะทำการประกอบพิธีทุกครั้งต้องมีการหาฤกษ์ยามก่อน การหาฤกษ์ยามได้ไปหาจากพระหรืออาจารย์ เมื่อหาฤกษ์ยามได้แล้ว ก็เริ่มจัดพิธีขึ้นบ้านใหม่ เริ่มด้วยการขนของขึ้นอยู่คือต้องนำพระประธานขึ้นบ้านก่อน โดยพระสงค์เป็นผู้เชิญ จากนั้นก็นำเงิน ทองขึ้นตาม ถ้าไม่มีทองจริงอาจใช้ทองสมมุติ เพื่อเป็นสิริมงคล หรือเพื่อให้เงินทองไหลมาเทมา สมาชิกทุกคน

ที่อยู่ในบ้านหลังใหม่ต้องเข้าร่วมในพิธี เริ่มตั้งแต่ พิธีสืบชะตาบ้าน โดยนิมนต์พระมาเทศน์ และให้สมาชิกทุกคนที่อยู่ในบ้านเข้าไปนั่งในไม้ค้ำสามเหลี่ยมที่จัดเตรียมไว้ หากสมาชิกในบ้านนั่งข้างในไม้ค้ำไม่พอ ก็ใช้ด้ายสายสิญจน์โดยให้สมาชิกทุกคนในบ้านถือพนมมือไว้ขณะทำพิธี เพื่อทุกคนจะได้ร่วมพิธีทั่วถึงกัน เสร็จพิธีพระได้ผูกข้อมือให้สมาชิกที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังใหม่นั้นพร้อมกับพรหมน้ำมนต์ให้อยู่สุขสบาย

พิธีกรรมการขึ้นบ้านใหม่ เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา เป็นการผูกพันกันในครอบครัว สำหรับการสร้างบ้านใหม่ที่เป็นที่เกิดของชีวิตใหม่ เป็นการดำเนินชีวิตใหม่ของครอบครัว สามี ภรรยา และลูก ๆ เพื่อให้ดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท เห็นตั้งแต่ เริ่มสร้างบ้าน ต้องมีการประกอบพิธีอย่างเป็นขั้นตอน ตั้งแต่การขึ้นเสาหมั่งกล เสาธันนาง ต้องมีข้าวของเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ หลังจากนั้นเมื่อปลูกบ้านเสร็จต้องมีการประกอบพิธีกรรมใหญ่โตอีกครั้ง การประกอบพิธีในขั้นตอนนี้ต้องมีการเชิญญาติมาร่วมทำให้เป็นโอกาสของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และในพิธีการมีการเทศน์สอนของพระ ในเรื่องต่าง ๆ ทำให้ญาติที่ได้มาร่วมในพิธีการ นอกจากได้มาพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันแล้ว ยังได้เรียนรู้จากการเทศน์สอนของพระ เรียนรู้ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม เพื่อสืบทอดต่อ ๆ ไปให้ลูกหลานได้อย่างถูกต้อง

พิธีกรรมในงานศพ

เมื่อมีการตายเกิดขึ้น ขั้นตอนแรกของการประกอบพิธีคือการอาบน้ำศพ ลูกหลานที่ใกล้ชิดช่วยกันอาบน้ำศพ พร้อมกับเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวให้ โดยให้สวมเสื้อผ้าที่คนตายชอบ และที่ค่อนข้างใหม่ แต่บางศพ เช่น ศพที่ตายด้วยโรคเรื้อนหรือ “ขี้ตุ้ด” ที่ชาวบ้านเรียก หรือถ้าเป็นปัจจุบันคนที่ตายด้วยโรคเอดส์ นั้นไม่มีการอาบน้ำศพ นอกจากญาติคนนั้นรักและสนิทชิดเชื้อกันมากไม่กลัวติดเชื้อและไม่รังเกียจก็มีการอาบน้ำศพให้ตามปกติ

หลังจากนั้นมีการทำพิธีห้างลอยศพ ไว้ 1 คืน ตอนเช้าถึงทำพิธีตั้งศพไว้ในที่ที่ลูกหลานได้จัดเตรียมไว้ บางศพญาติ ๆ มีการเก็บศพไว้ ซึ่งการเก็บศพไว้แล้วแต่ทางเจ้าภาพ บางคนที่มีฐานะร่ำรวยก็เก็บศพไว้นาน รอญาติมาให้พร้อมหน้าพร้อมตาก่อน ถึงมีการประกอบพิธีเผาตามประเพณี ในตอนกลางคืน มีการสวดอภิธรรมให้กับญาติที่มาร่วมงานฟัง สวดให้วิญญาณของผู้ตายฟัง ซึ่งการฟังเทศน์ฟังธรรมของผู้ตายในโอกาสนี้เป็นการฟังเทศน์ฟังธรรมเป็นครั้งสุดท้าย การเทศน์นั้น ตามความเชื่อของชาวบ้าน ยังเป็นการเตือนให้คนตายรู้ตัวอีกด้วย ว่าตอนนี้ตนเองได้ตายแล้วนะ บางงานก็มีการเทศน์ “ตุ้จก” การเทศน์ตุ้จกลักษณะการเทศน์ได้

เทศน์ให้สนุกสนานไปด้วย ชาวบ้านส่วนใหญ่เมื่อได้ฟังแล้วก็หัวเราะไปตามกัน ตู๊จกที่ชาวเม็กนิมนต์มาเทศน์คือตุ๊ตัน วัดบ้านหนองตอง และเป็นตุ๊จกที่มีชื่อเสียง

สำหรับศพที่ตายโหง เช่น ตายตกน้ำ ตายฟ้าผ่า ตายถูกฟัน หรือตายตกต้นไม้ ซึ่งเป็นการตายที่ไม่ได้เกิดจากการป่วยตาย ชาวบ้านเรียกว่า “ตายโหง” เป็นการตายที่ชาวบ้านกลัวมาก เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่า คนที่ตายโหงได้ตายโดยไม่ได้สั่งลา ทำให้วิญญาณของคนตายไม่สงบ วิญญาณวนเวียนอยู่กับญาติ ๆ หรือวนเวียนอยู่ในบ้าน บางครั้งก็มาหลอกหลอนคนในบ้าน นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความเชื่อว่า การตายโหงนั้น เป็นการตายไม่ดี อาจนำสิ่งไม่ดี หรือนำภัยมาสู่บ้านได้ ให้นำศพไปตั้งนอกเขตบ้าน หรือถ้าเป็นไปได้ก็ให้นำศพไปตั้งไว้ในวัด ห้ามนำศพเข้าบ้านโดยเด็ดขาด

จากการสัมภาษณ์ ชาวบ้าน คนที่ตายโหง ส่วนใหญ่เป็นพวกที่ร้าย ๆ แล้วไปทำไม่ดีถึงตายโหง หรือบางคนตายโหงเพราะเคราะห์กรรมที่ติดมาแต่ชาติปางก่อน การให้ศพที่ตายโหงไปอยู่นอกเขตบ้าน ทำให้คนกลัวตามข่าวลือของชาวบ้านว่าชอบหลอกหลอน เพราะคนตายโหง ตายโดยไม่ได้สั่งลา นอกจากนั้นศพที่ตายโหงเป็นศพที่ชาวบ้านนั้นรังเกียจว่าเป็นศพที่ตายไม่ดี จากความคิดของชาวบ้านเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงกลัวตายโหง ก็พยายามประพฤติตัวดี หันมาทำแต่สิ่งที่ดี ๆ

นอกจากนั้นการนิมนต์พระมาเทศน์ในงานศพ พระได้เทศน์สอนในเรื่องต่าง ๆ ของการดำเนินชีวิต ทำให้คนที่มาร่วมพิธีกรรมในงานศพได้เรียนรู้จากการฟังพระเทศน์สอนอีกทางหนึ่ง

เงื่อนไขทางกายภาพ

ทรัพยากรหรือสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้

ในชุมชนสมัยก่อน ชาวบ้านจะปลูกบ้านอยู่ท่ามกลางป่าไม้ที่เขียวชอุ่ม ในหน้าฝนต้นไม้ที่กินได้ จะแตกยอดอ่อน ก่อไฟจะแตกหน่อมาให้สำหรับชาวบ้านได้ตัดกิน ในตอนกลางคืนสัตว์ต่าง ๆ ร้องกันเสียงดังเต็มบ้าน ทั้งจิ้งจรีด จักจั่น เวลาฝนตก กบเขียดก็ร้องกันเสียงดังเต็มบ้านจนพูดคุยกันไม่ได้ยิน เดินออกไปทุ่งนา กุ้ง หอย ปู ปลา ก็เต็มท้องนา ตามคำพูดของชาวบ้านสมัยก่อนว่า ใครอยากกินแกงปลาให้ดำนํ้าพริกตั้งไฟทิ้งไว้ แล้วออกไปหาปลามาแกงกินก็ได้เลย ซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ พร้อมจะเอื้อประโยชน์แก่ชาวบ้านได้ตลอดเวลา ทั้งสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ใครอยากปลูกบ้าน ทำคอกหมู คอกไก่ หรือทำเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ เช่น หวด ไห ตะกร้า ก็ไปหาตัดไม้ได้บริเวณบ้าน ถ้าไม่พอใจก็ออกไปหาตัดแถวในป่าใกล้ ๆ บ้านเลือกได้ตามชอบใจ แต่เวลาจะตัดต้องทำการขอจากเจ้าป่า

เจ้าเขาที่เฝ้าอยู่ก่อน เด็กที่ช่างสังเกต บางอย่างได้เรียนรู้เองโดยธรรมชาติ แต่บางคนช่างซักช่างถาม ได้อาศัยเรียนรู้จากการซักถาม พ่อ แม่ ผู้ใหญ่ ไปด้วย การเรียนรู้ของเด็กสมัยก่อน ได้เรียนรู้ได้หลายอย่าง หลายทาง เด็กบางคนที่ซนหน่อย ได้วิ่งไล่จับต๊กแตน หรือจับปู หอย ตามท้องนาเล่น บางคนฝึกจับปลาจนคล่องและนำมาทำเป็นอาหารสำหรับครอบครัวได้ ชาวบ้านบอกว่าสมัยก่อนของกินไม่ได้ซื้อหาจากใครที่ไหน อยากกินอะไรก็ออกไปหาเอาเอง ในทุ่งนา หรืออยากกินยอดไม้ห้วม้นก็ออกไปหาเอาแถวในป่าใกล้บ้าน ได้ตลอดเวลา ใครที่หากินเป็นก็ไม่ต้องในเรื่องของที่ทางในการทำมาหากินก็เช่นกัน ใครต้องการทำมาหากินที่ไหนก็ไปลากถางเอาเอง เลือกได้ตามความพอใจ ไม่มีใครหวงห้าม ไปลากถางเอาตามกำลังความสามารถของตนเอง ซึ่งสมัยก่อนนั้นส่วนใหญ่ชาวบ้านทำให้พออยู่พอกินเท่านั้น เช่น ทำไร่ ทำนาไว้เพื่อพอกิน ปลุกผักไม้ไว้เพื่อพอกิน เหลือบ้างก็แบ่งญาติ ๆ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ลูกหลานในชุมชนทุกคนได้เรียนรู้ในเรื่องของการทำมาหากิน ฝึกทำมาหากินเอง โดยการเรียนรู้นั้นได้เรียนรู้จากของจริงตามธรรมชาติ เช่นการฝึกล่าสัตว์ จับปลา และในเรื่องการทำนาก็ฝึกทำในไร่นาของพ่อแม่ที่มีอยู่ สำหรับการทำมาหากินด้านอื่น หรือการประกอบอาชีพด้านอื่นก็เช่นกัน จะมีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ทำให้ได้เรียนรู้ โดยธรรมชาติ จากการสืบทอด ถ่ายทอด จากสิ่งที่พ่อแม่ ผู้ใหญ่ทำอยู่ เช่น เรื่องการจักสาน ก็สามารถหาไม้ไผ่มาจักสานได้ โดยหาได้ง่าย ๆ จากบริเวณบ้าน หรือในป่าใกล้ ๆ บ้าน เลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม และเรียนรู้จากพ่อแม่ หรือผู้ใหญ่ในครอบครัว

ลักษณะดินฟ้าอากาศ

เริ่มตั้งแต่เรื่องของดิน ชาวบ้านสมัยก่อนบอกว่า ปลุกพืชอะไรก็งาม เพราะดินสมัยก่อนนั้นไม่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ย หรือสารบำรุงอย่างเช่นปัจจุบัน ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติอย่างมากก็เอาขี้หมู ขี้วัว หรือซากของใบไม้ที่ทับถมกันมาก ๆ มาหว่าน บำรุง นาน ๆ ครั้ง เท่านั้น ส่วนน้ำใช้น้ำจากน้ำฝนที่ตกตามธรรมชาติ หรือบางแห่งที่มีการขุดลอกคลองแล้ว ก็ใช้น้ำในคลองในการปลุกพืชผักต่าง ๆ แต่ก็หมายถึงน้ำฝนที่ตกลงมา เพราะถ้าฝนยังไม่ตกน้ำในคลองก็แห้ง บางครั้งไม่พอสำหรับเพราะปลูก โดยเฉพาะใช้ในการทำนา พอสำหรับรดน้ำผัก ต้นไม้ เล็กน้อย เท่านั้น แต่ฝนฟ้าสมัยก่อนนั้นตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านรู้ว่าช่วงไหนฝนใกล้ตก ช่วงเวลาไหนฝนยังไม่ตกเพราะชาวบ้านดูจากอากาศถ้าวันไหนอากาศร้อนฟ้าครึ้มฝนแสดงว่าฝนใกล้ตก ยิ่งเมื่อมีเสียงร้องของกบด้วยแล้ว ยิ่งแน่ใจว่าฝนใกล้ตกแล้ว เมื่อฝนใกล้ตก หรือช่วงใกล้เข้าหน้าฝน บางคนก็เตรียมหาบ หาเขียด หาเห็ด หาหน่อ หรือชาวนาต้องทำการเตรียมดิน ไถกลบ พร้อมกับเตรียมดินสำหรับหว่านกล้าไว้ สำหรับการปลุกนาข้าว ในหน้าฝน

นี้ ทุกคนครอบครัวต้องเร่งทำการปลูกลานของตนเองให้เสร็จเร็ว ๆ ให้ทันหน้าฝน ลูกหลานที่ต้องการเรียนรู้เรื่องของการทำนา ก็ออกไปนากับ พ่อ แม่ หรือผู้ใหญ่ โดยไปช่วย พ่อ แม่ หรือผู้ใหญ่ ในการเตรียมดิน หว่านกล้า ปลูกลาน ตามขั้นตอน ซึ่งดินฟ้าอากาศก็เป็นใจให้ชาวบ้านได้ปลูกลานตามฤดูกาล บางครั้ง สำหรับคนที่ทำนามาก ๆ แรงงานในครอบครัวอย่างเดียวไม่พอ ชาวบ้านจึงต้องช่วยกันทำ โดยผลัดกันทำ โดยการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ใครเตรียมดิน หว่านกล้าเสร็จก่อน ก็ทำการปลูกของคนที่นั้นก่อน พอเสร็จก็ไปทำของคนอื่นต่อ สลับกันไปจนเสร็จทุกคนแล้ว ชาวบ้านก็มาดูแลนาของตนเอง ซึ่งสภาพดินฟ้า อากาศ ในสมัยก่อนนั้น ส่งผลให้ชาวบ้านได้ทำนา ทำสวนได้ตลอด โดยไม่ต้องกลัวไม่มีน้ำสำหรับการทำนา ทำสวน การเรียนรู้ของชาวบ้านที่ต้องการบ่มเพาะลูกหลานให้เรียนรู้ในเรื่องของการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพทำนา ทำสวน จึงทำได้ตลอด ไม่มีปัญหาเรื่องของดินและน้ำ ซึ่งทรัพยากรดิน และน้ำนี้เอื้อต่อการเรียนรู้ของชาวบ้านเป็นอย่างมาก

นอกจากนั้นทรัพยากรป่าไม้ ในสมัยก่อนมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ลูกหลานต้องการเรียนรู้เรื่องของการล่าสัตว์ จับสัตว์ก็สามารถไปออกป่าล่าสัตว์หรือจับสัตว์กับพ่อได้ มีสัตว์มากมายทั้งสัตว์บ้าน สัตว์ป่า ตามที่ได้กล่าวมาว่า ทั้งจิ้งรีด จักจั่น นกหรือแมลงต่าง ๆ ร้องกันเสียงดังเต็มบ้าน ในตอนกลางคืน โดยเฉพาะหน้าฝน กบ เขียด ร้องออกกัน พุดคุยกันแทบไม่ได้ยิน อีกอย่างการเรียนรู้ในเรื่องของการจักสาน ก็มีวัสดุอุปกรณ์ในการจักสานให้เลือกมากมาย ถ้าต้องการทำการจักสานจากไม้ไผ่ก็เลือกใช้ได้ทั้งไม้ไผ่อ่อน ไม้ไผ่แก่ บริเวณบ้านก็มีให้เลือกหรือถ้าไม่พอใจก็สามารถไปเลือกหาได้ในป่าใกล้บ้าน การจักสานหรือจะทำการจักสานจากพืชประเภทอื่น ก็สามารถหาเอามาทำได้

เงื่อนไขทางครอบครัว

การอบรมเลี้ยงดู

เดิมชาวบ้านมีครอบครัวที่อบอุ่น เป็นครอบครัวที่อยู่แบบพร้อมหน้า พร้อมตา ทั้ง ปู่ ย่า พ่อ แม่ ลูก ป้า น้า อา สำหรับ ปู่ ย่า ที่ทำงานหนักไม่ไหว ได้คอยดูแลลูกหลานที่ยังเล็กอยู่แทน พ่อแม่ หรือไม่พินิจโตก็ช่วย ดูแลน้อง ๆ แทนพ่อแม่ ในขณะเดียวกันก็คอยอบรมสั่งสอน น้อง ๆ แทนพ่อแม่ ถ้าน้องคือ หรือชนมาก ๆ ก็ห้ามปราม หรือ ดุ คำ ว่ากล่าว สอนน้องในทางที่ถูกต้อง การอบรมสั่งสอน จึงเป็นการอบรม สั่งสอนกันในครอบครัว ในลักษณะ ที่ สอนน้อง พ่อแม่สอนลูก ปู่ ย่าสอนลูกหลานของตนเอง พ่อ แม่ ผู้ใหญ่สมัยก่อนส่วนมากมีเวลาอบรม สั่งสอน เลี้ยงดูลูกหลานด้วยตนเอง

นอกจากนั้นในสมัยก่อน ในระบบความสัมพันธ์ นั้น ชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ในระบบเครือญาติ มีการเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส เวลาผู้อาวุโสหรือผู้ใหญ่พูดสอนอะไร เด็กมักเชื่อฟัง และปฏิบัติตาม ที่ ๆ ที่อายุใกล้เคียงกับน้อง ก็เช่นกัน นอกจากเป็นเพื่อนเล่นที่ดีกับน้องแล้ว ยังคอยดูแลเลี้ยงน้อง อบรมสั่งสอนน้องให้เป็นเด็กดี ว่านอนสอนง่าย แทนพ่อแม่ ที่คอยอบรมสั่งสอนอยู่ พี่คนรองก็คอยช่วยพี่คนโตดูแลน้อง อบรมสั่งสอนน้องสืบต่อ ๆ กัน ซึ่งพี่คนโตที่สุดได้ทำหน้าที่ดูแลน้อง ๆ ทั้งหมดแทนพ่อแม่ การเคารพผู้อาวุโสหรือการนับถือตามระบบอาวุโสของชาวบ้านสมัยก่อนนั้น ทำให้การเรียนรู้ของครอบครัวมีความสำคัญ เวลาผู้ใหญ่พูดหรือสอน เด็กมักเชื่อถือ เชื่อฟังและปฏิบัติตามเสมอ อีกประการหนึ่ง การสอนให้ดูแลซึ่งกันและกันในหมู่เครือญาติ หรือพี่น้องของชาวบ้านสมัยก่อน แม้ในยามปกติก็จะช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัยกัน มีอะไรก็แบ่งปันกันโดยเฉพาะในยามเจ็บป่วย ซึ่งชาวบ้านสมัยก่อนเห็นเป็นเรื่องสำคัญมาก ต้องดูแลกัน เห็นจากเมื่อมีการเจ็บป่วยขึ้น คนป่วยมักมีลูกหลานคอยดูแลอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา คอยป้อนข้าว ป้อนน้ำ คอยพุงลูกพุงนั่ง คอยบิบบอยนวด เวลากลางคืนได้มีลูกหลานผลัดเปลี่ยนเวรกันมานอนเฝ้า หรือบางทีลูกหลานก็มานอนเฝ้ากันทุกคนจนเต็มบ้าน แสดงให้เห็นถึงบรรยากาศของครอบครัวที่อบอุ่น คนป่วยก็มีกำลังใจ ในการรักษา นอกจากมีลูก ๆ หลาน ๆ มานอนเฝ้า คอยดูแลอย่างใกล้ชิดแล้ว คนบ้านเดียวกันก็มาเที่ยวหาเพื่อให้กำลังใจ ซึ่งชาวบ้านสมัยก่อนมักพูดเสมอว่า มีลูกมีหลานไว้ดูแลยามแก่ยามเฒ่า หรือยามเจ็บป่วย ไม่มีลูกหลาน ก็ไม่มีคนดูแลยามแก่ยามเฒ่า หรือยามเจ็บป่วย ซึ่งชาวบ้านสมัยก่อนนั้นได้ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มาก โดยพ่อแม่ ผู้ใหญ่ทุกคน มักสอนลูกหลานของตนเองตลอดเวลา ว่าพ่อแม่ ที่เลี้ยงดูเรามากก็หวังพึ่งพายามแก่ยามเฒ่า หรือยามเจ็บป่วย บางคนดูแลคนป่วย คอยรับใช้คนป่วย จนตนเองกลายเป็นหมอบไปโดยไม่รู้ตัว รู้วิธีดูแลคนป่วย รู้จักยาหลาย ๆ ชนิด โดยรู้จากการประณิบัติคนป่วยบ้าง รู้จากคนที่มาเที่ยวหาคนป่วยนำมาให้ หรือนำมาบอกบ้าง

อาชีพของครอบครัว

ในเรื่องของการทำมาหากินหรืออาชีพของชาวบ้านสมัยก่อนนั้น ชาวบ้านถือเป็นที่เรื่องที่สำคัญ เป็นเรื่องปากท้อง เป็นความจำเป็นที่ทุกคนต้องยื่นทำมาหากิน ใครไม่ทำมาหากินก็อด ทุกคนในบ้านจึงเป็นแรงงานสำคัญในการช่วยกันทำมาหากิน โอกาสดังกล่าวทำให้ลูกหลานได้เรียนรู้อาชีพของพ่อแม่ไปโดยธรรมชาติ เนื่องจากธรรมชาติบังคับให้ต้องเรียนรู้ให้ต้องทำเป็น โดยเฉพาะการทำมาหากิน เด็กถูกฝึกในเรื่องของการทำมาหากิน ตั้งแต่เล็กที่ทำงานยังไม่ได้ เพื่อโตขึ้นจะได้เป็นแรงงานสำคัญในการช่วยเหลือครอบครัวได้อีกแรงงานหนึ่ง

โดยพ่อแม่มักพาไปทำงานด้วย เช่นกรณีพ่อไปเลี้ยงควายก็พาไปด้วย โดยให้นั่งหลังควาย ซึ่งพ่อเป็นคนจูงควายไปนา เด็กบางคนได้ตีหลังควายเล่นไปอย่างสนุกสนาน การพาไปด้วยนั้น บางครั้งพาไปเนื่องจากลูกไม่มีใครดูแล หรือพาไปด้วยเนื่องจากต้องการให้ลูกได้รู้ได้เห็นสิ่งที่พ่อทำอยู่ แต่ทั้งสองอย่างส่งผลให้เด็กได้รับการเรียนรู้เองโดยธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันเด็กก็มีความสุขที่ได้อยู่กับพ่อแม่ และได้รู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ไปด้วย เด็กบางคนที่ช่างซัก ช่างถาม ช่างสังเกต เมื่อสังเกตเห็นสิ่งต่าง ๆ แล้วสงสัยก็ซักถามไปด้วย นอกจากการทำนาแล้วการไปหาผัก หาปลาเหมือนกัน บางครั้งพ่อแม่ก็พาเด็กไปด้วย โอกาสเช่นนี้ เด็กได้รู้ได้เห็นสิ่งที่พ่อแม่ทำ ก็เกิดการเรียนรู้ เรียนแบบ และสั่งสมเป็นประสบการณ์ เมื่อโตขึ้นก็สามารถทำมาหากินเองได้ ประกอบกับสมัยก่อนนั้น ชาวบ้านสมัยก่อน ส่วนใหญ่มีเวลาอยู่ด้วยกันตลอดเวลา สิ่งที่พ่อแม่ทำโดยเฉพาะ อาชีพของพ่อแม่ ผู้ใหญ่ในครอบครัวจึงถูกสืบทอด ถ่ายทอดมายังลูกหลานโดยธรรมชาติ เด็กจะเกิดการเรียนรู้และสนใจเองโดยธรรมชาติ เนื่องจากได้เห็นแบบอย่าง หรือเห็นความสำเร็จของพ่อแม่ ผู้ใหญ่ที่เคยทำมา นอกจากอาชีพทำนาที่เป็นอาชีพหลักที่ลูกหลานได้รับการสืบทอดจากพ่อแม่ ครอบครัวแล้ว อาชีพอื่น เช่น อาชีพช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ครอบครัวไหนมีผู้ใหญ่ในครอบครัวเป็นช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ลูกหลานก็จะเป็นช่างไม้ ช่างก่อสร้างตาม การเรียนรู้ดังกล่าว ผู้ใหญ่ที่ทำเป็นได้สอนลูกหลานโดยตรงหรือลูกหลานได้รู้ได้เห็น หรือได้ฝึกปฏิบัติมาตลอด จึงเกิดการเรียนรู้ ในกรณีของช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ลูกหลานได้เรียนรู้โดยการไปเป็นลูกมือ ช่วยทำงาน ช่วยหยิบของเครื่องไม้เครื่องมือให้ ช่วยขุดขนดิน ทำให้ค่อย ๆ เรียนรู้สิ่งที่พ่อแม่ ผู้ใหญ่ทำ จนสั่งสมความรู้หรือประสบการณ์มาเรื่อย ๆ นาน ๆ เข้า ก็จะเป็นและชำนาญ จนสามารถทำเองได้

สถานภาพในครอบครัว

ในสมัยก่อนนั้น พ่อ แม่ ลูก พี่น้อง ปู่ ย่า อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ บางครอบครัว รวม ลุง ป้า น้า อา ด้วย ตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ทุกคนอยู่ด้วยกัน จะช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน ทั้งเรื่องการทำมาหากิน คนที่แข็งแรงมีกำลังความสามารถ ได้เป็นคนมาเลี้ยงดูครอบครัว ส่วนคนแก่ คนเฒ่า ได้ช่วยครอบครัวในด้านอื่น เช่น ช่วยดูแลลูกหลาน ดูแลบ้าน ครอบครัวจึงเป็นครอบครัวที่อบอุ่น เด็กเมื่อโตพอที่จะทำงานได้ก็ไปช่วยพ่อแม่ทำงาน โดยเรียนรู้จากพ่อแม่ผู้ใหญ่ในครอบครัวเริ่มแรกพ่อแม่ ผู้ใหญ่อาจช่วยสอน ช่วยฝึกให้ก่อน เมื่อทำเป็นแล้วก็ปล่อยให้ทำเอง โดยส่วนใหญ่ได้ทำตามแบบของพ่อแม่ที่ได้เห็นมา หรือสืบทอดงานการจากพ่อแม่ เช่นอาชีพทำนาของพ่อแม่ การได้เห็นพ่อแม่ ทำมาตั้งแต่เล็ก ๆ ก็ทำตามซึ่งการทำงานของชาวบ้านสมัยก่อนนั้นส่วนใหญ่มักทำอยู่กับบ้าน อยู่กับครอบครัว จะไกลออก

ไปก็แค่หัวบ้าน ท้ายบ้าน การทำงานได้ทำในลักษณะช่วยกันทำ โดยมีพ่อแม่ หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวเป็นผู้นำ บางครั้งเด็กที่ทำงานยังไม่ได้ ได้วิ่งตามไปด้วยก็ไม่ได้ว่า ทำให้เด็กได้รู้ได้เห็นสิ่งที่พ่อแม่ ผู้ใหญ่ทำ นอกจากนั้นบรรยากาศในครอบครัวสมัยก่อนเป็นบรรยากาศที่อบอุ่น แวดล้อมด้วยเครือญาติ พ่อ แม่ ผู้ใหญ่ มีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก หรือลูกหลานของตนทุกคนในครอบครัวมีความสัมพันธ์กัน เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ตลอดเวลา โดยเฉพาะเด็ก ๆ ได้รับความรู้ เรียนแบบ การกระทำของพ่อแม่ ผู้ใหญ่ ในบ้าน ในแต่ละวันเด็กได้เห็นสิ่งที่พ่อแม่ ผู้ใหญ่ในบ้านทำ สิ่งที่ได้เรียนรู้จึงเป็นสิ่งที่ถอดแบบจากพ่อแม่ ผู้ใหญ่ในบ้านเป็นส่วนใหญ่ สังเกตเห็นว่าลักษณะบางอย่างของคนในบ้านจะเหมือนหรือคล้ายกัน เช่น การพูด ภาษา น้ำเสียงในการเปล่งออก กิริยามารยาท การแต่งกายแม้กระทั่งเรื่องของการทำงานเช่น บางคนทำงานเร็ว บางคนทำงานช้า และอาชีพของพ่อแม่ ผู้ใหญ่ในครอบครัวส่วนใหญ่ก็ถูกสืบทอดถ่ายทอดมายังลูกหลานของตน